

SoBiAD

SOSYAL BİLİMLER ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ

HUKUK ve İKTİSAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (Online)

ISSN: 2146-0817

Yıl: 2023 Cilt: 15 Sayı: 1

Amaç ve Kapsam

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD), Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD) tarafından Temmuz ve Aralık olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli bir dergidir. Sadece Türkçe makaleler yayın için kabul edilmektedir.

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) içerisinde Ekonomik Kamu Hukuku, Regülasyon İktisadı, Mülkiyet Hakları İktisadı, Kurumsal İktisat, Kamu Tercihii, Anayasal İktisat, Sosyal Sermaye, Vergi Hukuku, Suç Ekonomisi, Yolsuzluğun Politik İktisadı, evre Ekonomisi ve evre Hukuku, vb. alanlarında yazılmış makalelere yer verilir.

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi'nin amacı Hukuk ve İktisat Yaklaşımı (Law and Economics Approach) alanındaki çalışmaların ülkemizde yaygınlaşmasına hizmet etmektir. Hukuk ve İktisat Yaklaşımı genel olarak iktisat bilimindeki temel araçları, varsayımları ve metodolojiyi kullanarak formel ve informel kuralları ve kurumları inceleyen bir inter-disipliner (multi-disipliner) araştırma alanıdır.

Açık Erişim Politikası

Açık erişimin bilginin evrensel kullanımını arttırarak insanlık için yararlı sonuçlar doğuracağı düşüncesinden hareketle, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) Açık Erişim politikasını benimsemiştir. Dergi, yazarlardan devraldığı ve yayımladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel Açık Erişimin (Open Access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımını için yayınevinden yazılı izin alınması gereklidir.

Ücretsiz Yayın

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD)'nde makale yayınlanması için yazarlardan hiçbir ücret talep edilmemektedir.

Yazarların Sorumlulukları

Yazarların makalelerini dergi web sayfasında sunulan yazım kurallarına ve örnek şablona göre hazırlamaları gerekir. Yazarların, hakem raporlarında belirtilen düzeltmeleri zamanında yapmaları beklenir.

Etik İlkeler

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD), yer alan etik görev ve sorumluluklarda Committee on Publication Ethics (COPE) tarafından kabul edilen ve yayınlanan ilkeler benimsenmektedir. Yazarlardan aşağıda belirtilen etik kurallara uymaları beklenmektedir.

- Dergiye gönderilen makaleler başka bir yerde yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.
- Yazalar makalelerinde kullandıkları tüm alıntılara referans vermiş olmalıdır.
- Yazarlar makaleye bilimsel katkı verdiklerini garanti etmelidir.

- Yazarlar makalenin başka bir kişi ya da kurumun fikri mülkiyet haklarını ihlal etmediğini, intihal içermediğini ve kendi çalışmaları olduğunu garanti etmelidir.
- Makalede adı geçen tüm yazarlar, gönderilen ve yayınlanan makaleler üzerinde eşit sorumluluğa sahiptir.
- Yazışmadan sorumlu yazar adı geçen tüm ortak yazarların yayına ve ortak yazar olarak adlandırılmaya razı olduğunu garanti etmelidir. Çalışmaya önemli bilimsel ve yazınsal katkı sağlayan tüm kişiler ortak yazar olarak adlandırılmalıdır.
- Yazarlar gerekli görülmesi halinde makalede yer alan veri setlerine ulaşımı sağlamalıdır.

Hakemlik Süreci

Makaleler, hakemler tarafından altı ölçüt –bazı ölçütlerin belirli türdeki bildirilere uygulanamaması halinde daha az- dikkate alınarak değerlendirilir. Hakemlerin raporları tamamlandıktan sonra yazılar, Yayın Kurulu'nun onaylaması durumunda yayıma hazır hale gelir ve kabul sırası dikkate alınarak uygun görülen sayıda yayımlanır. Makaleler yayınlanmadan önce turnit-in ve/veya iThenticate intihal yazılımları ile kontrol edilmektedir.

Telif Hakları

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD), bünyesinde yayınlanan yazıların fikirlerine resmen katılmaz, basılı ve çevrimiçi sürümlerinde yayınladığı hiçbir ürün veya servis reklamı için güvence vermez. Yayınlanan yazıların bilimsel ve yasal sorumlulukları yazarlarına aittir. Yazılarla birlikte gönderilen resim, şekil, tablo vb. unsurların özgün olması ya da daha önce yayınlanmış iseler derginin hem basılı hem de elektronik sürümünde yayınlanabilmesi için telif hakkı sahibinin yazılı onayının bulunması gerekir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD), yazarlardan devraldığı ve derginin çevrimiçi (online) sürümünde yayınladığı içerikle ilgili telif haklarından, bilimsel içeriğe evrensel açık erişimin (open access) desteklenmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla, bilinen standartlarda kaynak olarak gösterilmesi koşuluyla, ticari kullanım amacı ve içerik değişikliği dışında kalan tüm kullanım (çevrimiçi bağlantı verme, kopyalama, baskı alma, herhangi bir fiziksel ortamda çoğaltma ve dağıtma vb.) haklarını (ilgili içerikte tersi belirtilmediği sürece) Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) Lisansı aracılığıyla bedelsiz kullanıma sunmaktadır. İçeriğin ticari amaçlı kullanımı için alınması gereklidir.

Yazarlar yazılarının bütün yayın haklarını derginin yayıncısı Sosyal Bilimler Araştırmaları Derneği (SoBiAD)'ne devrettiklerini kabul ederler. Yayınlanan içeriğin (yazı ve görsel unsurlar) telif hakları dergiye ait olur. Dergide yayınlanması uygun görülen yazılar için telif ya da başka adlar altında hiçbir ücret ödenmez ve baskı masrafı alınmaz; ancak ayrı baskı talepleri ücret karşılığı yerine getirilir.

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) aşağıdaki indexing/abstracting servislerinde kayıtlıdır.

| Index Copernicus | Sobiad Atif Dizini | Academic Research Index | AJIndex | InfoBase Index | Jurix | Directory of Research Journals Index | CiteFactor | JournalGuide | Index of Academic Documents |

Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi (HİAD) ayrıca TÜBİTAK- ULAKBİM Dergi Sistemleri (UDS) çerçevesinde DergiPark'ta kayıtlıdır.

EDİTÖR KURULU

Prof.Dr. Coşkun Can Aktan, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye, (Editör)
Prof. Dr. Metin Toprak, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye
Doç.Dr. Doğan Bakırtaş, Celal Bayar Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Hülya Derya, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Türkiye
Doç.Dr. Mehtap Tunç, Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Doç.Dr. Serdar Yay, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Türkiye

YABANCI DİL EDİTÖRÜ

Dr. Billur Güner Cohen, Loyala University, Maryland, USA

DERGİ SEKRETERYASI

Dr. Servet Taşdelen, Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye

İLETİŞİM

sobiadsosres@gmail.com

SOSYAL
BİLİMLER
ARAŞTIRMALARI
DERNEĞİ

İÇİNDEKİLER

- Araştırma Makalesi**
- KAMU HASTANELERİNDE İDARİ SORUŞTUMALARDAKİ YAPILAN HATALAR
FAULTS MADE IN ADMINISTRATIVE INQUIRY IN PUBLIC HOSPITALS
Ali ÖZEN
- 1-13**
- Araştırma Makalesi**
- TÜRK CEZA HUKUKUNDA ŞİKE VE TEŞVİK PRİMİ SUÇLARI
MATCH-FIXING AND INCENTIVE PREMIUM CRIMES IN TURKISH CRIMINAL LAW
Emir Efe EGEMEN
- 14-49**
- Araştırma Makalesi**
- G20 ÜLKELERİNİN LOJİSTİK PERFORMANSLARININ CRİTİK TABANLI GİA VE WASPAS UYGULAMASI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ
EVALUATION OF THE LOGISTICS PERFORMANCE OF G20 COUNTRIES WITH CRITIC-BASED GİA AND WASPAS APPLICATION
Musa TÜRKOĞLU & Gülhan DURAN
- 50-72**
- Araştırma Makalesi**
- KAMU TERCİHİ PERPEKTİFİNDEN TÜRKİYE'DE PARTİ ENFLASYONU VE İTTİFAKÇILIK
POLITICAL PARTY INFLATION AND ALLIANCE POLITICS IN TURKEY FROM PUBLIC CHOICE PERSPECTIVE
Coşkun Can AKTAN
- 73-97**
- Araştırma Makalesi**
- İKTİSAT VE HUKUK İLİŞKİSİ ÇERÇEVESİNDE GREV HAKKI VE ENGELLEMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
EVALUATION OF RIGHT TO STRIKE AND BARRIERS IN THE FRAMEWORK OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMICS AND LAW
Cem DİŞBUDAK & Serpil BOZKULAK
- 98-129**

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

KAMU HASTANELERİNDE İDARİ SORUŞTURALARDAKİ YAPILAN HATALAR*

Ali ÖZEN¹

Sağlık Memuru, Bilim Uzmanı

Sağlık Bakanlığı Kahramanmaraş Afşin Devlet Hastanesi

E-mail: alozen.66@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2252-9733

Öz

Kamu sağlık sisteminin bir parçası olan ve yataklı tedavi merkezi olarak hizmet veren hastanelerde bu hizmetlerin yürütülmesinde görev alan kamu personelinin uymakla mükellef olduğu sorumluluk ve yükümlülükleri bulunmaktadır. Görevini icra ederken hata-kusur-kasıt veya kayıtsızlık gibi nedenlerle kamu personeli hukukunu ihlal eden kişiler aleyhinde açılan disiplin soruşturmalarının adalet ve hakkaniyet içerisinde objektif bir şekilde yürütülmesi esastır ve kamu düzeninin korunması bakımında büyük önem arz etmektedir. Bu çalışma kamu hastanelerinde idari soruşturmanın yürütülmesi sırasında gerçekleşmiş ve gerçekleşmesi muhtemel hataları ilgili mevzuat ve bu konuya ilişkin çalışmaların ışığında değerlendirmekte ve aynı zamanda mesleki deneyim sürecinde tanık olunan soruşturma verilerini içermektedir.

Anahtar kelimeler: Disiplin Soruşturması, 657 Devlet Memurları Kanunu, Disiplin Hukuku, Delil, Kanaat

Alan Tanımı: İdare Hukuku

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** alozen.66@hotmail.com

Atf (APA): Özen, A., (2023), Kamu Hastanelerinde İdari Soruşturmalardaki Yapılan Hatalar, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 15 (1): 1-13, <https://doi.org/10.53881/hiad.1138148>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

FAULTS MADE IN ADMINISTRATIVE INQUIRY IN PUBLIC HOSPITALS

Abstract

In hospitals that are a part of the public health system and serve as inpatient treatment centers, the public personnel involved in the execution of these services have responsibilities and obligations that they are obliged to comply with. It is essential that disciplinary investigations opened against people who violate the law of public personnel for reasons such as error-fault-intention or indifference while performing their duties are carried out in an objective manner in a fair and equitable manner, and it is of great importance in terms of maintaining public order. This study evaluates the mistakes that have taken place or that may occur during the execution of administrative investigations in public hospitals in the light of the relevant legislation and studies on this subject, and also includes the investigation data witnessed during the professional experience process.

Key Words: *Disciplinary Investigation, 657 Civil Servants Law, Disciplinary Law, Evidence*

JEL Codes: *H83*

1. GİRİŞ

Kamu hastaneleri yataklı tedavi hizmetlerinin yapıldığı sağlık kuruluşları olup, toplumun sağlık problemlerinin çözümünde ve sağlığının korunmasında önemli hizmet sunucularıdır. Sağlık hizmet sunum maliyetlerinin artması ile sağlık hizmeti üretiminde bir daralma beklentisine karşın, kamu hastaneleri ürettikleri sağlık hizmeti ile beklentileri boşa çıkarmayı başarmıştır. Kamu hastanelerinde sağlık hizmeti üretiminde teknolojik cihaz ve aletlerin kullanılıyor olması, çalışan personelin eğitim seviyeleri ile branş farklılıkları hastaneleri kendine özgü bir yapıya dönüştürmüştür. Bununla birlikte günümüz koşullarında hastanelerde sağlık hizmetlerinin yürütülmesindeki dinamikler idari, mali, teknik ve tıbbi süreçler içermekte bu da kompleks bir yapıyı beraberinde getirmektedir. Hastane yönetimleri vatandaş ve personel arasında çıkan uyuşmazlıklarda soruşturma yapılmasına karar verdiğinde, bünyesinde konunun uzmanı olmadığından hatalı birçok işlemin yapılması ile karşı karşıya kaldıkları görülür. İdari soruşturmalar bir hukuki süreç olmasından dolayı hukuk kaide ve normları baz alınması gerekirken, birçok idari soruşturmada hukuk kaideleri dışında işlem tesis edilmesi, idari soruşturmanın hatalı yapılmasına neden olmaktadır. İdari soruşturmalarda usul ve esasta yapılan hatalar nedeniyle, mali, idari ve cezai kararlara itirazlar idari

mahkemeler ve Danıştay tarafından bozulmasına neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak yetkililerin işlemlerde yetersiz kalmaları, idarenin haklı iken haksız duruma düşmesi, personelin hak ve hukukunun korunamaması, personelin motivasyonunun bozulması, idari mekanizmaya güven ve bağlılığın sorgulanmaya / eleştirilmeye başlanması, idari işlemlerde zaman kaybı ile mali yükümlülük doğması sonuçları doğurur. Bahsi geçen sonuçların yaratabileceği olumsuzluklar idari yetkililer ve çalışanlarda psikolojik baskı ve travma oluşturabilir. Karar vericilerin maruz kaldığı bu durumun karar vermede onları baskı altında alacağı muhakkaktır. Bu gibi sonuçlara uzun süre maruz kalınması, idari soruşturmaların yapılmasındaki temel amacı olan maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasında haksız fiile maruz kalan kişi veya kişilerin idari saygınlığa olan inancını zedeleyeceği gibi hastanelerde sağlık hizmetinin yürütülmesini sekteye uğratacağı düşünülmektedir.

2. İDARİ DİSİPLİN SORUŞTURMASI

Kamu hizmetlerinin gereği gibi yürütülmesini sağlamak amacıyla kanunların, tüzüklerin ve yönetmeliklerin devlet memuru olarak emrettiği ödevleri yerine getirmeyenlere, uyulmasını zorunlu kıldığı hususları yapmayanlara, yasakladığı işleri yapanlara uygulanacak cezai müeyyidenin hukuka uygun olması ve gerçeğin şüpheye yer vermeyecek tarzda ortaya konularak tespiti amacıyla açılan soruşturmaya disiplin soruşturması denilir. Daha önceden belirlenen disiplin kurallarına aykırı fiil olduğu tespit edilen, eylem, işlem, tutum ya da davranışın memur tarafından işlendiğinin iddia, ihbar, şikâyet veya diğer yöntemlerle ileri sürülmesi halinde memurun suçla ilgi derecesini ortaya çıkarmak ve gerçekleri objektif kriterlerle ortaya koymak amacıyla yetkili amirin emriyle yapılan her türlü araştırma ve inceleme işlemini idari soruşturma olarak tanımlamak mümkündür. İdari soruşturma genellikle, memur ve kamu görevlileri için söz konusu olabilir (Kaygısız, 2022: 3). ”Kamu hizmeti sunmakla görevli olan idarenin insan unsurunu oluşturan kamu personelinin, tabi oldukları statüyü düzenleyen kurallara uymamaları nedeniyle kurum düzenine aykırı davranışlarına disiplin suçu, [“*disiplin suçu*”] bu suç için uygulanan yaptırıma da disiplin cezası [“*disiplin cezası*”] adı verilmektedir.”(Akyılmaz, Sezginer, Kaya, 2017: 765).

İdare adına irade kullanma, aslında, bir veya birçok gerçek kişinin iradesinin, idarenin iradesi sayılması demektir. Bu yüzden idari işlemlerin, idare adına irade kullanma yetkisine sahip kişilerce, idari makamlar tarafından yapılması gerekir. İdare içinde çalışan çok büyük sayıda görevliye karşılık; söz konusu yetkiye sahip kılınanların sayısı fevkalade sınırlıdır. Gerçekten de, idare hukukunda belli yetkileri ancak kanunla yetkili kılınmış belli organ veya makamlar kullanabilir (Yayla, 1990: 95).

Sürekli sağlık hizmetinin aksamadan yürütülmesini sağlamak amacıyla, çalışanların

mevzuatın emrettiği şekilde davranması gerekir. Aksi takdirde disiplin hükümlerinin uygulanmasını gerektirecek bir durum ortaya çıkabilir. Disiplin hükümlerinin uygulanmasını gerektirecek suç olarak düzenlenen fiiller özünde kamu düzeni ve çalışma barışı ile huzurunu tehdit eden veya bunlara zarar veren eylemlerdir. “Suç özünde bir ilişkiden ibaret bulunmaktadır. İlişki cürmi fiille hukuk düzeni arasında ve mahiyeti bakımından bir inkâr, bir çatışma, bir karşıtlık ilişkisidir. Bu biçimde algılandığında, suçu belirleyen özellik suç ceza hukukunun ihlali olduğundan, hukuk düzeni ile çatışma olmaktadır.” (Hafizoğulları, Özen, 2011: 219). Disiplin hukuku ile ceza hukuku birçok yönü ile benzerlik taşıdığından disiplin hükümlerine aykırı fiillerin suç olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Sağlık tesislerinde farklı kanunlara tabi birçok unvanında personel görev yapmaktadır. Bu kanunlar bazen birbirine atıfta bulunsa da genel olarak disiplin hükümleri kendine özgü bir yapıya sahiptir. Hastanelerin disiplin amiri başhekimdir ve personel ile ilgili disiplin sürecini başlatmak ile sorumludur. “Kamu hizmetlerinin gereği gibi yürütülmesini sağlamak amacı ile kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve yönetmeliklerin Devlet memuru olarak emrettiği ödevleri yerine getirmeyenlere, uyulmasını zorunlu kıldığı hususları yapmayanlara, yasakladığı işleri yapanlara durumun niteliğine ve ağırlık derecesine göre personelin statüsüne uygun, tabi olduğu mevzuatta belirtilen disiplin cezalarından birisinin uygulanması gerekir.”(Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, 2019: 19). Kamu idarelerinde disiplin işlemi fevkalade kanuni bir zorunluluk olduğundan, kamu hastanelerine de bu bağlamda bakmak gerekir. Kamu hastanelerinde soruşturmanın başlatılma süreci hassas bir durum olup, bu konuda kamu personeli ve personellerinin hak ve hukuklarının korunmasına azami özen gösterilmesi gerekir.

3. SORUŞTURMA BAŞLATILMASINDAKİ HATALI UYGULAMALAR.

Soruşturmanın maksadı maddi gerçeğin ortaya çıkarılması genel tanımından yola çıkacak olursak, kamu hastane idaresinin kendi tespit ettiği veya ihbar ve şikayet ile idareye intikal eden olayla ilgili olarak direk soruşturma başlatılması doğru bir idari işlem değildir. İntikal eden olayla ilgili olarak öncelikle idari yetki çerçevesinde bir tahkikat yaparak olayın gerçekliği, varlığı, sonucu ve kamu yükümlülüğü açısından değerlendirip, maddi delilleri toplayarak gerekli değerlendirme sonucunda karar verilmelidir.

Maddi delillerin toplanıp tanzim edilmesinde olay ile ilgili delillerin varlığı kadar itham edilen kamu personelinin o olayın başından sonuna kadar ki evrede yaptıklarının da delil niteliğinde tasnif edilmesi ehemmiyetle önem arz etmektedir. Bu konu genelde gözden kaçırılan bir eksiklik olup, itham edilen kamu personeli adına, soruşturma öncesi evrede lehe ve aleyhe olan delil niteliği taşıyan maddi ve somut delillerin toplanılmamasıdır.

Disiplin soruşturması yapılırken delillerin toplanmasında Ceza Muhakemesi Kanununun konuya dair 206. maddesinin ikinci fıkrasında delilin kanuna aykırı elde edilmesi durumunda reddedileceği, madde 217 nin ikinci fıkrasında, yüklenen suçun hukuka uygun bir şekilde elde edilmiş her türlü delille ispat edilmesi gerektiği kaidesine bağlı kalınmalıdır.

Disiplin hukuku, cezalandırılma ilkeleri açısından ceza hukuku ile benzer özellikler taşımakta olup, kişilerin disiplin cezası ile cezalandırılabilimleri için suç olarak belirlenmiş olan tutum ya da davranışın ilgilisi tarafından işlenmiş olduğunun kesin ve şüpheye yer bırakmayacak şekilde saptanması ve maddi gerçeğin tüm boyutlarıyla ortaya konması gerekmektedir. Ayrıca evrensel ceza hukuku ile Türk Ceza Kanunu'nda yer alan 'şüpheden sanık yararlanır' ilkesi disiplin hukukunda da uygulama alanı bulmaktadır. Buna göre; disiplin yaptırımını uygulanacak kişi tarafından ikrar edilmeyen ve eldeki mevcut deliller ile disiplin normuna aykırı fiilin ispatı mümkün olmayan hallerde 'şüpheden sanık yararlanır' ilkesi gereğince ilgiliye disiplin cezası verilemeyeceğinin kabulü gerekmektedir (Danıştay, 2017). Önemli olan soruşturma izni verilmeden, idarenin kendi yetki sınırları içerisinde yapmış olduğu tahkikat ve toplamış olduğu maddi delillerle olaya ait bir hüküm oluşturması ve bu hüküm üzerinden karar vererek soruşturma izni vermesidir. Bu konu soruşturma yapılıp yapılmaması hususunda karar verme ve itham edilen personelin haklarının korunması adına önemli bir detayı içermektedir. Cezanın yasallığı ilkesine sadık kalınarak var olmayan / emaresine ulaşılmayan bir durumdan dolayı idari soruşturma açılmaması, kamu personelinin motivasyonunun bozulması durumunun önüne geçileceği gibi idarenin de iş yükünün azalmasına katkı sağlayacaktır.

4. SORUŞTURMACI MUHAKKİK GÖREVLENDİRMESİNDEKİ HATALI UYGULAMALAR

Kamu hastanelerinde muhakkik görevlendirmesi başhekimliğin görevlendirme oluru ile yapılır. Kurum içerisinde yapılacak soruşturma yapacak görevli / görevlilerin belirlenmesinde usul olarak muhakkikin denk veya üstü görevli olmasıdır. Bu konuda 657 DMK. unda açık bir hüküm olmasa da yargı içtihatlarında ve emsal kararlarda bu konuda genel kabul görür bir içtihat oluşmuştur. Danıştay On ikinci Dairesi önüne taşınan bir uyuşmazlığa ilişkin yaptığı incelemede, 657'de bu konuda açık hüküm bulunmamakla birlikte, soruşturmacının soruşturulan kişinin üstü, bu mümkün değilse dengi statüsünde olan muhakkik tarafından yürütülmesi gerektiğinin yargısal içtihatlarla kabul edildiğini belirtmiştir. Danıştay İdari Dava Daireleri Genel Kurulunun 14.03.1986 tarihli ve 1985/141 E, 1986/18 K. sayılı kararında da soruşturmacıların memurluk görev ve derecelerinin, haklarında soruşturma yapacakları memurlardan üst ya da hiç olmazsa aynı düzeyde olmasının

idare hukuku ilkeleri bakımından ve memuriyet güvencesi yönünden önemli olduğu vurgulanmak suretiyle açıkça denklik ilkesi kabul edilmiştir. Kamu hastanelerinde muhakkik görevlendirilmelerinde bu konuya çok ta riayet edilmediği görülmekte olup, konu irdelendiğinde kamu hastane idaresi görevlendirme yapacak yetkin ve etkin personel sıkıntısı çektiğinde gerçeği ile karşılaşılmaktadır.

Soruşturmalar da esas amaç maddi gerçeğin açığa çıkarılması olduğu düşüncesi ile kamu hastanelerinde soruşturma yapacak personel görevlendirmelerde konu hakkında bilgi ve tecrübeye sahip personel görevlendirmesi bir usul olarak benimsenmiştir. Bu uygulama soruşturmanın gerçeklik, objektiflik, tarafsız, yalın ve adalet karinesi çerçevesinden değerlendirildiğinde bazı sıkıntıları ortaya çıkarmaktadır. Görevlendirilen personelin soruşturma yaptığı kurum personeli hakkında soruşturma yapması ne kadar adil davranacağı konusunda şüphe uyandırmakta, ayrıca kendi meslektaş ı hakkında soruşturma yapması meslektaş dayanışması anlamında bakıldığında objektif davranıp / davranmayacağı konusunda sorgulanmasına gereken bir olgudur.

Soruşturmacıda olması gereken niteliklere kısaca bir göz atacak olursak:

- Kendine güven, ehliyet ve liyakat,
- Güven ve saygı kazanma yeteneği,
- Sempatik, duygulu ve işlerinde kararlı,
- Samimi, hisli ve iyi alışkanlıklar,
- İyi huylu, sıcakkanlı, yerine göre nüktedan
- Değer biçmede ve değerlendirmede isabet,
- İşini benimseyen, seven, gayretli ve hevesli,
- İnceleyen, gözlemleyen, araştıran ve bulan nitelikler,
- Kurumda, işinde ve çevresinde kaynak insan,
- Düzenli, giyim ve kıyafetine özen veren insan,
- Davranışlarını duruma göre belirleyen,
- Yerinde konuşan, dinleyen ve değer biçen,
- Mesleği ile kişiliğini bağdaştıran,
- Kendini değerlendiren ve geliştiren,
- Sağlığı ve fiziki yapısı düzgün,

olarak sıralanabilir (Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, 2010: 47).

Yukarıda sıralanan niteliklere haiz soruşturmacı görevlendirilmesi konusunda belirlenmiş bir kriterin olmayışı, görevlendirme yetkisinin kamu hastane başhekimlerinin takdirine bırakılması ve ayrıca takdir yetkisi kullanmada başhekimlere bir sınırlama getirilmemesi ve denetime tabi olmaması bu konu ile ilgili sorgulanabilir bir alan açmaktadır.

5. SORUŞTURMA SÜRECİNDE YAPILAN HATALI UYGULAMALAR

Kamu hastanelerinde soruşturma sürecinin başlaması, muhakkikin görevlendirme olur yazısının ve soruşturma dosyasının görevlilere tebliği ile başlar. Soruşturma dosyası ile genelleme yaptığımız tanım, soruşturma konusu ile ilişkili şikâyet, müracaat, tutanaklar ve diğer delil niteliği taşıyan idarece tanzim edilmiş evrak-ı müspitelerden bahistir. Soruşturmacının görev ve sorumluluğunun başladığı bu tarih itibariyle soruşturmayı tamlayıp tevdi etmekle ilgili yasal sürenin bilinmesi gerekmektedir. 657 Devlet Memurları Kanununun Madde. 127' de disiplin soruşturmalarında uyarı, kınama, aylıktan kesme ve kademe ilerlemesinin durdurulması cezası suç teşkil edecek fiilleri işleyen kamu personelinin suçun tespitinden itibaren 1 ay içinde soruşturmanın başlatılması, memurluktan çıkarılma cezasını gerektiren fiilleri işlemiş kamu personeli için 6 ay içerisinde soruşturmanın başlatılması gerekmektedir. Bu süre içerisinde soruşturmanın başlanmadığı takdirde disiplin cezası verme yetkisi zamanaşımına uğrar. Soruşturma sürecinde bu zaman aşımı süreçlerine azami dikkat edilmesi gerekmekte olup, soruşturmacı kendine tebliğ edilen dosyanın muhteviyatını inceleyerek zamanaşımına dikkat etmelidir.

Soruşturmacı görevleri gereği değişik görevleri yerine getiren ve farklı karakterde kişilerle iletişimde bulunan bir kişidir. Bu itibarla; yaptığı görevin hassasiyeti bakımından belli prensipler dâhilinde hareket etmeli ve aşağıdaki hususlara uymalıdır.

- Denetim veya soruşturma için gidecekleri yeri ve yapacakları işleri açıklamamalı,
- İnceledikleri defter veya evrak üzerinde açıklama veya düzeltme yapmamalı,
- İnceleme üzere almayı gerekli gördükleri evrak ve belgeleri sorumlulardan bir tutanak ile teslim almalı,
- Soruşturma gizliliği ilkesine aykırı hareket edilmemeli; gizli olan yazıları, inceleme ve soruşturma raporlarını başkasına yazdırmamalı,
- Görevleri vesilesi ile elde ettikleri bilgileri ve sonuçları açıklamamalı,
- Görev sırasında, personelin özel hizmet ve ikramlarını kabul etmemeli,

- İlişkilerde nezaket kuralları dışına çıkmamalı,
- Temsil ettiği görev ve kurumu dikkate alarak hal, tavır, konuşma ve çalışmalarıyla örnek olacak şekilde hareket etmeli, kılık ve kıyafetine özen göstermeli, saygı ve güven kazanmalı,
- Görevleri dolayısıyla öğrendikleri hususları, yaptıkları soruşturma ve sonuçlarını, raporlarını verdikten sonra da yetkililer dışında kimseye açıklamamalı,
- Gizlilik konusuna olabildiğince riayet edilmeli,
- Kişileri itirafa zorlamak için yanlış bilgi ve yönlendirmelere başvurulmamalı,
- Kişilere güven verilmeli, kendilerini rahat hissetmeleri sağlanmalı ve tarafsız bir kişi karşısında oldukları kanaati uyandırılmalı,
- Hiçbir şekilde üçüncü kişilerin yanında ifade alınmamalı,
- Soruşturmacının amacının doğruyu tespit etmek olduğu unutulmamalı ve bu çerçevede, kişilerin haksız isnatlara karşı korunması, idarenin devamı ve kamu yararı paralelde ve dengeli olarak ele alınmalıdır.(Sağ. Bak. Tef. Kur. Bşk., 2010: 44-101).

Soruşturma sürecinin başlaması ile soruşturma sürecini bir raporlama disiplini içerisinde hareket edilerek süreci kronolojik süreç halinde raporlanması, süreçte yapılanların tutanak halinde dosya muhteviyatı eki olarak soruşturma dosyasına eklenmesi gerekmektedir. Örnek olarak verecek olursak keşif, gözlem veya olay yeri incelemesi ile ilgili tutanaklar. Bu süreçte, toplanan deliller ve toplanma yöntemleri ile dinlenen müşteki, tanık ve şüphelilerin ifadeleri yazılı olarak alınma tarihleri ile soruşturma dosyasına eklendiği eki ile belgelendirilmelidir. Soruşturma süreci kısa ve özet ifadeler ile anlatılmalı, süreçteki konular gerekçeleri ile açıklanmalıdır.

Soruşturmalarda belge, bilgi ve ifadelerin derlenip soruşturma dosyasına konulması bir sistematik içinde yapılması gerekirken, delillerin toplanması hukuki kurallar çerçevesinde yapılmalıdır. Gerçeği ortaya çıkarmak için kullanılan delillerin, gerçeği ortaya çıkarmasındaki gücü kadar bu delillerin nasıl elde edildikleri de önemlidir. Hukuk devleti ilkesi, adil yargılanma ilkesi ve hak arama hürriyeti gereğince hukuka aykırı deliller toplanılmamalıdır. Hukuka aykırı toplanmış delillerin kabul edilmesi, soruşturma yapılan kamu personelinin hukuki güvenliğini tehlikeye düşürecek olup, hukuk dışı davranışları meşru hale getirecektir. Hukuk dışı toplanmış maddi deliller ile ceza verme işleminde cezanın sebebinin hukuk dışı kurullarla tespit edilmiş delil

olması cezanın sakatlığını ortaya koyacağından idari yargı mercilerince bozulmasına neden olacaktır. İdari disiplin soruşturmalarında hukuka aykırı delil toplanılması kanun hükmünün ya da anayasal bir hakkın ihlal edilmesi suretiyle elde edilen delillerden bahsetmekteyiz (Gündüz, 2019: 89).

Disiplin soruşturmalarında taraflara yapılacak bilgi verme veya aydınlatma yerine getirilmemesi veya usulüne uygun yapılmaması halinde alınan ifadeler ve savunmaların geçerliliği konusunda muğlak bir durum doğuracağından dolayı, alınan ifade ve savunmalar hukuka aykırı delil niteliğinde değerlendirilmesi gerekir. İfadesine başvuru tanıklara tanıklıktan çekilme hakkının olduğu konusunda aydınlatma yapılması gerekirken, hastanelerde yapılan soruşturmalardaki ifade tutanaklarında bu konuya dair bir kayıta rastlanılmaz. Özellikle şüpheli/suçlanan kişi sıfatı ile ifadesi/savunması alınan kişinin, soruşturma sürecinin başında kendisi aydınlatılması veya bilgi verilmesi gerekirken, sürecin sonunda kendisinden ifade/savunma alınması bir yöntem olarak belirlenmiş olup; Anayasa'nın hak arama hürriyeti başlıklı 36. maddesinde, "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı ve davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir" denilmekte olup, Anayasamızca güvence altına alınmış olan temel hak olan savunma hakkı çiğnenmiş olmaktadır. Temel hak olan savunma hakkının kullanılmasına müsaade edilmesi ve bu konuda yazılı olarak bilgilendirilmesi savunma yapılırken iddialara karşı tez oluşturacak delil, tanık dinletilmesi konusunda bilgi verilmesi gerekmektedir. Yapılan soruşturmalarda gerçeğin ortaya çıkarılması temel mantık kuralından yola çıkılması gerekirken yol ve yöntemlere bağlı kalınmak sureti ile esas göz ardı edilmektedir. Bilgi verme veya aydınlatılma yapılmamadan alınan ifadeler / savunmalar neticesi tesiri ile verilen cezaların hukuka uygun olmayacağı aşikârdır. Bu saptama ile soruşturmalarda bilgisine başvuru tanıkların, tanıklık yapmak için özgür iradesinin olması ve bazı tanıkların (şüphelinin, soruşturma yapılanın birinci derece yakınları ve kan bağı ile hısımlık/ akrabalık ilişkisi olanlar) ifadelerinin soruşturmada neticeyi ve sonucu etkileyeceği için tanık ifade beyanlarının alınmaması daha uygun olacaktır.

Disiplin soruşturması yapılırken hakkında disiplin soruşturması yapılan soruşturulan /şüpheli sıfatı ile ifade vermeye davet edilince öncelikle haklarının ne olduğu açıklanmalı ve bu açıklama ifade tutanağına yazılı olarak geçirilmelidir. Soruşturulana hakları olan müdafiden yararlanma hakkı, susma hakkı, kendisi aleyhine beyanda bulunmamam hakkı, şüpheden ve ithamlardan kurtulmak için kendi lehine olan hususları ileri sürme hakkı, kendi vereceği delilleri verme ve lehine tanık dinletmek hakkının olduğu ile kendisine yöneltilen disiplinsizlik açıkça bildirilmelidir.

6. SORUŞTURMACININ ANALİZ VE DEĞERLENDİRMEDE YAPTIĞI HATALAR

Hastanelerde soruşturma yapan personeller hukuk eğitimi almamış, hukuk kaide ve normları konusunda yeterli bilgi ve tecrübe sahibi olmadıklarından dolayı, hüküm oluşturmada kesin delil ile ispat edilmiş fiilin, yasal mevzuatta karşılığı olan disiplin, adli, idari ve mali yönden gereğini önermelidir. “Ceza içeren normlarla yasaklanan bir eylemin olup olmadığı, daha sonra da bu eylemi işleyen kişinin, hakkında suç iddiası ileri sürülen kişi olup olmadığı ayrıntılı biçimde incelenmelidir. Ortada bir fiil var ise, fiil suç teşkil ediyorsa ve fiilin sanık tarafından işlendiği sabit ise suçun sübut bulduğundan, buna mukabil sayılanlardan birisi eksikse suçun sübut bulmadığından söz edilecektir.”(Feyzioğlu, 2002: 139).

Disiplin soruşturmalarında yaklaşık ispat yerine tam ispat ölçütü geçerlidir. Eylemin soruşturulan tarafından işlendiğinin yüzde yüz oranda belirlenmesidir. Bu durum şüpheden sanık yararlanır ilkesinin doğal sonucudur. Gerçekten de deliller ile disiplin amiri bugünden dünü öğrenmeli, kararını verirken şüphe yenilerek yerini belirliliğe bırakmalıdır. Yapılan bu işlemler neticesinde şüphe tamamen yenilmediği durumlarda disiplin cezası verilmemelidir (Canoğlu, 2018: 267).

Disiplin soruşturmalarında görevlendirme olurunda, şikâyet dilekçesinde ve ifadelerde yer alan iddiaların/hususların hepsi ayrı ayrı ele alınıp disiplin, adli, mali ve idari anlamda ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Soruşturmacı değerlendirmesini bu hususlara dikkat ederek elde etmiş olduğu maddi deliller, ifadeler ve bilirkişi raporları çerçevesinde yorumlayarak sübuta ermiş fiilleri tek tek netleştirmelidir. Muallak olan fiiller konusunda delil yetersizliği göz önünde tutularak şüpheden sanık yararlanır temel hukuk kaidesi çerçevesinde yorumlamalıdır.

Disiplin soruşturmalarında da uyulması gereken temel ilke olan çağdaş ceza hukuku normlarından cezaların ve suçların şahsiliği ilkesi gereğince, hangi eylemin kim tarafından, ne zaman, nasıl ve nerede işlendiğinin bilinmesini, ithama maruz kalan kişinin sorumluluğunun ne ölçüde olduğunun ortaya konulmasını bakımında önemlidir.

Disiplin soruşturmalarında, hakkında soruşturma yürütülen kişilere suçlama yöneltilirken; isnat olunan eylemlerin birtakım hesaplamalara, soyut ifade ve delillerden uzak, varsayım temelli kabullere dayalı olmaksızın her türlü şüpheden uzak, somut, kesin, yeterli ve inandırıcı delillerle, tam bir vicdani kanaat oluşturacak şekilde ortaya konulması gerekmektedir.

Soruşturmacı / muhakkikin delilleri değerlendirmesi soruşturmanın sıhhati açısından büyük önem arz etmektedir. “Delil, bir ispat aracı olup, işlendiği iddia edilen bir fiili

gerçekten, gerçekleşip gerçekleşmediğini ispata yarar”(Erem, 1978: 380). Disiplin soruşturmasında soruşturmacı delil değerlendirirken sübjektif bakış açısından uzak, tamamen objektif bakış açısı ile delil değerlendirmeli. İsnat edilen fiilin varlık unsurları karşılığı olan delillerin soruşturma dosyasında kronolojik sırada tasnif edilip soruşturma raporunda atıf yapılırken ek belge numarası verilerek atıfta bulunulmalıdır. Fiilin gerçekleşmesini ispata yarayan belgenin doğruluğu ve mevzuatı açısından olması gerektiği hali soruşturma raporunda zikredilmelidir. Delil niteliği taşıyan tüm belgelerde, belgenin niteliğini ifade eden açıklama ve belgenin soruşturmadaki tesiri neticesine ait yasal dayanağını soruşturma raporuna işlenmelidir. Hastane disiplin soruşturmalarında bu konulara dikkat edilmediği, tanık, müşteki ve itham edilenin ifadeleri önemli bir delil gibi görüldüğü, aslında ifade beyanlarının delil olarak değerlendirilmesinin soruşturmanın seyrini değiştirdiği, ifadenin tek taraflı bir beyan olup, delil niteliği taşımadığı ancak yapılan beyanın karşılığı, somut delillerle veya tanık ifadeleri ile desteklendiğinde delil niteliği taşıdığı bilinmeli ve dikkat edilmelidir.

7. SORUŞTURMALARDA NETİCE VE KANAAT KISMINDA YAPILAN HATALAR

Disiplin soruşturmalarında, soruşturmacı / muhakkikin hazırlayacağı raporun son kısmını oluşturan netice, kanaat bölümü soruşturmanın en önemli bölümüdür. Disiplin soruşturmasının tamamlanıp son neticesi ile oluşan kanaat kısmının bu bölümde zikredildiği bölüm olup, iddia edilen suç unsuru fiil / fiillerin varlığının somut delil ile delilenmiş veya delil yetersizliği ile suç unsuru fiil / fiillerin varlığının tespit edilemediğinde bahsedildiği ayrıca tespit edilmiş suç unsuru fiil / fiillerin yasal dayanağının ne olduğunun belirtildiği bölümdür. Kamu hastanelerinde yapılan idari soruşturmalarda bir suç unsuru tespit edilirken soruşturmacının bakış açısı çerçevesinde suç unsuru olduğuna kanaat getirdiği görülmekte, bu durum soruşturmanın sağlıklı ve tutarsız neticelenmesine neden olmaktadır. Kani ve kati delil ile tespit edilmemiş suç unsuru sayılan fiilin varlığından bahsedilmesi nesnel bir yaklaşım olup; soruşturma sonunda varılan neticenin nesnel değil hukuksal olması ilkesine ters düşmektedir. Tespite dayalı, maddi gerçeğin ortaya konulduğu, suç unsuru olarak tespit edilen eylemin fail / faillerinin kati delillerle tespit edilmesi neticesinde, suça iştirak eden kamu görevlilerinin kendi disiplin hükümleri karşılığı gelen idari, mali, adli ve disiplin cezasının önerilmesi bu bölümde yapılmaktadır. Hastane disiplin soruşturmalarında atlanılan / göz ardı edilen bir hususta, isnat edilen suçun içeriğinde adli bir suç varken bu suç Ceza Kanunu çerçevesinde değerlendirilip adli mercilere bildirilmesi için ayrı bir soruşturma raporu (Tevdi Raporu) tanzim edilmediği sıkça karşılaşılan durumdur. Bir diğer husus ise, tespiti

yapılan suçun unsurları neticesinde failin / faillerin neden olduğu kamu zararının var olup olmadığı hususunda gerekli değerlendirme yapılmadığı, kamu zararı var ise bu durum belirlenerek ayrı bir rapor ile (Tanzim Raporu) ilgili idareye sunulması gerektiğidir.

Disiplin soruşturmalarının kanaat bölümünde sıkça rastlanılan hatalı uygulamalardan biri olacak olan hususta, soruşturmacı raporunda kanaat getirdiği önermeyi yasal dayanağından bahsetmeden ifade etmesidir. Böyle bir durumun varlığı, hukuki bir süreç olan disiplin soruşturmalarında kararların hukuki olması ilkesi ile bağdaşmadığı gibi kanaatin yasallık karinesinden yoksun olduğunun göstergesidir.

8. SONUÇ

Ceza yargılamasının temel amacı maddi gerçeğin ortaya çıkarılması olduğu gibi disiplin soruşturmasının da temel gayesi maddi gerçeği ortaya çıkarmaktır. Kurumsal düzeni ve disiplini bozucu eylemde bulunduğu iddia olunan kamu görevlisi hakkında disiplin soruşturması yürütülürken anayasal ve yasal ilke ve esaslara uygun hareket edilmesi gerekir (Fiş Üstün, 2018: 18). Temelde birçok konu başlığı olarak çoğaltabileceğimiz kamu hastanelerinde yapılan idari soruşturmalarda yapılan hatalı uygulamaları altı genel başlık altında değerlendirdik. Bu çalışmamızda, hastanelerdeki yapılan idari soruşturmaların bir hukuki süreç içerdiği, kamu hastane idarelerinin soruşturma başlatmadan önce yapması gereken işlemlerinin olduğu, disiplin soruşturması yapmak için görevlendirilecek soruşturmacı / muhakkikin bazı niteliklere sahip olması gerektiği, soruşturmacı / muhakkikin, soruşturma evresinde yaptığı yanlışlıkların neler olduğu konusunda gözlem ve mesleki deneyimlerim paylaşılmıştır.

Yapmış olduğumuz bu çalışma sonunda kamu hastanelerinin iş ve işleyişi içerisinde yer alan disiplin soruşturmalarında yapılan hatalı uygulamaların en aza indirgenmesi için kamu hastanelerinde bir disiplin birimlerinin oluşturulması gerekliliğini ortaya koymuştur. Oluşturulacak bu birimde görevlendirilecek personellerin hukuk fakültesi mezunu kişilerden eğer yok ise mesleki deneyimleri ile konuya hakim personellerden olması hususunun önemine dikkat çekmiştir. Bu çalışma ile soruşturmacı görevini icra edecek personelin disiplin soruşturması konusunda eğitim almış, disiplin soruşturma yapma yeterliliğe sahip yetki ile donatılmış uzman kişilerce yapılması hususunun ne kadar önemli olduğu konusuna dikkat çekilmiştir.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmayı tek başına katkı sağlamıştır

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Akyılmaz B., Sezginer M. & Kaya C., (2017). Türk İdare Hukuku, Ankara: Seçkin Yayınları.

Canoğlu V. C., (2018) “Disiplin Soruşturmasında Delil Ve İspat.” Türkiye Barolar Birliği Dergisi. Ankara. Yıl.31 S.138.

Danıştay 12. Dairesi’ nin 30.05.2017 tarih, 2016/7260 E.2017/2823 K. sayılı kararı. <https://www.kazanci.com.tr>

Erem F., (1978). Ceza Hukuku Usulü. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Feyzioğlu M., (2002). Ceza Muhakemesinde Vicdani Kanaat. Ankara: Yetkin Yayınları.

Fiş Üstün G., (2018). “Disiplin Soruşturmalarında Hukuka Aykırı Deliller”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, C.24, S.1

Gündüz F. E., (2019). ”Hukuka Aykırı Elde Edilmiş Delillerin Disiplin Hukukunda Kullanılması.” Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi. Ankara. Yıl.4. S.2019/1

Hafizoğulları Z. & Özen M., (2011). Türk Ceza Genel Hükümleri. Ankara: Us- A. Yayımcılık.

Kaygısız M., (2022), İdari Soruşturmada Delillendirme, <https://Bilirkisiraporlari.Com/İdari-Sorusturmada-Delillendirme/>

Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, (2019). Hastane Yöneticileri El Kitabı. Ankara.

Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, (2010) İnceleme ve Soruşturma Rehberi. Kalkan Matbaacılık. Ankara.

Yayla Y., (1990), İdare Hukuku. İstanbul: Filiz Kitabevi.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

TÜRK CEZA HUKUKUNDA ŞİKE VE TEŞVİK PRİMİ SUÇLARI*

Emir Efe EGEMEN¹

Doktora Öğrencisi

Türk-Alman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail: lawlexius@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1310-9713

Öz

Günümüzde, spor müsabakaları ve spor dünyası, çok önemli boyutta bir ekonomik güç ve etkiye sahiptir. Bu gerçeğin ardında bulunan temel unsurlar, spor kulüplerinin sponsorluk, müsabaka bileti, lisanslı ürün, transfer ve yayın gelirlerinden kaynaklı devasa ekonomisi ve spor müsabakaları üzerinden yürütülen bahis oyunlarının kapsamının teknoloji aracılığıyla genişleyip dünya çapında yayılarak bu oyunlardan doğan ekonomik kazancın oldukça artmasıdır. Ayrıca spor kulüplerinin birçoğu, şirket olarak faaliyet göstermekte ve bu kulüplerin sportif başarı veya başarısızlıkları onların borsadaki hisse değerlerini doğrudan etkilemektedir. Bu mevcut durum dolayısıyla, şike suçu ve teşvik primi suçunun ekonomi ceza hukuku alanında değerlendirilmesi gerektiği söylenebilir. Şike ve teşvik primi eylemlerinin Türk ceza hukuku bağlamında suç olarak nitelendirilmesi ve ceza yaptırımına bağlanması, 2011 yılında yürürlüğe giren 6222 sayılı Kanun ile gerçekleşmiştir. Belirtilen Kanun öncesindeki dönemde, bu eylemler yalnızca idari anlamda ve disiplin boyutunda değerlendirilmekteydi. Bu çalışmada, şike ve teşvik primi suçları hakkında, öncelikle kavramsal çerçeveye ve konuya dair yasal gelişmelere yer verilmiş, ardından bu suçların Türk ceza hukuku boyutunda genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** lawlexius@gmail.com

Atf (APA): Egemen, E. E., (2023), Türk Ceza Hukukunda Şike ve Teşvik Primi Suçları, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 15 (1): 14-49., <https://doi.org/10.53881/hiad.1250065>.

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Ceza Hukuku, Şike, Teşvik Primi, Ekonomi Ceza Hukuku, 6222 Sayılı Kanun

Alan Tanımı: Ekonomi Ceza Hukuku

MATCH-FIXING AND INCENTIVE PREMIUM CRIMES IN TURKISH CRIMINAL LAW

Abstract

Today, sports competitions and the world of sports have a very significant economic power and influence. The main factors behind this fact are the huge economy of sports clubs originating from sponsorship, competition tickets, licensed products, transfer and broadcasting revenues, and the widening of the scope of betting games carried out on sports events through technology and spreading around the world, and the increase in economic income arising from these games. In addition, many of the sports clubs operate as companies and the success or failure of these clubs directly affects their share values in the stock market. Due to this current situation, it can be said that match-fixing crime and incentive premium crime should be evaluated in the field of economic criminal law. The characterization of match-fixing and incentive premium acts as a crime in the context of Turkish criminal law and their penal sanction was realized with the Law No. 6222, which entered into force in 2011. In the period before the mentioned Law, these actions were only evaluated in terms of administrative and disciplinary aspects. In this study, first of all, the conceptual framework and legal developments regarding the match-fixing and incentive premium crimes are given, and then a general evaluation of these crimes in the dimension of Turkish criminal law is made.

Key Words: Turkish Criminal Law, Match-fixing, Incentive Premium, Economic Criminal Law, The Law No. 6222

JEL Codes: K14, K40, Z2

1. GİRİŞ

Spor müsabakaları, özünde rekabeti ve kazanma isteğini barındırmaktadır. Spor kulüplerinin, spor müsabakaları aracılığıyla mali açıdan önemli miktarlarda gelir kaynağı elde etmesinden dolayı, rekabet ve kazanma isteği, usulsüzlükleri ve hukuka aykırılıkları da beraberinde getirmektedir.

Spor müsabakaları ve bahis oyunları arasında yakın bir ilişki mevcuttur. Çünkü bahis oyunları, spor müsabakaları üzerinden yürütülmektedir. Bahis sistemi, belli bir spor müsabakasının hem esnasında gerçekleşebilecek olaylara hem de sonucuna dair öngörü ve tahminde bulunarak para kazanmak üzerine kuruludur. Bu

bakımdan, para kazanmanın asıl amaç olduğu böylesi bir ortam, hukuka aykırı eylemlerin varlığına da açık hale gelmektedir.

Günümüzün teknoloji dünyasında ve bahis platformlarının çoğaldığı ortamda, herhangi bir ülkedeki herhangi bir dalda gerçekleşen spor müsabakası hakkında, dünyanın her yerinden internet aracılığıyla çok rahat ve kolay bir şekilde bahis oynanabilmektedir. Para kazanma hatta daha fazla para kazanma yönündeki istek ve hırs, hukuka aykırı bazı müdahaleler doğrultusunda, spor müsabakalarının sonucunu etkileyebilmektedir. Bu çerçevede suç olarak kabul edilen iki temel eylem karşımıza çıkmaktadır: Şike ve teşvik primi. Şike suçu yoluyla, bir spor müsabakasının sonucu önceden kararlaştırılan şekilde tamamlanmaktadır. Teşvik primi suçunda ise, spor müsabakasındaki bir taraf, üçüncü kişilerce belirli bir menfaat veya kazanç aracılığıyla başarılı olma yönünde teşvik edilmektedir.

Ülkemizde spor alanındaki hukuki sorunlara dair kanun koyucu tarafından oluşturulan ilk kanuni düzenleme, 2004 yılında çıkarılan 5149 sayılı “*Spor Müsabakalarında Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun*”² (5149 sayılı Kanun) olup bu kanunda şike ve teşvik primi suçları yer almamaktadır. Şike ve teşvik primi eylemlerinin ceza hukuku bağlamında suç olarak düzenlenmesi, 2011 yılında hayata geçmiştir. Belirtilen tarih göz önüne alındığında; bu eylemlerin suç şeklinde düzenlenerek cezai yaptırıma bağlanmasında geç kalındığını söylemek mümkündür.

Şike ve teşvik primi eylemleri, 2011 yılına kadar, ilgili spor federasyonların kendi iç düzenlemelerinde kalmış ve disiplin hukuku çerçevesinde değerlendirilmiştir. Şike ve teşvik primi eylemlerinin kanuni çerçevede suç olarak düzenlenmesi ve cezai yaptırıma bağlanması, 2011 yılında çıkarılan 6222 sayılı “*Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun*”³ (6222 sayılı Kanun) ile gerçekleşmiştir.

6222 sayılı Kanun’un yürürlüğe girdiği ilk halindeki şike suçuna ilişkin öngörülen cezai yaptırım, **5 yıldan 12 yıla kadar** hapis cezası şeklinde idi. Fakat burada yer alan hapis cezası miktarı, aynı yıl çıkarılan 6259 sayılı “*Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanunda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun*”⁴ (6259 sayılı Kanun) 1’inci maddesi doğrultusunda, **1 yıldan 3 yıla**

² Kabul Tarihi: 28.04.2004, Kanunun TBMM’de kabul edildiği ilk hâli için bkz. <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5149.html> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

³ Kabul Tarihi: 31.03.2011, Resmî Gazete Tarih: 14.04.2011, Sayı: 27905. Kanunun tam metni için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6222.pdf> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

⁴ Kabul Tarihi: 10.12.2011, Resmî Gazete Tarih: 15.12.2011, Sayı: 28143. Kanunun tam metni için bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/12/20111215-7.htm> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

kadar hapis cezası şeklinde değiştirilmiş ve öngörülen ceza miktarı önemli ölçüde azaltılmıştır.

Çalışmamızda, şike ve teşvik primi suçlarının ceza hukukumuzdaki yerine dair genel açıklamalarda ve değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu ekseninde, öncelikle kavramsal çerçeveye yer verilmiş ve suç ile korunan hukuki değere değinilmiştir. Ardından suçun maddi ve manevi unsurları incelenmiş ve suçun nitelikli hâlleri ile özel görünüş biçimleri irdelenmiştir. Suçlara dair öngörülen yaptırım ve bu kapsamdaki muhakeme ile zamanlaşımı konularına değinildikten sonra, bu suçlar hakkında genel değerlendirmeler yapılmış ve bu suçlarla mücadele adına tavsiyelere yer verilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmamızın temel konusunu şike suçu ve teşvik primi suçu oluşturmaktadır. Konunun daha iyi kavranabilmesi adına, çalışmamızın başında, konuya dair temel kavramlara yer vermek gerekmektedir.

2.1. Şike

Türk Dil Kurumu'na göre⁵; şike, “*bir spor karşılaşmasının sonucunu değiştirmek için maddi veya manevi bir çıkar karşılığı varılan anlaşma; bir çıkar karşılığı, uzlaşarak bir iş yapma, aldatma*” anlamlarına gelmektedir.

2003 tarihli bir Meclis Araştırması Komisyonu Raporu'nda⁶, şike, kısaca “*danışıklı yarışma yapma*” olarak ifade edilerek “*sporcuların, spor kulüplerinin yöneticilerinin veya diğer mensuplarının belli bir ekonomik menfaat karşılığı ya da başka güdüler ile anlaşarak, müsabakayı önceden belirledikleri sonuca uygun olarak tamamlamaları hali*” şeklinde tanımlanmıştır.

⁵ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

⁶ Tam adıyla “*Diyarbakır Milletvekili Mesut Değer ve 25 Milletvekilinin; İzmir Milletvekili Hakkı Ülkü ve 26 Milletvekilinin; İzmir Milletvekili Ahmet Ersin ve 23 Milletvekilinin; Samsun Milletvekili Musa Uzunkaya ve 27 Milletvekilinin; Trabzon Milletvekili Faruk Nafiz Özak ve 23 Milletvekilinin Türk Sporunda Şiddet, Şike, Rüşvet ve Haksız Rekabet İddialarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Anayasanın 98 inci, İçtüzüğü'nün 104 ve 105 inci Maddeleri Uyarınca Bir Meclis Araştırması Açılmasına İlişkin Önergeleri ve (10/63, 113, 138, 179, 228) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*” (Çalışmamızda, bundan sonra, Meclis Araştırması Komisyonu Raporu şeklinde ifade edilecektir.) İlgili Meclis Araştırması Komisyonu Raporunun metni için bkz. <https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss956m.htm> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

2008 tarihli bir kanun tasarısında⁷ ise; şike, “*bireysel veya takım halinde yapılan spor müsabakalarına sporcu, antrenör, teknik direktör, hakem veya her ne ad altında olursa olsun görevli olarak katılanlar ile sporu veya takımı temsile yetkili olanlardan, karşılaşma veya yarışmanın sonucunu çıkar karşılığı anlaşarak etkilemeyi*” ifade etmektedir.

2011 yılında, şike eylemi, Türk ceza hukuku bağlamında ilk kez yasal mevzuatımıza girmiş ve böylece cezai yaptırıma bağlanmıştır. 6222 sayılı Kanun’un “Şike ve teşvik primi” kenar başlıklı 11’inci maddesinin 1’inci fıkrasında, şike, “*belirli bir spor müsabakasının sonucunu etkilemek amacıyla bir başkasına kazanç veya sair menfaat temin etmek*” şeklinde tanımlanmaktadır. Sporun amacını, insanın beden ve ruh sağlığını geliştirmek, insan iradesini güçlü kılmak ve toplumdaki barış ve kardeşlik duygusunu yaygın hale getirmek olarak nitelendiren Güner (2001: 18), şikenin suç olarak nitelendirilip bir ceza yaptırımıyla düzenlenmesini, şike eyleminin sporun amaçlarına ters düşen bir eylem olmasıyla açıklamaktadır. Gerçekten de şike eyleminin, sporun ruhuna ve amacına ters düştüğünü söylemek mümkündür.

2017 tarihli Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) Futbol Müsabaka Talimatı’nın⁸ “Müsabaka Sonucunu Etkileme” kenar başlıklı 25’inci maddesinin 1’inci fıkrasına göre; “*Müsabakanın sonucunu hukuka veya spor ahlakına aykırı şekilde etkilemek yasaktır. Teşvik primi verilmesi de bu kapsamdadır.*”

2017 tarihli Futbol Disiplin Talimatı’nın⁹ “Müsabaka Sonucunu Etkileme” kenar başlıklı 56’ncı maddesinin 1’inci fıkrasında, “*Müsabakanın sonucunu veya sürecini hukuka veya spor ahlakına aykırı şekilde etkilemek yasaktır.*” denilerek diğer talimatla benzer yönde ifadelere yer verilmiştir. Ayrıca bu madde kapsamında; burada belirtilen ihlalleri gerçekleştirenlere sürekli hak mahrumiyeti cezası verileceği, bu ihlallerin kulüp yöneticileri tarafından gerçekleştirilmiş olması

⁷ 03.06.2008 tarih ve B.02.0.KKG.0.10/101-753/2458 sayılı “*Spor Müsabakalarında Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı*”nın 3. maddesi. Kanun tasarısının tam metni için bkz. <https://www2.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0604.pdf> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

⁸ Talimatın tam metni için bkz.

<https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/TALIMATLAR/Futbol-Musabaka-Talimati.pdf> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

⁹ Talimatın tam metni için bkz.

<https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/TALIMATLAR/Futbol-Disiplin-Talimati.pdf> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

halinde ilgili kulübe bir alt lige düşürme cezası verileceği ve ihlalde sorumluluğu bulunan kişilere ayrıca para cezası verilebileceği hükme bağlanmıştır.

2019 tarihli Gençlik ve Spor Bakanlığı'nca yayımlanan Spor Disiplin Yönetmeliği'nin¹⁰ “Şike ve teşvik primi” kenar başlıklı 51'inci maddesinin 1'inci fıkrasında, şike, 6222 sayılı Kanun ile uyumlu bir şekilde düzenlenmiştir.

Sevinç Aykın'a (2019: 8) göre; şike, “*sporcuların, spor kulüplerinin yöneticilerinin veya diğer mensuplarının belli bir ekonomik menfaat karşılığı ya da başka güdüler ile anlaşarak, müsabakayı önceden belirledikleri sonuca uygun olarak tamamlamaları halidir.*” Bu tanımın daha geniş şeklini içeren Şen'in (2017: 26) tanımına göre ise; şike, *müsabaka, yarışma ve oyunun sonucuna etki etme kabiliyet, imkân ve yeteneğine sahip olan kişilere (sporcu, hakem ve idarecilere) doğrudan doğruya veya dolaylı olarak ulaşıp haksız yarar temin etmek, bu yolda karşılıklı rızaya dayalı anlaşmak suretiyle müsabaka, yarışma ve oyuna (oyunun sonucuna) müdahale etmek* anlamına gelmektedir.

Şike hakkında yapılan tanımlardaki ortak nokta, tarafların bir spor müsabakasının sonucuna etki etmek üzere anlaşma sağlamalarıdır. Tarafların aralarında yaptığı bu anlaşma doğrultusunda; ilgili spor müsabakasının, tarafların arzu ettiği şekilde sonuçlanması amaçlanmaktadır. Ortaya çıkacak sonuç için taraflara yönelik belirli bazı menfaat veya kazanç sağlanmaktadır.

İnsanın doğasında mevcut bulunan kazanma ve başarılı olma arzusu, spor müsabakalarının sonucuna etki etmek gibi eylemlere başvurulmasına sebebiyet vermektedir. Bu müdahaleci durum ise, spor müsabakalarının doğasının bozulmasına yol açmaktadır. Yani buradaki olumsuz sonucu doğuran ana neden, başarı ve kazanma hırısıdır. Özetle, spor karşılaşmasının sonucuna müdahale edilerek kazanç sağlama aracı olarak işlev gören şike, “fair play” olarak bilinen adil ve dürüst oyun, etik davranış ve sportmenlik gibi temel değerleri yok saymaktadır.

Sportdaki başarı kazanma veya başarılı olma ideali, Güreş'e (2021: 83) göre; spora ilişkin değerlerin, ilkelerin ve amacın birbiriyle çakıştığı bir ortamın yaratılmasına neden olmaktadır. Ayrıca Bayraktar (2019: 2761), konuyla ilgili değerlendirmesinde, sporun hem ulusal hem de uluslararası düzeyde, insanların sağlık düzeylerini geliştirici nitelikteki özelliği ve yarışmalar aracılığıyla daha üst noktalara ulaşabilme isteklerini arttırıcı niteliğine vurgu yapmakta ve bu bağlamda,

¹⁰ Resmî Gazete Tarih: 13.07.2019, Sayı: 30830. Yönetmeliğin tam metni için bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=32663&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

şikenin belirtilen bu durumu sarstığını, zedelediğini ve hatta yok ettiğini ifade etmektedir.

2.2. Teşvik Primi

Türk Dil Kurumu'na göre¹¹; teşvik, “*isteklendirme, özendirme; bir kimseyi kötü bir iş yapması için kışkırtma*” anlamlarına gelmektedir. Yine Türk Dil Kurumu'na göre¹²; prim ise, “*işveren tarafından iş yaparı isteklendirip verimini artırmak veya sonuca daha kolay ve çabuk ulaşmasını sağlamak amacıyla verilen para; sigorta kuruluşlarına bağlı olanların ödemek zorunda oldukları ücret; pay senetlerinin asıl fiyatı ile piyasa fiyatı arasındaki artış*” anlamlarına gelmektedir. Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü'nde, teşvik primi kavramının tanımı bulunmamaktadır.

2003 tarihli şike ve teşvik primine dair hazırlanan ve yukarıda anılan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu'nda, teşvik primi, “*bir kişi ya da kuruluşun, neticesinden kendisinin ya da taraftarı olduğu kulübün doğrudan etkilendiği bir müsabakada, kendi lehine sonuç doğuracak tarafa veya mensuplarına maddi menfaat vaat etmesi veya sunması*” olarak tanımlanmıştır.

2008 tarihli ve yukarıda anılan kanun tasarısında ise; teşvik primi, “*Millî takım ile mensubu bulunduğu kulübün sporcu veya teknik elemanlarına verilen primler hariç olmak üzere; rakip spor kulübü veya sporcusu ile müsabaka yapan diğer spor kulüplerine, sporculara veya diğer spor elemanlarına, kendi veya mensubu bulunduğu kulübün çıkarlarına olan bir neticenin sağlanmasına yönelik olarak verilen aynı veya nakli bağış veya yardımları*” ifade etmektedir.

2009 tarihli “Türkiye Futbol Federasyonu Etik Kurulu Talimatı”nın¹³ “Yüz Kızartıcı Eylemler” kenar başlıklı 18'inci maddesine göre; “*müsabaka sonucunu etkileme, teşvik primi, doping ve ırkçılığa konu eylemler bu talimatın uygulanmasında yüz kızartıcı eylemler*” olarak nitelendirilmektedir. Etik Kurulu Talimatında “müsabaka sonucunu etkileme” olarak ifade edilen hususun, çalışmamız kapsamındaki “şike” kavramını karşıladığını söylemek mümkündür. Buradan da anlaşılacağı üzere; şike ve teşvik primi eylemleri, etik anlayışa aykırı bir nitelik taşıyıp yüz kızartıcı eylemler kapsamında değerlendirilmektedir.

Türk ceza hukuku bağlamında ise; teşvik primi suçu da tıpkı şike suçu gibi, ilk kez 2011 tarihinde yasal mevzuatımıza girmiştir. 6222 sayılı Kanun'un “Şike ve teşvik

¹¹ <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

¹² <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

¹³ Talimatın tam metni için bkz.

<https://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/TALIMATLAR/Etik-Kurulu-Talimatı.pdf> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

primi” kenar başlıklı 11’inci maddesinin 5’inci fıkrasında teşvik priminin amacı *“bir müsabakada bir takımın başarılı olmasını sağlamak”* şeklinde belirtilmiştir. Yani teşvik priminde, ilgili spor karşılaşmasını kazanmak veya kaybetmemek amacıyla, takım oyuncularına belli bir ücret ödenmekte veya bu çerçevede belirli bir kazanç veya menfaat sağlanmaktadır.

2017 tarihli TFF Futbol Müsabaka Talimatı ve TFF Futbol Disiplin Talimatı’nda bir spor müsabakasının sonucunun veya sürecinin hukuka veya spor ahlakına aykırı olarak etkilemenin yasaklandığı yukarıda vurgulanmıştı. Anılan bu düzenlemelerin aynı maddelerine göre; teşvik primi verme eylemi de bu kapsamda değerlendirilmektedir. Yine bu çerçevede, teşvik primi fiili için de yukarıda yer verilen TFF Futbol Disiplin Talimatı’nın 56’ncı maddesinin 1’inci fıkrasında öngörülen yaptırımlar geçerlidir. Ayrıca teşvik primi, 2019 tarihli Spor Disiplin Yönetmeliği’nin 51’inci maddesinin 5’inci fıkrasında, yukarıda yer verilen 6222 sayılı Kanun hükümleri ile uyumlu bir şekilde düzenlenmiştir.

Avcı (2020: 33), teşvik primini, *“bir kimsenin isteklendirilip verimini arttırmak veya neticeye daha hızlı ve kolay ulaşmasını sağlamak için temin edilen para”* olarak tanımlamaktadır. Teşvik primi vermek ve/veya almak eylemi, Tuzcuoğlu’na (2011: 108) göre; spor müsabakasındaki takımlardan birinin performansı doğrultusunda menfaat elde etmeyi hedefleyen üçüncü kişiler ile müsabakayı oynayan takımın ilgilileri arasındaki anlaşmayı ifade etmektedir. Teşvik priminde, amacı zaten başarılı olmak ve kazanmak olan sporculara, başkaları tarafından fazladan kazanç temin edilmektedir. Bu durumun da spor etiğine ve sporun amacına aykırılık oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Spor literatüründe teşvik primi, Baba’ya (2012: 781) göre; *“bir takıma/sporcuya, müsabakayı kazanma motivasyonunu arttırmak için sağlanan menfaat”* şeklinde değerlendirilmektedir. Özen ve Yılmaz (2012: 20 ve 30) ise, sportif anlamda teşvik primini, *“başka bir takımın oyuncularına oynayacakları müsabakayla ilgili, üçüncü takımlar yararına bir performans ortaya koymaları ile oynayacakları maçı kazanmaya yönelik motive etme çalışmasına karşı verilen kayıt dışı para veya menfaatler”* olarak tanımlamaktadır.

Yargıtay¹⁴, teşvik primini, bir spor müsabakası kapsamında, bir spor kulübünün oyuncularına (başka bir spor kulübünün yararına) başarılı bir performans ortaya koymak ve ilgili spor müsabakasını kazanmak amaçlarına yönelik olarak verilen haksız menfaat olarak değerlendirmektedir. Şike ile teşvik primini kıyaslayan

¹⁴ Yargıtay Ondokuzuncu Ceza Dairesinin, 16.01.2017 tarih ve E: 2016/629, K: 2017/248 sayılı kararı.

Cin'in (2019: 58) belirttiği üzere; *“şike bir müsabakanın sonucunu olumlu ya da olumsuz etkilemeyi kendine amaç edinirken, teşvik primi ise başarıyı teşvik etmektedir.”* Başka bir deyişle, şikedeki bir spor müsabakasının sonucu için bir anlaşma yapılırken, teşvik priminde ise spor müsabakasının bir tarafı, başarılı bir sonuç almaları yönünde üçüncü kişilerce teşvik edilmektedir.

3. KORUNAN HUKUKİ DEĞER

Bir suç kapsamında korunan hukuki değer veya yarar, bir anlamda, o eylemin suç olarak nitelendirilmesinin geri planındaki düşünce, gerekçe veya hukuki konudur. Şike eylemi ve teşvik primi eyleminin suç olarak düzenlenmesi de arka planda belirli bir hukuki değer veya yararın korunmasını amaçlamaktadır. Konuya geniş bir perspektiften bakıldığında; şike ve teşvik primi suçlarında, ilgili spor müsabakasını seyredenler ve takip edenler başta olmak üzere, tüm kamuoyunun, yanıltıldığı ve esasında topluma gerçeğin dışında planlanan bir kurgunun yansıtıldığı açıktır.

Şike ve teşvik primi suçlarında korunan hukuki değer, spor müsabakalarının herhangi bir soru işareti uyandırmayacak şekilde, ilgili kurallar dahilinde dürüstçe gerçekleşeceğine dair toplumun duyduğu güvendir. Yani spor müsabakalarının dürüst şekilde ve spor etiğine uygun olarak gerçekleştirileceğine dair toplumdaki inanç ve güven duygusunun zedelenmemesi amacıyla, şike ve teşvik primi eylemleri, ceza hukuku bağlamında suç olarak düzenlenmiştir.

Altındağ'a (2015: 59) göre; şike ve teşvik primi eylemlerinin, kanunen suç olarak düzenlenmesiyle birlikte, toplumun temiz oyuna olan inancının artması sağlanacaktır. Ayrıca bu eylemlerin suç olarak kabul edilmesiyle hem spora hem de sporcuya olan güvenin korunması amaçlanmıştır. Başka bir deyişle, şike ve teşvik primi eylemlerinin, kanunla suç olarak düzenlenmesindeki amacın, anayasal bir ilke niteliğindeki sporun ve sporcunun gelişmesi bağlamında (Gündoğdu, 2017: 117) hayat bulduğu söylenebilir.

Şikeye başvurulmasındaki temel amaç, hem gelir veya menfaat elde etmek hem de elde edilecek kazancı en yükseğe çıkarabilmektir. Daha fazla kazanma hırsıyla hareket eden saha dışındakiler, saha içindkilerle belli bir plan dahilinde hareket ederek ilgili spor karşılaşmasının sonucuna etki etmekte ve böylece spor karşılaşmasını diledikleri gibi sonuçlandırabilmektedir. Yasal veya yasadışı bahis platformlarında yüksek oranlarla oynanan ve istenilen şekilde sonuçlanan spor karşılaşması, yüksek kazançların elde edilmesini sağlamaktadır. Ayrıca spor karşılaşmaları üzerindeki şikenin amacının, kimi zaman bir alt lige küme düşmemek veya bir üst lige çıkmak da olduğu görülmektedir.

Demiral Bakırman'ın (2017: 16) da vurguladığı üzere; toplumun spor müsabakalarına olan ilgisi, spor dünyasına ticari bir alan olarak bakılmasına ve büyük meblağların söz konusu olduğu bir pazar yaratılmasına neden olmuştur. Bizim de görüşüne katıldığımız Chiaromonte'ye (2013: 1471) göre; sportif faaliyetlerin büyüyen ticarileşmesi, sportif faaliyetlerin kârlı niteliğini yansıtmakta olup spor alanında yoğunlaşan kâr amaçlı yapıların oluşmasına yol açmıştır. Ülkemizdeki ulusal spor kulüplerinin önemli bir kısmı, anonim şirket şeklinde faaliyet göstermektedir. Bunlar halka açık olup hisseleri borsa aracılığıyla işlem görmektedir. İlgili spor kulübünün sportif alandaki başarıları veya başarısızlıkları, Hâliyle şirketin hisse değerlerini etkilemektedir.

Sporun sadece sosyal bir etkinlik olarak değil, bunun yanında ayrıca yüksek cirolar getiren ekonomik bir faaliyet olarak görüldüğünü vurgulayan Işık (2019: 35-36), müsabakaların yayın ihaleleri, bahis oyunları ve seyircilerden elde edilen gelirlerin sporu yüklü miktarda paranın dolaştığı bir sektör haline geldiğine işaret etmektedir. Hâliyle bu durum, sporu küresel ekonominin önemli bir parçası haline getirmiştir.

Spor müsabakalarının sonucunu etkilemek amacıyla başvuru edilen eylemler niteliğindeki şike ve teşvik primi suçlarıyla kişiler ve kurumlar, ekonomik açıdan yüksek boyutlu maddi menfaatler elde etmektedir. Nitekim spor kulüpleri; bahis oyunları, takım sponsorları, yayıncı kuruluş, federasyonlar, müsabaka biletleri gibi birçok kurum ve kuruluş aracılığıyla gelir elde etmektedir. Spor kulüplerinin sportif başarıları da bu gelirleri arttırmaktadır. Benzer şekilde, ortaya çıkan başarısızlık da spor kulüpleri açısından maddi gelir kaybına neden olacaktır.

Şike ve teşvik primi suçlarında, birtakım hukuka aykırılıklarla spor müsabakalarının sonucuna etki edilmesi, doğal olarak haksız menfaatlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Şike ve teşvik primi eylemleri sonunda, yasal çerçevede bahis oynayan kişiler, ilgili şirketlerde ortaklığı ve hissesi bulunanlar ve borsada işlem yapan kişiler, ilgili takımların taraftarları ve nihayetinde de toplum zarara uğrayabilmektedir.

Sonuç olarak, ekonomik suçların, genel ekonomik düzeni koruyan hükümleri ihlal eden eylemler (Özbek, 2020: 23) olarak tanımlandığı ve ekonomi ceza hukuku ile bireysel üstü hukuki yararların (sosyal veya kollektif) ve kamu yararının korunduğu (Tiedemann, 2017: 64) düşünüldüğünde, şike ve teşvik primi suçlarının genel ekonomik düzene karşı tehlike oluşturduğunu ve bunların ekonomik suçlar kategorisinde olduğunu söylemek mümkündür.

4. TİPİKLİK

Tipiklik konu başlığı açısından, bu bölümde şike ve teşvik primi suçlarının maddi ve manevi unsurlarına değinilecektir.

4.1. Suçun Maddi Unsurları

Şike ve teşvik primi suçlarının maddi unsurları çerçevesinde; bu suçların konu, fiil, fail ve mağdur boyutları irdelenecektir.

4.1.1. Konu

Şike suçu ve teşvik primi suçunun konusunu, spor müsabakaları oluşturmaktadır. Spor müsabakası kavramının tanımı, 6222 sayılı Kanun'un "Tanımlar" kenar başlıklı 3'üncü maddesinin 1'inci fıkrasının 1 bendine göre; "*Federasyonların düzenlediği veya düzenlenmesine izin verdiği ya da katkıda bulunduğu her türlü sportif karşılaşma ve yarışmayı*" şeklindedir.

6222 sayılı Kanun'a göre, şike ve teşvik primi suçlarının ancak spor müsabakaları için geçerli olabileceği açıktır. Spor müsabakasının tanımının yer aldığı kanun metnine göre; spor müsabakası kavramı, sadece federasyonların düzenlediği etkinlikleri, federasyonların düzenlenmesine izin verdiği etkinlikleri ve federasyonların katkıda bulunduğu etkinlikleri içermektedir. O halde, buradaki temel nokta, bir federasyonun varlığıdır. Bu bağlamda; herhangi bir federasyon olmaksızın, yani bir federasyon dışında düzenlenen faaliyetler/müsabakalar için ceza hukuku anlamında şike ve teşvik primi suçları, gündeme gelmeyecektir.

4.1.2. Fiil

Şike ve teşvik primi suçları, birbirinden farklı iki suç olduğu için, fiil unsurunu, şike suçu için ayrı teşvik primi suçu için ayrı şekilde incelemek gerekmektedir.

4.1.2.1. Şike Suçu Açısından

6222 sayılı Kanun'un "Şike ve teşvik primi" kenar başlıklı 11'inci maddesinin 1'inci fıkrasına göre; "*Belirli bir spor müsabakasının sonucunu etkilemek amacıyla bir başkasına kazanç veya sair menfaat temin eden kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis ve yirmibin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.*" Kanun metninden anlaşılacağı üzere; şike suçundaki fiil, bir spor müsabakasının sonucunu etkilemek amacıyla yönelik olarak bir başkasına kazanç veya sair menfaat temin edilmesidir.

Belirli bir spor müsabakasının sonucunu etkilemeye yönelik olarak, bir başkasına kazanç veya sair menfaat temin edilmesinin şike suçunun fiil unsurunu teşkil ettiği, kanun metninden açıkça anlaşılmaktadır. Burada bahsi geçen kazanç veya sair menfaat ifadesi, maddi ve manevi anlamdaki her türlü yararı içerebilir.

Yukarıda anılan fıkranın son cümlesine göre; “*Kazanç veya sair menfaat temini hususunda anlaşmaya varılmış olması halinde dahi, suç tamamlanmış gibi cezaya hükmolunur.*” O halde, kazanç veya sair menfaatin temini noktasında bir anlaşmanın varlığı halinde, suçun tamamlanmış olduğu kabul edilecektir.

Şike suçunda, belirli bir spor müsabakasının sonucunu etkilemek amacıyla bir anlaşma yapılması ve bu anlaşma çerçevesinde kazanç veya sair menfaat temin etmek şike suçunun hareket unsurunu oluşturmaktadır (Güner, 2001: 55). Bayraktar’a (2019: 2764) göre; sporcuların spor müsabakası esnasındaki hareketler ile şike anlaşması arasında bir bağlantı kurulabilmesi halinde, bu tür hareketler şike suçunun birer hareketi olarak değerlendirilecektir.

Şike suçunun oluşumu için ilgili spor müsabakasının sonucunu etkilemek amacıyla menfaat veya sair kazancın müsabakadan önce veya en geç müsabaka tamamlanmadan önce temin edilmesi veya bu yönde bir anlaşmaya varılmış olması gerekmektedir (Güngör, 2011: 40). Şike kapsamında anlaşmaya varmak, spor müsabakasında bir tarafın galip gelmesi, mağlup olması, önde olması veya geride kalması gibi konularda ilgili spor müsabakasının tarafları arasında uyumun sağlanması anlamı taşımaktadır (Bayraktar, 2019: 2765). Yani spor müsabakasının, belirli bir sonuçla bitirilmesi hususunda taraflar anlaşmıştır. İşte buradaki anlaşma, şike suçunun oluşması için kanunen yeterli görülmektedir. Durum tersinden düşünüldüğünde, spor müsabakası kapsamında bir anlaşma durumunun gerçekleşmemesi, hareketin başlamadığına ve şike suçunun oluşmaması anlamında gelmektedir.

Ceza hukukunun genel ilkeleri bağlamında düşünüldüğünde, anlaşmaya rağmen spor müsabakasında istenen sonucun gerçekleşmemesi, ilk bakışta, teşebbüs olarak nitelendirilebilecekken, Kanunda yer alan özel düzenleme gereğince, ilgili durumda suça teşebbüs hükümleri geçerli olmamakta ve suç tamamlanmış olarak kabul edilmektedir. Ayrıca spor müsabakasının sonucunun ne olacağı veya ne olduğu, suçun gerçekleşmesi bakımından önemli değildir.

Spor müsabakası, yapılan şike anlaşması doğrultusunda sonuçlansın veya sonuçlanmasın yahut şike anlaşmasında belirtilen ve taraflarca mutabık kalınan kazanç veya sair menfaat temin edilsin veya edilmesin, yine de şike suçu oluşacaktır. Yani şike suçunda, spor müsabakasının illaki amaçlanan şekilde sonuçlanmış olması gerekmiyip amacın dışında bir sonucun doğması, bu eylemi suç olmaktan çıkarmayacaktır. Aynı şekilde, şike anlaşmasında belirtilen kazanç veya sair menfaatin temin edilmesi de gerekmiyip bir şike anlaşması varsa şike suçunun varlığı kabul edilecektir. Ortada bir şike anlaşmasının bulunmaması hâlinde ise, spor müsabakasındaki sonucun etkilenmesi halinde şike suçunun

oluşması mümkün kabul edilmeyecektir. Yani şike suçundaki şike anlaşması, temel bir şart niteliğini haizdir. Şike anlaşmasının sağlanmış olması halinde, kazanç veya sair menfaat temin etme hususu gerçekleşmese bile, suçun tamamlanmış gibi değerlendirileceği, kanun koyucunun şike anlaşmasına büyük bir vurgu yaptığı ve önem verdiği anlamına gelmektedir.

4.1.2.2. Teşvik Primi Suçu Açısından

6222 sayılı Kanun'un "Şike ve teşvik primi" kenar başlıklı 11'inci maddesinin 5'inci fıkrasına göre; "*Suçun bir müsabakada bir takımın başarılı olmasını sağlamak amacıyla teşvik primi verilmesi veya vaat edilmesi suretiyle işlenmesi halinde bu madde hükümlerine göre verilecek ceza yarı oranında indirilir.*" Anılan düzenleme, teşvik primi suçuna ilişkin olup şike suçuyla da doğrudan doğruya bağlantılıdır. Şike suçunda olduğu gibi teşvik primi suçunda da söz konusu primin illaki verilmesi şart olmayıp vaat edilmesi dahi yeterlidir (Sevinç Aykın, 2019: 50). Şike suçu hakkındaki yukarıda yer alan şike anlaşması ve kazanç veya sair menfaate dair açıklamalar, teşvik primi açısından da geçerli olmakla birlikte, teşvik primine özgü farklı bazı durumlar mevcuttur.

Öncelikle ve önemle belirtmek gerekir ki; şike suçunda bir tür aldatma eylemi mevcut iken, teşvik primi suçunda herhangi bir şekilde aldatma eylemi söz konusu değildir. Yani şike suçunda, ilgili spor müsabakasının taraflarca anlaşılacak şekilde sonlandırılmasına dair taraflar arasında bir anlamda danışıklı dövüş durumu vardır. Örneğin, bir spor müsabakası kazanılabilecekken kaybedilmesi veya berabere kalınması yönündeki taraflar arasında oluşturulan anlaşma, şike suçuna vücut vermektedir. Hâliyle burada, şike anlaşması dışındaki kişiler, kulüpler ve taraftarlar vs. gibi üçüncü şahıslara karşı bir tür aldatma eylemi mevcuttur.

Teşvik primi suçunda, aldatma eyleminden ziyade, kavramın isminde yer aldığı gibi, bir teşvik ve motivasyon söz konusudur. Örneğin, buradaki teşvik ve motivasyon, bir spor kulübünün ilgili spor müsabakasını kazanmasına veya mağlup olunmadan en azından beraber kalınmasına yönelik olabilir. Zaten amacı kazanmak olan sporcular, ilgili spor müsabakasını kazanmak veya kaybetmemek üzere, üçüncü kişilerce belirli bir kazanç veya sair menfaat ile teşvik edilirler. Hâliyle ortaya çıkacak sonuç, teşvik primini verenlerin lehine olacaktır. Bu durumda sporcularca gösterilecek performans, kendileri veya kendi kulüpleri dışındaki başkaları tarafından teşvik edilmektedir. Sonuç olarak, teşvik priminde, aldatma eyleminden ziyade çekişme veya çekişme ruhunu yükseltme vardır. Bu durum, başta olumlu gibi görünse de esasında suç teşkil etmektedir. Nitekim, zaten amacı kazanmak veya en azından kaybetmemek olan sporcular, bu sorumlulukla

mükellefken, bu yükümlülüklerinin karşılığında üçüncü şahıslardan destek almaktadır.

Şike suçunun ve teşvik primi suçunun unsurları incelendiğinde, şunu söylemek mümkündür: Şike suçunda, bir spor müsabakasının sonucunun ilgili şike anlaşması çerçevesinde önceden planlandığı ve bu şike anlaşması doğrultusunda sonuçlanacağı kesin olmasa dahi yüksek bir olasılık iken, teşvik primi suçunda ilgili spor müsabakasının sonucu asla baştan belli değildir. Teşvik primi suçunda, istenilen amaca yönelik olarak, başarılı bir sonuç alabilmek üzere, sporcular üzerinde bir teşvik, motivasyon ve gayret söz konusudur. Bu durumu, bir örnekle açıklamak mümkündür: Eğer ki, taraflar arasında mevcut olan bir anlaşma çerçevesinde; oyuncular üzerinde performans düşüklüğü var ve ilgili spor müsabakası kazanılabilecekken daha düşük bir sonuç (beraberlik veya mağlubiyet) ortaya çıkıyorsa, bu durum bize şike suçunu işaret etmekte iken; başarılı bir sonuç alabilme yönünde, oyuncular üzerinde performans yüksekliği, motivasyon ve gayret var ve spor müsabakası kaybedilebilecekken berabere sonuçlanıyor veya kazanılıyorsa, bu durum bize teşvik primi suçunu işaret etmektedir.

Teşvik primi konusuna dair kayda değer başka bir hususu da özellikle belirtmek gerekmektedir: Ülkemizdeki herhangi bir spor kulübünce veya herhangi bir spor dalına ilişkin federasyonca, *spor kulübünün kendi oyuncularına ve teknik heyetine veya federasyonun millî takım oyuncularına ve teknik heyetine yönelik*, ilgili spor karşılaşmasında başarılı bir sonuç alınması durumunda, belirli bir miktarda ekonomik kazanç veya menfaat ya da ödül verilmesi vaadinde bulunulması ve bunun sağlanması, hukuka aykırı bir eylem değildir. Çünkü bu durumlar, 6222 sayılı Kanun'da hukuka uygunluk sebebi olarak nitelendirilmiştir.

Bir spor kulübünün, bir spor müsabakası kapsamında, kendi oyuncularına veya teknik heyetine yönelik olarak, başarılı bir sonuç alınabilmesi adına, onların motivasyonlarını ve başarılı olma isteğini yükseltebilmek ve spor müsabakasına olan konsantrelerini arttırmak amacıyla prim verilmesi, suç oluşturmamaktadır. Benzer şekilde, federasyonların millî takım oyuncularına veya teknik heyetine yönelik verdiği başarı primleri de suç olarak nitelendirilmemektedir. O halde; Kanunun suç olarak işaret ettiği teşvik primi, *“farklı bir kulüp oyuncularına veya teknik heyetine vaat edilen”* ekonomik kazanç veya menfaat ya da ödüdür.

Konuyu somut bir örnekle açıklamak gerekirse; A Spor Kulübü (A), ligdeki son futbol müsabakasını kazanarak puan tablosunda ilk sıraya yerleşmiş ve ek yakın rakibi olan B Spor Kulübü'nün (B) 1 puan önünde ve averaj farkıyla lider konumdadır. B'nin ligdeki son müsabakası ise C Spor Kulübü (C) ile. B, eğer ki C'yi yenersen ligde şampiyon olacaktır. C ise ligin ortalarında ve herhangi bir özel

başarı iddiası yoktur. A, şampiyonluğunu garantilemek adına, C ile görüşmeler yapar ve C'nin oyuncularına, teknik ve idari heyetine, ilgili spor müsabakasını kazanmak veya en azından müsabakada berabere kalmak adına (sonuç beraberlik olursa bile, A yine averaj farkıyla şampiyon olacağı için) kişi başı 100.000 TL vaat eder. İşte burada, teşvik primi suçu söz konusudur. Ayrıca bu yöndeki anlaşmanın varlığı dahi, suçun oluşumu için yeterlidir. Yani spor müsabakasının arzu edilen şekilde sonuçlanması, suçun oluşumu için şart değildir. Son olarak, yinelemekte fayda var: Bunların dışında, D Spor Kulübü'nün kendi oyuncularına veya teknik heyetine yahut TFF'nin millî takım oyuncularına veya teknik heyetine yönelik başarılı sonuçlar almaları adına verdiği başarı primi, teşvik primi suçu bağlamında tipik değildir (yani tipe uygunluk yoktur) ve burada fiil olmadığı için suç oluşmamaktadır.

4.1.3. Fail

Koca ve Üzülmez'e (2022: 114) göre; *“suçun kanuni tarifinde yer alan fiil üzerinde hâkimiyet kuran, kanuni tanıma uygun haksızlığı gerçekleştiren kişi”*, fail olarak nitelendirilmektedir. Kısacası, suçun tanımında yer alan fiili gerçekleştiren özneye fail denilmektedir.

6222 sayılı Kanun'un *“Şike ve teşvik primi”* kenar başlıklı 11'inci maddesinin 1'inci fıkrasına göre; *“Belirli bir spor müsabakasının sonucunu etkilemek amacıyla bir başkasına kazanç veya sair menfaat temin eden kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis ve yirmibin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.”*

Yukarıdaki fıkra metninde, şike suçunun failinin bir spor müsabakasının sonucunu etkilemek için başka birine kazanç veya sair menfaat temin eden kişi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca şike suçunun faili bağlamında Kanun'un belirttiği özel bir kısıtlama, nitelik, şart veya farklı bir özellik bulunmamaktadır. Bu yüzden, şike suçunun failinin herkes olabileceğini söylemek mümkündür. Ek olarak, bu durum, teşvik primi suçu için de aynen geçerlidir. Nitekim maddenin ilgili fıkrasında, bu anlamda herhangi bir özel durum yoktur.

Hakeri'nin (2013: 128) de belirttiği üzere; *“herkes tarafından işlenmesi mümkün olmayan, ancak belirli bir sığata veya niteliğe sahip kişiler tarafından işlenebilen suçlara”* mahsus (özü) suçlar denilmektedir. Yani kanunun suç olarak tanımladığı bir fiili, yalnızca kanunun belirttiği özel niteliklere ve farklı birtakım özelliklere sahip kişiler işleyebiliyorsa, o suç özü suçtur. Şike suçunda ise bu çerçevede fail için herhangi bir özel kısıtlama, farklı nitelik veya şart aranmadığı için, şike suçunun bir özü suç olmadığını söylemek mümkündür. Ayrıca bu durum, teşvik primi suçu için de aynen geçerlidir. Başka bir deyişle, şike suçunun ve teşvik primi

suçunun faili herkes olabileceği için, şike ve teşvik primi suçlarının özgü suçlardan olmadığı söylenebilir.

Şike ve teşvik primi suçlarında, özgü suç bağlamında özel bir temel şart bulunmadığını belirtmiştik. Fakat burada dikkat çeken husus, failin özel statüsünün olduğu durumlardır. Nitekim aşağıda detayları verileceği üzere; bazı kimselerin şike ve teşvik primi suçlarını işlemesi, bu suçların nitelikli hâllerini oluşturmaktadır.

Özgü suç bağlamında; *gerçek özgü suç ve gerçek olmayan özgü suç yani görünüşte özgü suç* olarak ikili bir ayırım mevcuttur. Yukarıda belirttiğimiz hususlar çerçevesinde, şike ve teşvik primi suçları, gerçek özgü suçlardan değildir. Gerçek olmayan özgü suç (Görünüşte özgü suç) terimi ise, “*herkes tarafından işlenmekle birlikte, failin kişisel niteliğinin bazen suçun ağırlaştırıcı sebebinin bazen de hafifletici sebebinin oluşturduğu suçları ifade etmek için kullanılır.*” (Özbek vd. 2020: 213)

6222 sayılı Kanun’un 11’inci maddesinin 4’üncü fıkrasında; suçun, kamu görevinin sağladığı güven veya nüfuzun kötüye kullanılması suretiyle işlenmesi halinde veya bu suçun federasyon veya spor kulüpleri ile spor alanında faaliyet gösteren tüzel kişilerin, genel kurul ve yönetim kurulu başkan veya üyeleri, teknik veya idari yöneticiler ile kulüplerin ve sporcuların menajerleri veya temsilciliğini yapan kişiler tarafından işlenmesi halinde verilecek cezanın yarı oranında artırılacağı hükme bağlanmıştır. Yukarıda yer verilen tanımlamaya ve bu kanun maddesine göre; şike suçu ve teşvik primi suçlarının gerçek olmayan özgü suç (görünüşte özgü suç) olduğunu söylemek mümkündür.

Şike ve teşvik primi suçlarının işlenebilmesi için ilgili spor müsabakasının sonucunu etkilemek amacı doğrultusunda, hem kazanç veya sair menfaat vermeyi teklif eden kişinin hem de bu teklifin muhatabı olan kişi olmak üzere, en az iki kişinin varlığı gerekmektedir (Işık, 2019: 58). Ayrıca belirtmek gerekir ki; şike ve teşvik primi suçlarında, yukarıda anılan kazanç veya sair menfaati hem sağlayan kişi hem de kabul eden kişi fail konumundadır (Baba, 2012: 785).

6222 sayılı Kanun’un 11’inci maddesinin 2’nci fıkrasına göre; “*Şike anlaşmasının varlığını bilerek spor müsabakasının anlaşma doğrultusunda sonuçlanmasına katkıda bulunan kişiler de birinci fıkra hükmüne göre cezalandırılır.*” Fıkra metninden anlaşılacağı üzere; burada bahsi geçen kişiler, esasında şike anlaşmasının taraflarından değildir. Fakat buna rağmen, ilgili şike anlaşmasından haberdar olan bir kişinin, bu şike anlaşması kapsamında yer alan ilgili spor

müsabakasının, bu anlaşmada kararlaştırılan yönde sonuçlanmasına katkıda bulunması hâli, ilk fıkradaki suç gibi cezalandırılacaktır.

4.1.4. Mağdur

Şike suçu ve teşvik primi suçunda, failerin eylemleri dolayısıyla çeşitli kişiler doğrudan veya dolaylı olarak etkilenerek zarar görebilir ve mağdur olabilirler. Nitekim ilgili spor müsabakasını veya yarışmayı kaybeden yahut kazanamayan oyuncular, kulüpler, kulüp çalışanları, taraftarlar, seyirciler, bahisçiler vs. bu kapsamda değerlendirilebilir.

Bir suçun mağduru tespit edilirken, o suçla korunan hukuki yarar ve değerin ne olduğuna bakılmaktadır. Bu anlamda, suçun mağduru, genel olarak, o suçla korunmak istenen hukuki yararın sahibi olan kişilerdir (Özbek vd. 2020: 213). Yukarıda, şike ve teşvik primi suçları ile korunan hukuki yararın, toplumun spora ve sporculara yönelik olarak oyunun dürüstçe gerçekleştiğine dair duydukları güven olduğunu ifade etmiştik. Bu suçlar dolayısıyla, toplumdaki güven duygusunun zedelenmesi, yadsınamaz bir gerçektir.

Şike ve teşvik primi suçlarına, geniş bir perspektiften bakıldığında, toplumsal hayatta ve ekonomi bağlamında ortaya çıkabilecek mağduriyetlerin de olabileceği anlaşılacaktır. Baba'nın (2012: 787 ve 812) da belirttiği üzere; şike ve teşvik primi suçları, kamu kurumlarının ekonomik açıdan zarara uğramasına, spor müsabakalarının güvenilirliğinin zedelenmesine, seyircilerin ve taraftarların aldatılmışlık duygusuna kapılmasına, spordaki seyir zevkinin yok olmasına ve spor organizasyonlarına katılım motivasyonunun düşmesine neden olmaktadır.

İsabetli olarak değerlendirdiğimiz bir görüşe göre; spor müsabakalarının manipülasyonu yoluyla ortaya çıkan sosyal zararın yükü, çoğunlukla bu suçla ilgisi olmayan kişilere kalmaktadır (Kubiciel, 2017: 68). Çünkü spor kurumu, ulusal ve uluslararası ölçekte geniş bir kesime hitap etmekte ve Hâliyle de bu geniş kitleyi doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir. Nitekim, şike ve teşvik primi suçlarından ortaya çıkan zarardan, bu suçla ilgisi olmayan sporcular, kulüpler, taraftarlar, bahisçiler (devlet kontrolünde organize eden kuruluş ve bahis oynayanlar) gibi birçok kişi etkilenmektedir. Ayrıca bu suçlar yüzünden, spor kulübü şirketlerinin parasal değerlerinin etkilenmesi, bir anlamda ekonomiye de dokunmaktadır.

5237 sayılı TCK'nin özel hükümlerinin düzenlendiği ikinci kitabının üçüncü kısmında topluma karşı suçlar, dördüncü kısmında ise millete ve devlete karşı olan suçlar düzenlenmiştir. Bu suçların mağduru, kural olarak, toplumu oluşturan herkestir (Koca ve Üzülmez, 2022: 117). Şike ve teşvik primi suçları bakımından

konu değerlendirildiğinde, bu suçların mağdurlarının da genel anlamda ve son tahlilde toplum olduğu söylenebilir. Literatürde kabul gören genel kanı da bu yöndedir (Güngör, 2011: 39; Özen ve Yılmaz, 2012: 25; Altındağ, 2015: 65; Demiral Bakırman, 2017: 117; Gündoğdu, 2017: 118; Cin, 2019: 67).

4.2. Suçun Manevi Unsuru

Tipikliğin sadece maddi unsurlardan ibaret olmadığı, tipikliğin oluşumu bağlamında, objektif nitelikteki maddi unsurların yanı sıra subjektif çerçevede manevi unsurların da gerçekleşmesi gerektiği kabul edilmektedir (Koca ve Üzülmaz, 2022: 146). Yani maddi unsurların yanında ayrıca manevi unsur da gerekmektedir.

Suçun manevi unsuru denildiğinde, kast ifade edilmektedir. Şike suçundaki kast için gerçekleşecek belli bir spor müsabakasının sonucunun taraflarca önceden etkilemesi ve bu çerçevede bir başkasına kazanç veya sair menfaat temin etmek yönünde bir iradenin varlığı gerekmektedir. Konuya kanun metninden bakılacak olursa, iradenin belirli bir spor müsabakasının sonucunu etkilemek amacı olduğu görülmektedir.

Suçta konu kazanç veya sair menfaatin temini hususunda, şike ve teşvik primi anlaşmasının tarafları, spor müsabakasının ilgili anlaşma doğrultusunda sonuçlanması için katkıda bulunmak yönündeki bu eylemlerinde, failin/faillerin bu suçların unsurlarını bilerek ve isteyerek hareket etmesi durumu mevcuttur. Yine belirtmek gerekir ki; suçun oluşumu bağlamında anlaşmanın varlığı yeterli olup ilgili spor müsabakasının anlaşma doğrultusunda sonuçlanması şart değildir.

5. SUÇUN NİTELİKLİ HÂLLERİ

6222 sayılı Kanun'un "Şike ve teşvik primi" kenar başlıklı 11'inci maddesinin 4'üncü fıkrasına göre; "*Suçun; a) Kamu görevinin sağladığı güven veya nüfuzun kötüye kullanılması suretiyle, b) Federasyon veya spor kulüpleri ile spor alanında faaliyet gösteren tüzel kişilerin, genel kurul ve yönetim kurulu başkan veya üyeleri, teknik veya idari yöneticiler ile kulüplerin ve sporcuların menajerleri veya temsilciliğini yapan kişiler tarafından, c) Suç işlemek amacıyla kurulmuş bir örgütün faaliyeti çerçevesinde, ç) Bahis oyunlarının sonuçlarını etkilemek amacıyla, işlenmesi halinde verilecek ceza yarı oranında artırılır.*" Bu bağlamda; suçun işleniş biçiminde yukarıda sayılan hâllerden birinin varlığı, suçun nitelikli hâlini oluşturmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki; burada bahsi geçen nitelikli hâllerden birkaçının aynı anda bulunması durumunda, bu ayrı hâllerin her biri için ayrı ayrı ceza artırımını değil sadece bir kez yarı oranında ceza artırımını yapacaktır.

İlgili suçlar bakımından ağırlaştırıcı sebep olarak görülen nitelikli halleri, konunun daha iyi anlaşılması adına tek tek değerlendirmek gerekmektedir.

5.1. Suçun Kamu Görevinin Sağladığı Güven veya Nüfuzun Kötüye Kullanılması Suretiyle İşlenmesi

Madde metninden de açıkça anlaşılacağı üzere; failin kamu görevlisi olması, suçun nitelikli halini oluşturmaktadır. Burada kamu görevlisinin ya güven sağlaması ya da nüfuzunu kötüye kullanması temel şart olarak gösterilmiştir.

Işık'a (2019: 63) göre; kamu görevlisi sıfatı, toplumda bir güven sağlamaktadır ve bu güvenin kaynağı, devletin işlemlerinde tarafsız, eşit ve satın alınmaz olduğuna olan inançtır. Bu bağlamda; kanunda böyle bir düzenlemeye gidilmesi bizce de isabetlidir.

Kamu görevlisi olma durumu, suçun nitelikli hali için gerekli olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Nitekim kamu görevlisi olmanın bu suçun işlenmesinde ağırlaştırıcı nitelikte bir neden olarak kabul edilebilmesi için ilgili kamu görevlisinin eylemini, yürüttüğü görevin sağladığı bir güven veya nüfuz kapsamında yani bir anlamda onun sahip olduğu ve onu ayrıcalıklı kılan gücünü kötüye kullanarak işlemesi gerekmektedir.

Konunun daha iyi anlaşılması adına hem kamu görevlisi hem de nüfuzu kötüye kullanmak kavramına değinmekte fayda vardır. Kamu görevlisinin tanımı için 5237 sayılı TCK'ye bakılması yeterli olacaktır. Nitekim 5237 sayılı TCK'nin "Tanımlar" kenar başlıklı 6'ncı maddesinin 1'inci fıkrasının c bendine göre; Kamu görevlisi deyiminden, "*kamusal faaliyetin yürütülmesine atama veya seçilme yoluyla ya da herhangi bir surette sürekli, süreli veya geçici olarak katılan kişi*" anlaşılır. O halde gerek atama ve gerekse de seçilme yoluyla kamusal bir faaliyet yürüten veya bu kamusal faaliyetin yürütülmesine herhangi bir şekilde katılan kişi, kamu görevlisi olarak kabul edilecektir. Ayrıca 6222 sayılı Kanun'un "Hakemler, gözlemciler, saha komiserleri ve temsilciler" kenar başlıklı 20'nci maddesine göre; "*Spor müsabakalarında görev yapan hakem, gözlemci, saha komiseri ve temsilciler bu görevleriyle bağlantılı olarak kendilerine karşı işlenen suçlar bakımından kamu görevlisi sayılır.*"

5.2. Suçun Federasyon, Spor Kulüpleri, Spor Alanında Faaliyet Gösteren Tüzel Kişiler, Genel Kurul ve Yönetim Kurulu Başkan veya Üyeleri, Teknik veya İdari Yöneticiler, Kulüp ve Sporcuların Menajer veya Temsilcileri Tarafından İşlenmesi

Şike ve teşvik primi suçlarının faili bağlamında, kamu görevlisi haricindeki diğer husus ise failin bazı özel görev ve yetkilere sahip olmasına ilişkindir. İlgili suçun federasyon, spor kulüpleri, spor alanında faaliyet gösteren tüzel kişiler, genel kurul ve yönetim kurulu başkan veya üyeleri, teknik veya idari yöneticiler, kulüp ve sporcuların menajerleri veya temsilcileri tarafından işlenmesi, verilecek cezanın yarı oranında arttırılmasını gerektirmektedir.

Burada değinilmesi gereken önemli bir husus, bu bendin kanun koyucu tarafından değiştirilerek bu yeni halini almış olmasıdır. Kanunun ilk halinde, bu bent yalnızca “spor kulübünün yönetim kurulu başkan veya üyeleri”ni kapsamakta iken 6259 sayılı Kanun doğrultusunda, bu bendin içeriği fail anlamında bu yeni şekline getirilerek genişletilmiştir.

Fıkra metninde sayılan bu kişilerin genişletilmesinin isabetli olduğu kanısındayız. Nitekim zikredilen bu kişiler, spor camiası adına sıradan kişiler olmayıp, tıpkı kamu görevlileri gibi belirli bir konumu, statüsü, gücü ve etkisi olan kişilerdir. Hâliyle bu kişilerin sahip oldukları güçlerini lehlerine kullanarak bu suçları işlemiş olmaları halinde, verilecek cezanın artırılacağına hükme bağlanması oldukça isabetlidir.

5.3. Suçun Suç İşlemek Amacıyla Kurulmuş Bir Örgütün Faaliyeti Çerçevesinde İşlenmesi

Şike ve teşvik primi suçlarının, suç işlemek amacı ile kurulmuş bir örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenmesi, kanunda bir diğer nitelikli hâl olarak düzenlenmiştir. Burada bahsi geçen örgüt kurma konusunda 5237 sayılı TCK'nin 220'nci maddesinde yer alan hususlar geçerlidir.

Örgüt mensubu kavramı ise, yine 5237 sayılı TCK'de tanımlanmıştır. Nitekim 5237 sayılı TCK'nin “Tanımlar” kenar başlıklı 6'ncı maddesinin 1'inci fıkrasının j bendine göre; ceza kanunlarının uygulanmasında, örgüt mensubu suçlu deyiminden, “*bir suç örgütünü kuran, yöneten, örgüte katılan veya örgüt adına diğerleriyle birlikte veya tek başına suç işleyen kişi*” anlaşılır.

Şike suçu ve teşvik primi suçunun, suç örgütü kapsamında işlenmesinin ceza artırımı olarak kabul edilmesinin bu suçlarla ve örgütlü suçlarla mücadele bağlamında isabetli olduğu kanısındayız. Nitekim suç örgütleri, sahip oldukları

üstün güç sayesinde ve hukuka aykırı eylemleri ile spor dünyası üzerinde kendi lehine bir hakimiyet kurabilir.

5.4. Suçun Bahis Oyunlarının Sonuçlarını Etkilemek Amacıyla İşlenmesi

Şike ve teşvik primi suçları, bahis ve şans oyunları ile yakından bağlantılıdır. Gerek yasal ve gerekse yasal olmayan bahis oyunları aracılığıyla, spor müsabakalarının sonuçları hakkında tahminlerde bulunulur ve doğru tahminde bulunan kişi ödüllendirilir. Fakat spor müsabakalarından doğan bu önemli maddi kazanç risksiz, kolayca ve daha fazla ulaşma isteği, kişileri bu suçlara iten sebepler arasında olabilmektedir.

Yasal bahis oyunlarının tüm kamuoyuna açık olması ve devlet denetiminde gerçekleştiriliyor olması, doğal olarak bahis oyunlarına toplum tarafından güven duyulması sonucunu doğurur. Yani belirtilen hususlar dolayısıyla, toplum nezdinde, bahis oyunlarına karşı bir güven duygusu beklentisi mevcuttur. Ek olarak, kazanan kişiler ve organizatör haricinde, devlet de bahis oyunlarından gelir elde etmektedir.

Spor müsabakalarının yasal veya yasal olmayan bahis oyunlarının gölgesi ve etkisi altına alınması durumunda, ilgili spor müsabakasının istenildiği gibi sonuçlanması arzu edildiği için şike ve teşvik primi suçları kolaylıkla işlenebilmektedir. Kaldı ki, yasal olmayan bahis oyunları, suç örgütleriyle de bağlantılı olduğu için spor camiası üzerinde korkunç bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda; Hill'in (2010: 121) ifadesiyle, "sporun etrafında yasadışı bahis çeteleri olduğu sürece şike devam edecektir."

Bahis oyunlarının devlet güvencesi ve kontrolünde olduğu değerlendirildiğinde, toplumun bu oyunların ve gerçekleşen spor müsabakalarının güvenilirliğine güvenmesi gerektiği açıktır. Şike ve teşvik primi suçlarının bahis oyunlarının sonuçlarını etkilemek amacıyla işlenmesinin verilecek cezanın artırılması bağlamında nitelikli hâl oluşturması, bizce de isabetli yönde bir adımdır.

6. SUÇUN ÖZEL GÖRÜNÜŞ BİÇİMLERİ

6.1. Teşebbüs

6222 sayılı Kanun'un 11'inci maddesinin 3'üncü fıkrasına göre; "Kazanç veya sair menfaat vaat veya teklifinde bulunulması halinde, anlaşmaya varılamadığı takdirde, suçun teşebbüs aşamasında kalmış olması dolayısıyla cezaya hükmolunur." Burada belirtilen düzenleme, teşebbüs konusuna ilişkindir. Teşebbüs, suç işleme kararı alınmasının ardından, suç yolunda hazırlık hareketlerinin tamamlandıktan sonra icra hareketlerine başlanması ama elde olmayan nedenlerle neticeye ulaşamama halidir (Hakeri, 2013: 447). Yani

teşebbüste, kişi suç işleme kararı almakta, suçun hazırlık hareketlerini tamamlamakta ve icra hareketlerine başlamakta ancak kişinin elinde olmayan sebepler dolayısıyla netice gerçekleşmemektedir. Şike ve teşvik primi suçlarında teşebbüsü açıklamadan önce, suçun tanımlandığı 1'inci fıkrayı hatırlamakta fayda vardır.

6222 sayılı Kanun'un 11'inci maddesinin 1'inci fıkrasının metninden açıkça anlaşılmaktadır ki; belirli bir spor müsabakasının sonucunu etkilemek amacıyla bir başkasına kazanç veya sair menfaat temin edilmesi konusunda taraflarca *anlaşmaya varılmış olması halinde* dahi, şike suçu oluşmuş kabul edilmektedir. Yani taraflar arasındaki anlaşmaya rağmen, spor müsabakasında istenen sonuç gerçekleşmese dahi, suç tamamlanmış olarak kabul edilmektedir. Başka bir deyişle, suçun tamamlanmış olması, spor müsabakasında istenen sonucun gerçekleşmesine bağlı değildir.

Anılan maddenin 3'üncü fıkrasında ise, teşebbüs konusu düzenlenmiştir. Peki şike suçu için teşebbüs hükümleri hangi durumda uygulanacaktır? Bu soruya cevap olarak, şike suçuna teşebbüs hâlinin, ilgili spor müsabakası kapsamındaki şike anlaşması için bir girişimde bulunulması ama bu anlaşmanın gerçekleşmemesi durumu, verilebilir. Yukarıda bahsi geçen şike anlaşmasında taraflar kazanç veya sair menfaatin temin edilmesi konusunda mutabık olamazsa yani anlaşma gerçekleşmezse, suçun teşebbüs aşamasında kaldığı ve suçun teşebbüs hükümlerince değerlendirmeye tabi tutulacağı belirtilmektedir.

Konunun daha iyi kavranabilmesi adına, bir örnekle şike suçuna teşebbüsü açıklayabiliriz. Örneğin, A Spor Kulübü'nün başkanı X, B Spor Kulübü'nün başkanı Y'ye ilgili spor müsabakasında yenilmeleri karşılığında 10 milyon TL teklif etmiştir. Fakat bu miktarı az gören B, A'dan teklifini 20 milyon TL olarak güncellemesini istemiştir. Bu durumda ise A, B'nin teklifini kabul etmemiş ve şike anlaşması olmamıştır, yani taraflar anlaşma sağlayamamıştır. İşte bu durumda, ilgili madde hükmü gereğince, şike suçuna teşebbüs hükümleri geçerli olacak ve A ile B bu kapsamda yargılanacaktır. Ayrıca buradaki teşebbüs hükümleri, teşvik primi suçu için de geçerlidir.

Şike suçunda, anlaşma için girişimde bulunulmasına rağmen anlaşma olmaması halinin suçun teşebbüs hali olarak kabulünün, aslında bu suçun teşebbüsten dolayı dava konusu olmasının önünü tıkayacağını belirten Özen ve Yılmaz'a (2012: 32) göre; anlaşmanın gerçekleşmediğinin ispatı ve bu yolda ceza verilmesi, uygulamada çok güç görülmektedir.

6.2. Etkin Pişmanlık

Şike ve teşvik primi suçları kapsamındaki etkin pişmanlık hükümleri, 6222 sayılı Kanun'un 11'inci maddesinin 8'inci fıkrasında yer almaktadır. Anılan fıkraya göre; *“Müsabaka yapılmadan önce suçun ortaya çıkmasını sağlayan kişiye ceza verilmez.”*

Etkin pişmanlık, suçun tamamlanmasından sonra failin pişmanlık duyarak suçun işlenmesinin meydana getirdiği sonuçları gidermeye yönelik davranışlarda bulunmasıdır (Koca ve Üzülmöz, 2022: 446). Yani etkin pişmanlıkta, suç tamamlanmakta ama fail suçun sonuçlarını gidermeye yönelik davranışlarda bulunmaktadır.

Yukarıdaki fıkra metninden anlaşılacağı üzere; etkin pişmanlık, sadece ilgili spor müsabakası yapılmadan önce söz konusu olabilmektedir. Hatırlanacağı üzere; şike ve teşvik primi suçları hakkında anlaşmaya varılmış olması, bu suçların oluşumu için yeterli kabul edilmekteydi. İşte ilgili anlaşma sağlandıktan sonra ve fakat spor müsabakası yapılmadan önce, suçu ortaya çıkaran kişiye ceza verilmemektedir. Burada dikkat çeken husus, spor müsabakasının henüz yapılmamış olmasıdır. Ayrıca etkin pişmanlık hükümlerinin uygulanabilmesinin bir diğer şartı, suçun ortaya çıkarılmasının sağlanmasıdır.

Yukarıda belirtilen şartların gerçekleşmesi hâlinde, faile ceza verilmeyeceği açıkça hükme bağlanmıştır. Buradaki düzenleme, etkin pişmanlık hükümlerinin uygulanması suretiyle şike suçu ve teşvik primi suçu ile etkin bir şekilde mücadele etmeyi gerçekleştirebilmek adına atılmış bir adım niteliğindedir. Ayrıca etkin pişmanlığın örgüt faaliyetleri kapsamında işlenen şike veya teşvik primi suçu çerçevesinde gerçekleşmiş olması hâlinde ise, 5237 sayılı TCK'nin 221'inci maddesinde açıklaması yer alan etkin pişmanlık hükümlerinin uygulanması söz konusu olacaktır.

6.3. İştirak

6222 sayılı Kanun'un 11'inci maddesinin 2'nci fıkrasına göre; *“Şike anlaşmasının varlığını bilerek spor müsabakasının anlaşma doğrultusunda sonuçlanmasına katkıda bulunan kişiler de birinci fıkra hükmüne göre cezalandırılır.”* Yani kişinin ilgili şike anlaşmasından haberdar olarak spor müsabakasının bu anlaşmada kararlaştırılan yönde sonuçlanmasına katkıda bulunması maddenin 1'inci fıkrasında yer alan şike suçundan dolayı cezalandırılacaktır. Burada yer alan düzenleme dolayısıyla, şike suçuna katılanların, yani şike anlaşmasının varlığından haberdar olup spor müsabakasının bu anlaşmada planlanıp kararlaştırıldığı yönde sonuçlandırılmasına katkı sağlayan kişilerin de fail gibi cezalandırılacağını ifade

etmekte olup bu durum, ceza hukukunun genel hükümlerine paralel ve uygun bir düzenlemedir.

Konuyu bir örnekle somutlaştırmak gerekirse; A Spor Kulübü'nün başkanı X ile B Spor Kulübü'nün başkanı Y, spor müsabakasının berabere sonuçlanması ve bunun karşılığında da X'in Y'nin eşine 2023 model M marka bir spor araba hediye edeceği konusunda anlaşmış ve bunun üzerine başkanlar, teknik heyetleri ve oyuncularına durumu bildirerek spor müsabakasının berabere sonuçlanması yönünde bir talimat vermiş olsun. Buradaki şike anlaşmasından haberdar olan tüm oyuncular ve teknik heyet, anlaşma kapsamında kendilerine doğrudan bir kazanç veya sair menfaat temin edilmesi vaat edilmemiş olduğu halde, spor müsabakasının berabere bitmesi yönünde oyuna katkıda bulunmuş ve taraflar golsüz berabere kalmıştır. İşte burada, sadece X ve Y değil, aynı zamanda bu şike anlaşmasından haberdar olup müsabakanın berabere bitmesine katkıda bulunan herkes, fail olarak cezalandırılacaktır.

Kanun koyucu, buradaki düzenleme ile, şike anlaşmasından haberdar olan ancak kendisine yönelik herhangi bir menfaat veya kazanç vaat edilmeyen bir oyuncunun, müsabakanın ilgili anlaşma doğrultusunda sonuçlanması adına hareket etmiş olmasını, bir anlamda, şike anlaşması yapmak ve kazanç veya sair menfaat temin etmek eylemleri ile eşdeğer görmektedir. Belirtilen düzenlemenin amacı, Altındağ'a (2015: 84) göre; kişinin şikenin varlığını bilerek ihbar etmesi durumunda kendisinin sorumluluktan kurtulacağını belirtmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Suçla mücadele adına böyle bir düzenlemenin varlığının isabetli olduğu kanısındayız. Ayrıca konuya dair özel ve farklı hususlar olmadığından 5237 sayılı TCK'nin ilgili genel hükümlerinin uygulanacağını söylemek mümkündür.

6.4. İçtima

Önemle belirtmek gerekir ki; 6222 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği ilk hâlinde içtima hükümleri metin olarak yer almamıştır. Hatırlanacağı üzere; Türk spor ve hukuk tarihinin en geniş kapsamlı ve en büyük şike ve teşvik primi soruşturması, 3 Temmuz olarak anılan 2011 yılında gerçekleşen soruşturma, etki ve kapsamının farklı boyutları da barındırması sebebiyle, ülke gündemini epeyce meşgul etmiş ve toplumun hemen her kesimince yakından takip edilmiştir. Soruşturma kapsamında oluşan bazı yoğun nitelikli tepkiler, 6222 sayılı Kanun'da kısa sürede değişiklikler yapılmasına sebep olmuştur. İşte bu değişikliklerden birisi de suçların içtima hakkındadır.

6259 sayılı Kanunla kanun koyucu, 6222 sayılı Kanun'da birtakım değişiklikler yapmıştır. Yapılan değişiklikler kapsamında; 6222 sayılı Kanun'un 11'inci maddesine 10'uncu fıkra eklenmiştir. Anılan bu fıkraya göre; *"Bu maddede tanımlanan suçların bir suç işleme kararının icrası kapsamında değişik zamanlarda birden fazla işlenmesi halinde, bunlardan en ağır cezayı gerektiren fiilden dolayı verilecek ceza dörtte birinden dörtte üçüne kadar artırılarak tek cezaya hükmolunur."* Bu düzenleme ile, 6222 sayılı Kanun'a içtima hükümleri metin olarak getirilmiştir.

Yukarıda yer alan yeni hükümle birlikte, 6222 sayılı Kanun'da suçların içtimaı lafzen açıkça düzenlenmiştir. Bu durum, zincirleme suç hükümlerine ilişkin bir düzenlemedir. Fakat kanunda böyle bir değişikliğe gidilmesine, yani bu yeni metnin kanuna işlenmesine ihtiyaç olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü zaten, 5237 sayılı TCK'deki zincirleme suç hükümleri, burada da aynen geçerlidir. Yani şike ve teşvik primi suçlarını düzenleyen özel kanun niteliğindeki 6222 sayılı Kanun'da zincirleme suça ilişkin bir düzenleme yokken, genel kanun niteliğindeki 5237 sayılı TCK'deki zincirleme suç hükümleri zaten geçerli ve yeterlidir.

6259 sayılı Kanun'la birlikte, şike suçu ve teşvik primi bakımından öngörülen cezalarda önemli ölçüde bir indirimle gidilmiş olmasına karşın, 11'inci maddeye eklenen 9'uncu fıkra doğrultusunda, şike suçu ve teşvik primi suçu bakımından hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilemeyeceği ve verilen hapis cezasının seçenek yaptırımlara çevrilemeyeceği veya ertelenmeyeceği düzenlenmiştir. Bu düzenleme, şike suçu ve teşvik primi suçu bakımından, neticede verilecek ceza ne olursa olsun fail hakkında verilen hapis cezasının infaz edileceği anlamına gelmektedir. Netice ceza, iki yıla kadar olan suçlarda hükmün açıklanmasının geri bırakılması veya erteleme müessesesinin uygulanabildiği dikkate alındığında, yapılan yeni düzenlemenin şike ve teşvik primi suçlarıyla mücadele bakımından taşıdığı önem anlaşılacaktır.

5237 sayılı TCK'nin "Zaman bakımından uygulama" kenar başlıklı 7'nci maddesinin 2'nci fıkrasına göre; *"Suçun işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanun ile sonradan yürürlüğe giren kanunların hükümleri farklı ise, failin lehine olan kanun uygulanır ve infaz olunur."* İşte bu genel hükme uygun şekilde, sonradan yürürlüğe giren ve failerin lehine olan kanun hükümleri geçerli olmuş ve ilgili soruşturma kapsamında hem öngörülen ceza miktarları önemli oranda azalmış hem de içtima düzenlemiştir. Lehe olan kanunun uygulanması, ceza hukukunun ve hukuk devletinin bir gereği olarak değerlendirilebilir.

6222 sayılı Kanun'un "Federasyonların yaptırım uygulama yetkisi" kenar başlıklı 19'uncu maddesinin 1'inci fıkrasına göre; *"Bu Kanuna göre bir spor kulübüne veya*

spor kulübünün mensubuna ceza verilmesi, bu kulübün bağlı olduğu federasyonun yaptırım uygulama yetkisini ortadan kaldırmaz.” Bu düzenleme dolayısıyla, şike suçunun ve teşvik primi suçunun faillerine adli boyutta bir yaptırım uygulanmış olması, bu kişiler hakkında ilgili federasyon tarafından idari yaptırım uygulanmasına herhangi bir engel teşkil etmeyecektir.

7. YAPTIRIM VE MUHAKEME

7.1. Yaptırım ve İnfaz

Şike ve teşvik primi eylemleri hakkında, mevzuatımızda hem idari yaptırım (disiplin cezası) hem de adli yaptırım (hapis cezası ve adli para cezası) öngörülmektedir. Çalışmamız, ilgili eylemlerin Türk ceza hukuku kapsamında incelenmesinden ibaret olduğu için, idari yaptırım konuları irdelenmeyecektir.

Şike ve teşvik primi eylemlerinin ceza hukuku bağlamında seç olarak düzenlenmesi, 2011 yılında gerçekleşmiştir. Sporun ve özellikle futbolun ekonomik boyutunun ağır basmasının ardından artış gösteren haksız rekabet hallerinin bir türü olan şike ve teşvik primi eylemlerinin yasal düzenleme altına alınması, Türk Hukukunda geç kalınmış bir adım olarak belirtilmelidir (Güner, 2001: 47).

6222 sayılı Kanun'un yürürlüğe girdiği ilk hâlinde, şike suçu için öngörülen cezai yaptırım, 5 yıldan 12 yıla kadar hapis cezası ve 20.000 güne kadar adli para cezası idi. Teşvik primi suçu için öngörülen ceza ise, şike suçunda öngörülen cezasının yarısıdır. Bu bağlamda; Kanunun ilk hâlinde teşvik primi suçu için öngörülen cezai yaptırım, 2,5 yıldan 6 yıla kadar hapis cezası ve 10.000 güne kadar adli para cezası idi. Belirtmek gerekir ki; teşvik primi suçunun cezası için belirtilen yarı yarıya formülü halen de geçerliliğini sürdürmektedir.

İşlenen suça verilecek cezanın, fiilin ağırlığı ile orantılı olmasının yanı sıra diğer kanunlarda öngörülen suçlara verilen cezalar dikkate alınmak suretiyle adil ve hakkaniyete uygun olarak belirlenmesi gerekçe gösterilerek, 6222 sayılı Kanun'da öngörülen ceza miktarlarının düşürülmesi gerektiği¹⁵ vurgulanmıştır. İşlenen fiille orantılı yaptırım uygulanması ilkesi bağlamında, her bir suç için öngörülen ceza miktarları yeniden gözden geçirilmiştir.

¹⁵ Gerek 6222 sayılı Kanun ve gerekse 6259 sayılı Kanun, 2011 tarihlidir ve her iki kanun da aynı döneme ait yasama organınca çıkarılmıştır. Kanun koyucunun bazı gerekçelerle önce belirlediği yüksek ceza miktarını daha sonra aynı kanun koyucunun başka gerekçelerle önemli miktarda azaltmış olması, manidar olup konunun siyasi boyutlarının mevcudiyeti nedeniyle, bu çalışmada konuya dair detaylara değinilmeyecektir.

Yukarıda yer alan hapis cezası miktarları, aynı yıl çıkarılan 6259 sayılı¹⁶ Kanunun 1'inci maddesiyle, önemli ölçüde azaltılmıştır. Nitekim 5 yıldan 12 yıla kadar hapis cezası ibaresi 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezası şeklinde değiştirilmiş ve öngörülen ceza miktarında büyük oranda bir düşüş gerçekleşmiştir. Ayrıca şike suçu için öngörülen adli para cezasında ise herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir.

6222 sayılı Kanun'un "Şike ve teşvik primi" kenar başlıklı 11'inci maddesinin güncel olan 1'inci fıkrasına göre; "*Belirli bir spor müsabakasının sonucunu etkilemek amacıyla bir başkasına kazanç veya sair menfaat temin eden kişi, bir yıldan üç yıla kadar hapis ve yirmibin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.*"

6222 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden çok kısa bir süre sonra (*yalnızca 8 ay*), Kanunda öngörülen hapis cezalarının önemli ölçüde azaltılması, aynı dönemde ülke gündemini meşgul eden bir dava sürecine denk gelmektedir. Kamuoyunu oldukça meşgul eden ve Türk yargı tarihine geçtiği belirtilebilecek bir davanın sürdüğü dönemde bu şekilde bir ceza indirimine gidilmiş olması, Güner'e (2001: 36) göre; toplumda, kişilere veya yargılamalara özel yasa çıkartıldığı algısına neden olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki; Kanunun ilk halinde yer alan 5 yıldan 12 yıla kadar ibaresi ne kadar yüksekse, yeni düzenleme olan 1 yıldan 3 yıla kadar ibaresi de o kadar düşüktür.

Yukarıda görüldüğü üzere; 6259 sayılı Kanun'la, 6222 sayılı Kanun'da öngörülen ceza miktarı çok önemli boyutta düşürülmüştür. Yine öngörülen ceza miktarlarının düşürülmesinden sonra, devam eden soruşturmada öngörülen cezaların da failer lehine değiştirilmesi ceza hukukunun genel ilkelerinin gereğidir.

6222 sayılı Kanun'un mevcut hâlinde, şike suçu için öngörülen temel ceza, 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezası ve 20.000 güne kadar adli para cezasıdır. Kanunun 11'inci maddesinin 4'üncü fıkrasında ise, suçun bazı kişiler tarafından işlenmiş olmasının

¹⁶ Aslında bu kanun, ilk başta TBMM'den 6250 sayılı Kanun olarak kabul edilmiş ve dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'e bu şekilde sunulmuştur. Fakat bu kanun bir kez daha görüşülmesi için, Anayasanın değişik 89 ve 104'üncü maddeleri uyarınca Cumhurbaşkanı tarafından TBMM'ye geri gönderilmiştir. Bunun üzerine, ilgili kanun TBMM tarafından olduğu şekilde fakat bu kez 6259 sayılı Kanun olarak yeniden Cumhurbaşkanı'na gönderilmiş ve kanun koyucunun bu ısrarı doğrultusunda, ilk şekliyle yürürlüğe girmiştir. Cumhurbaşkanı'nın veto yetkisi, ilgili anayasal düzenleme gereğince, ilgili kanunun yürürlüğe girmesini engelleyememiş, sadece geciktirebilmiştir. 6259 sayılı Kanun'un kabulü, veto edilmesi ve sonunda yürürlüğe girişi sürecine dair detaylı açıklamalar için bkz. <http://www.abdullahgul.gen.tr/aciklamalar/252/81442/6250-sayili-kanun.html> (Erişim Tarihi: 08.01.2023)

nitelikli hal olarak değerlendirilip verilecek cezanın yarı oranında arttırılacağına yukarıda değinmiştik.

6259 sayılı Kanun değişikliği ile, şike suçunun cezası düşürülünce, otomatik olarak, teşvik primi suçu için öngörülen ceza miktarı da kendiliğinden düşmüştür. Nitekim, teşvik primi suçu 6222 sayılı Kanun'un 11'inci maddesinin 5'inci fıkrasında "*Suçun bir müsabakada bir takımın başarılı olmasını sağlamak amacıyla teşvik primi verilmesi veya vaat edilmesi suretiyle işlenmesi halinde bu madde hükümlerine göre verilecek ceza yarı oranında indirilir.*" şeklinde düzenlenmektedir. Yani bu hükme göre; teşvik primi suçunun cezası, şike suçu için öngörülen ceza miktarının yarısı kadardır. O halde, Kanunun ilk hâlinde teşvik primi suçu için öngörülen ceza miktarı, 2,5 yıldan 6 yıla kadar hapis cezası ve 10.000 güne kadar adli para cezası (*şike suçu için öngörülen ceza, 5 yıldan 12 yıla kadar olduğu için*) iken ilgili kanun değişikliği sonrasında bu miktar 6 aydan 1,5 yıla kadar hapis cezası şeklinde (*şike suçu için öngörülen ceza, 1 yıldan 3 yıla kadar olduğu için*) otomatik olarak değişmiştir. Şike suçu için öngörülen adli para cezası miktarında bir değişiklik olmadığı için, teşvik primi suçunda öngörülen adli para cezası miktarında da bir değişiklik olmamıştır.

6222 sayılı Kanun'un 11'inci maddesinin 7'nci fıkrasına göre; "*Suçun spor kulüplerinin veya sair bir tüzel kişinin yararına işlenmesi halinde, ayrıca bunlara, şike veya teşvik primi miktarı kadar idari para cezası verilir. Ancak, verilecek idari para cezasının miktarı yüzbin Türk Lirasından az olamaz.*" Bu bağlamda; şike ve teşvik primi suçları için öngörülen hapis cezası ile adli para cezasının yanında idari para cezası (*100.000 TL'den az olmamak kaydıyla*) da öngörülmüştür.

6259 Sayılı Kanun ile 6222 sayılı Kanun'un 11'inci maddesine, 3 fıkra (9, 10 ve 11 olarak) eklenmiştir. Anılan bu fıkralar, şike ve teşvik primi suçlarının muhakemesi açısından ciddi ve önemli yenilikler getirmiştir. Anılan maddenin 10'uncu fıkrasına yukarıdaki içtima bölümünde yer verildiği için, bu düzenlemeye bu bölümde değinilmeyecektir.

6259 Sayılı Kanun ile 6222 sayılı Kanun'un 11'inci maddesinin 11'inci fıkrasına göre; "*Bu maddede tanımlanan suçlardan dolayı cezaya mahkûmiyet halinde, kişi hakkında ayrıca Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesi hükümlerine göre, spor kulüplerinin, federasyonların, bünyesinde sportif faaliyetler icra edilen tüzel kişilerin yönetim ve denetim organlarında görev yapmaktan yasaklanmasına hükümlenir.*" Buradaki düzenlemede, bir kimsenin şike suçundan veya teşvik primi suçundan mahkûm edilmesi durumunda, o kimsenin spor kulüpleri ve federasyonlar ile bunların bünyesinde sportif faaliyet icra eden tüzel kişiliklerin yönetim ve denetim organlarında görevlendirilmesinin yasaklanması hükme

bağlanmıştır. Belli haklardan yoksun bırakılma müessesesi, burada kendini göstermekte olup bu düzenlemenin isabetli olduğu kanısındayız.

6222 sayılı Kanun'un 11'inci maddesinin 9'uncu fıkrasına göre; *“Bu madde kapsamına giren suçlarla ilgili olarak 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 231 inci maddesine göre hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilemez; verilen hapis cezası seçenek yaptırımlara çevrilemez ve ertelenemez.”* Belirtilen bu düzenleme ile, şike ve teşvik primi suçları açısından hem 5271 sayılı CMK kapsamındaki hükmün açıklanmasının geri bırakılması kararı verilemeyeceği, hem verilen hapis cezasının 5237 sayılı TCK kapsamındaki seçenek yaptırımlara çevrilemeyeceği hem de verilecek bu cezanın ertelenemeyeceği hüküm altına alınmıştır. Böylece hırsızlık, tehdit, rüşvet, dolandırıcılık vs. gibi suçlar kapsamında verilecek cezalar hakkında yukarıda belirtilen durumlar geçerli iken, şike ve teşvik primi suçları açısından bu durumlar uygulama alanı bulamamaktadır. Sonradan getirilen bu düzenlemenin, anayasada teminat altına alınmış olan eşitlik ilkesine aykırılık oluşturduğu gerekçesiyle, hukuki açıdan isabetli olmadığı kanısındayız. Bizce, bu düzenleme, başta spor kulüpleri ve taraftarlar olmak üzere, toplumun bazı kesimlerince oluşan tepkinin dindirilmesi adına başvuru popülist bir refleks olmaktan öte değildir.

Kanun koyucu, yaptığı değişiklikle, şike suçu ile teşvik primi suçunun cezası için iki yönlü bir uygulamayı tercih etmiştir. Anılan değişiklikle, toplumdaki bazı tepkiler dolayısıyla, bir yandan öngörülen ceza miktarlarını düşürülmüş, yine bu durumun toplumun başka kesimlerince tepki çekeceği düşüncesiyle, diğer yandan verilecek cezalar sonucunda hükmün açıklanmasının geriye bırakılamayacağı, verilecek cezanın seçenek yaptırımlara çevrilemeyeceği ve ertelenemeyeceği hükme bağlanmıştır.

7.2. Muhakeme

Şike ve teşvik primi suçları bağlamındaki ilgili soruşturma, görevli ve yetkili Cumhuriyet Başsavcılığı'nca soruşturma yapıldıktan sonra yeterli şüpheye ulaşılmaması halinde, bu doğrultuda iddianame düzenlenecek ve yetkili mahkemece iddianamenin kabulüyle kamu davası açılmış olacaktır (Sevinç Aykın, 2019: 63-64). Bundan sonra ise dava kapsamında yargılama süreci işleyecektir.

6222 sayılı Kanun'un ilk hâli yürürlükte iken, yukarıda yer alan 1'inci fıkrada ağır ceza ile asliye ceza mahkemelerine atıfta yapılırken, 6259 sayılı Kanunla, ağır ceza mahkemeleri bu fıkradan çıkarılmıştır. Bu değişiklikle birlikte, şike ve teşvik primi suçlarına dair yargılamalar, asliye ceza mahkemelerince yürütülmektedir. Nitekim 6222 sayılı Kanun'un “Yargılama ve usul hükümleri” kenar başlıklı 23'üncü

maddesinin 1'inci fıkrasına göre; *“Bu Kanun kapsamına giren suçlardan dolayı yargılama yapmaya Hakimler ve Savcılar Kurulunun ihtisas mahkemesi olarak görevlendireceği asliye ceza mahkemeleri yetkilidir.”* Şike suçu ve teşvik primi suçu için öngörülen ceza miktarları göz önünde alındığında, bu suçların muhakemesinin asliye ceza mahkemelerince yürütülmesi olağan bir sonuçtur. Buradaki dikkat çeken husus ise, bu asliye ceza mahkemelerinin Hakimler ve Savcılar Kurulu'na belirlenecek olmasıdır.

Şike suçu ve teşvik primi suçu için adli yaptırım dışında ayrıca idari para cezalarına da hükmedilebileceğine yukarıda değinmiştik. Yukarıda anılan maddenin 3'üncü fıkrası uyarınca; bu husustaki idari idari para cezalarına ve konuya dair diğer idari yaptırımlara Cumhuriyet Savcısı karar vermeye yetkilidir.

8. ZAMANAŞIMI

Dava zamanaşımı ve ceza zamanaşımına dair düzenlemeler, 5237 sayılı TCK'de yer almaktadır. Bir suça ilişkin dava ve ceza zamanaşımı, o suç için öngörülen cezaya göre değişmektedir.

8.1. Dava Zamanaşımı

5237 sayılı TCK'nin “Dava zamanaşımı” kenar başlıklı 66'ncı maddesinin 1'inci fıkrasının e bendine göre; *“Kanunda başka türlü yazılmış olan haller dışında kamu davası; beş yıldan fazla olmamak üzere hapis veya adli para cezasını gerektiren suçlarda sekiz yıl geçmesiyle düşer.”* Aynı maddenin 3'üncü fıkrasında, dava zamanaşımı süresinin belirlenmesinde dosyadaki mevcut deliller itibarıyla suçun daha ağır cezayı gerektiren nitelikli hallerin de göz önünde bulundurulacağı ve 4'üncü fıkrasında ise sürelerin belirlenmesinde suçun kanunda yer alan cezasının yukarı sınırı göz önünde bulundurulacağı hükme bağlanmıştır.

6222 sayılı Kanun'un “Şike ve teşvik primi” kenar başlıklı 11'inci maddesinin 1'inci fıkrasında şike suçu, 5'inci fıkrasında ise teşvik primi suçu için öngörülen yaptırımlar düzenlenmiştir. Şike suçu için öngörülen ceza 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezası ve 20.000 güne kadar adli para cezası iken; teşvik primi suçu için öngörülen yaptırım, 6 aydan 1,5 yıla kadar hapis cezası ve 10.000 güne kadar adli para cezasıdır.

Şike ve teşvik primi suçlarının nitelikli hâllerinde ise cezanın yarı oranda arttırılacağına yukarıdaki bölümlerde değinmiştik. Nitekim nitelikli hâllerin mevcudiyetinde, şike suçunun nitelikli hâlinde öngörülen ceza miktarı, 1,5 yıldan 4,5 yıla kadar hapis cezası ve 30.000 güne kadar adli para cezasıdır. Teşvik primi suçunun nitelikli hâlinde öngörülen ceza ise (şike suçu için öngörülen cezanın yarısı

olacağından), 9 aydan 2 yıl 3 aya kadar hapis cezası ve 15.000 güne kadar adli para cezası olacaktır.

Yukarıda anılan ceza miktarları göz önünde bulundurulduğunda; şike ve teşvik primi suçları için öngörülen dava zamanaşımının 8 yıl olduğu, yani 8 yıl geçmesiyle kamu davasının düşeceği görülmektedir. O halde, şike ve teşvik primi suçlarında, kamu davası; 8 yıl geçmesiyle düşecek ve buradaki 8 yıllık süre, ilgili kural gereğince, suçun tamamlanma anından itibaren başlayacaktır.

8.2. Ceza Zamanaşımı

5237 sayılı TCK'nin "Ceza zamanaşımı" 68. maddesinin 1'inci maddesinin e bendine göre; *"Bu maddede yazılı cezalar aşağıdaki sürelerin geçmesiyle infaz edilmez: Beş yıla kadar hapis ve adli para cezalarında on yıl."*

Yukarıda, şike ve teşvik primi suçları için öngörülen temel cezalar ile bu suçların nitelikli hâllerinde geçerli cezaların miktarlarına sırasıyla yer vermiştik. 6222 sayılı Kanun ile 5237 sayılı TCK'nin ilgili hükümleri göz önünde bulundurulduğunda; şike ve teşvik primi suçları için öngörülen ceza zamanaşımının 10 yıl olduğu görülecektir. Yani 10 yıl geçmesiyle şike ve teşvik primi suçlarına ait cezaların infaz edilmeyeceği anlaşılmaktadır.

9. SONUÇ

Doğasında rekabet ve kazanma isteği olan spor müsabakaları, ekonomik anlamda maddi kazanç kaynağı da oluşturduğu için, dış müdahalelerin etkilerine açıktır. Diğer bir deyişle, mali açıdan önemli miktarlarda gelir kaynağı niteliğine sahip spor müsabakaları üzerinde, çeşitli yollarla usulsüzlükler gerçekleştirilebilmektedir. Yasal ve yasadışı bahis oyunlarının teknolojik imkânlar çerçevesinde küresel çapta genişleyip yaygınlaştığı bir ortam, spor müsabakalarının dış müdahalelere açıklığını daha da öne çıkarmaktadır. Çünkü para kazanmanın asıl amaç hâline geldiği bahis ortamı ve buradaki paydaşların daha çok kazanma hırsı, hukuka aykırı eylemlerin varlığını beraberinde getirmektedir. Bahsi geçen hukuka aykırı eylemlerden ne önde gelenler; şike ve teşvik primidir.

Şike ve teşvik primi eylemleri, 2011 yılına kadar mevzuatımızda ceza hukuku bağlamında suç olarak tanımlanmamaktaydı. 6222 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte, hukukumuzda ilk kez şike ve teşvik primi eylemleri, suç olarak kabul edilmiştir. Bu Kanun öncesinde ise şike ve teşvik primi eylemleri, idari yaptırım (disiplin cezası) gerektirir nitelikte idi. Şike ve teşvik primi eylemlerinin suç olarak tanımlanmasında geç kalındığını söylemek mümkündür.

6222 sayılı Kanun'un hukuk dünyasına girdiği ilk halinde, şike ve teşvik primi suçları için öngörülen cezai yaptırım oldukça yüksekti. Nitekim Kanunun ilk hâlinde, şike suçuna ilişkin öngörülen cezai yaptırım, 5 yıldan 12 yıla kadar hapis cezası ve 20.000 güne kadar adli para cezası idi. Ayrıca teşvik primi suçu için, şike suçuna ait cezasının yarısı öngörülmekteydi. Buna göre; Kanunun ilk hâlinde, teşvik primi suçu için öngörülen cezai yaptırım, 2,5 yıldan 6 yıla kadar hapis cezası ve 10.000 güne kadar adli para cezası idi. Fakat bu yasal düzenleme, başta spor kulüpleri ve taraftarlar olmak üzere, toplumun belli kesimlerince tepki çekmiştir. Bu tepkileri görmezden gelemeyen kanun koyucu, aynı yıl çıkardığı 6259 sayılı Kanunla, şike ve teşvik primi suçları için öngörülen hapis cezalarını kayda değer ölçüde azaltmıştır. Nitekim şike suçu için öngörülen hapis cezası, 1 yıldan 3 yıla kadar, teşvik primi suçu için öngörülen hapis cezası ise 6 aydan 1,5 yıla kadar olarak yeniden düzenlenmiştir.

Kanunun ilk hâlindeki hapis cezası miktarının fazla olduğunu söylemek mümkün ise de yapılan bu değişikliklerle ortaya çıkan tablodaki hapis cezası miktarı da o denli düşüktür. Öngörülen hapis cezalarının böylesine önemli oranda azaltılarak düşürülmesinin hukuk, adalet ve caydırıcılık bağlamında isabetli olmadığı kanısındayız. Ekonomik suçlardan olan şike ve teşvik primi suçları için öngörülen hapis cezalarının, bu suçlarla mücadele bağlamında caydırıcılık oluşturabilmesi adına artırılması gerektiği fikri bizce ağır basmaktadır.

Şike ve teşvik primi suçları dolayısıyla, başta kazananlar karşısında kaybettirilenler olmak üzere, esasında toplumun genel menfaati ve bir anlamda kamu yararı zarara uğramaktadır. Toplumun spor müsabakalarına ve hatta devlete olan bakışı ve güveni dahi bu suçlar dolayısıyla zedelenmektedir. Bu güvenin yeniden inşası adına atılacak adımlardan birisinin caydırıcılık ilkesi anlamında, öngörülen hapis cezalarının artırılması gerekmektedir.

Spor oyunlarındaki usulsüzlük ve yolsuzluklardan olan şike ve teşvik primi suçları, insanlardaki ve devamında toplumdaki güven duygusunu sarsmaktadır. Bu durumun bertaraf edilmesi ve dahi önüne geçilmesi için tüm paydaşların etkin rol alması sağlanmalıdır. Caydırıcı tedbirler kapsamında, kanun koyucunun yanında ayrıca idare de (yani federasyonlar) burada etkin şekilde rol almalıdır. Örneğin, TFF Futbol Disiplin Talimatı'nda "sürekli hak mahrumiyeti" ve "bir alt lige düşürme" cezaları "verilir" ifadesiyle düzenlenmiştir. Bu ibare, hukuki yönden emredici nitelik taşımakta ve fiilin karşılığını net olarak içermektedir. Fakat ihlalde sorumluluğu bulunan kişilere "para cezası verilmesi" yaptırımı, "verilebilir" ifadesiyle düzenlenmiştir. Bu ibare ise, idareye yani federasyona ihlalde sorumluluğu bulunan kişilere para cezası verme konusunda takdir hakkı vermekte

ve fiilin karşılığı olarak net ve kesin bir hüküm içermemektedir. Bu bağlamda; şike ve teşvik primi eylemlerini gerçekleştirenlerin yanında, bu ihlallerde sorumluluğu bulunan kişilerin de kesin olarak cezalandırılması etkin şekilde hayata geçirilmelidir.

Çalışmamızın konusunu oluşturan suçlar, spordaki yolsuzluklar olup etik ve ahlaki prensiplerle de bağdaşmamaktadır. Nitekim şikedeyse, spor müsabakasındaki rekabet yok edilmekte ve spor müsabakasının dış faktörlerle istenilen şekilde sonuçlandırılması sağlanmaktadır. Teşvik priminde ise zaten amacı kazanmak olan ve bu yolda çabalamakla sorumlu ve görevli olan oyunculara, başkalarının ekonomik çıkar ve menfaatleri doğrultusunda farklı bir motivasyon yüklenmektedir. Bu durumlar, sporun ruhuna asla uygun değildir. Spor müsabakaları üzerinde bu tür manipülasyonların yapılmasının ve spor etiği bağlamındaki kuralların ihlâl edilmesinin önüne geçilmelidir.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Altındağ, O. (2015). *Şike Suçu*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi. Tam metin için bkz. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=X-M9ZoIuIoNTj2P7iY13hX5gVzhXPU14C31TFa5aGo4v3rLV8KwJyRLzK2kC_kf (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

Avcı, A. (2020). *Türk Ceza Hukukunda Sporda Düzensizlik ve Şiddet*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2020.

Baba, Y. (2012). Şike ve Teşvik Primi Suçu. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Y:3, S:10, 775-805. Tam metin için bkz. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423934880.pdf> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

Bayraktar, K. (2019). Şike Suçu. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Prof. Dr. Durmuş TEZCAN'a Armağan*, 21(Özel Sayı), 2757-2772. Tam metin için

bkz. <https://hukuk.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2019/09/KOKSAL-BAYRAKTAR-1.pdf> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

Chiaromonte, C. (2013). Avrupa Ülkelerinde Ceza Hukuku: Spor Sonuçlarının Manipülasyonu-Şikeyle Mücadele, Çev.: Selman Dursun. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, LXXI(1), 1471-1476. Makalenin (çevirisinin) tam metni için bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/97818> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

Cin, S. (2019). *Türk Hukuku 'nda Şike ve Teşvik Primi Suçları*. Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi. Tam metin için bkz. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=T1mWGp9MngYYkCSgijVtVvdTxfS3z7JGtUVN-AGYEpBlnJxRgqAM3I46tCbS93Md> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

Demiral Bakırman, B. (2017). *Türk Ceza Hukukunda Şike ve Teşvik Primi Suçu*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Gündoğdu, Y. (2017). Şike ve Teşvik Primi. *Bursa Barosu Dergisi*, 42(99), 114-124. Tam metin için bkz. <https://0964014d0ab50e27778abed2b29baac4a1454264.vetisonline.com/article/15817> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

Güner, U. (2001). *Türk Ceza Hukukunda Şike ve Teşvik Primi Suçları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi. Tam metin için bkz. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=9MiDp3x86xrwjpi5-14w-XDl7FLyFh_9oU789H0OT0sgAIcyqgwZYPMccvHbRTPo (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

Güngör, D. (2011). Şike Suçu. *Ankara Barosu Dergisi*, 2011/4, 35-43. Tam metin için bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/abd/issue/33793/374242> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

Güreş, F. (2021). *Sporda Bütünlük: Doping, Supplement Kullanımı, Yolsuzluk, Şike ve Etik Karar Vermenin Sporun Bütünleştirici Özelliği Üzerine Etkisinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi. Tam metin için bkz. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=9MiDp3x86xrwjpi5-14w-VQIESquq9AAMXsHTcowEtJXajDOCelWu3TXQfr9xsiC> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

Hakeri, H. (2013). *Ceza Hukuku Genel Hükümler*. 16. Baskı, Ankara: Adalet Yayınevi.

Hill, D. (2010). *Şike: Futbol ve Organize Suçlar*. Çev. Eren Odabaşı, Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Işık, E. (2019). *Şike ve Teşvik Primi Eylemlerinin Spor Ceza Hukuku ve Spor Disiplin Hukukuna Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi. Tam metin için bkz. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=aEzj_IdWAsjiSAfK3qwrBvSR2kuD8zGrREpJ5nNJK--ajpSXygEbrhqZpxd9teuE (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

Koca, M. & Üzülmüş, İ. (2022). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 15. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kubiciel, M. (2017). Spor Kulüpleri İçin Yeni Cezai Sorumluluk: Sporda Bahis Sahtekârlığı ve Şike Suçları, Çev. Z. Özen İnci. *Terazi Hukuk Dergisi*, 12(136), 64-72. Tam metin için bkz. <https://0964014d0ab50e27778abed2b29baac4a1454264.vetisonline.com/article/10929> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

Özbek, V. Ö. (2020). *Ekonomi Ceza Hukuku: Birinci Kitap - Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özbek, V. Ö.; Doğan, K. & Bacaksız, P. (2020). *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özen, M. & Yılmaz, S. (2012). Şike ve Teşvik Primi Suçları. *Ankara Barosu Dergisi*, 2012/2, 17-41. Tam metin için bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/397937> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

Sevinç Aykın, G. B. (2019). *Mevzuat Açısından ve Diğer Yönleriyle Şikenin Paydaş Görüşleriyle Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi. Tam metin için bkz. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=aEzj_IdWAsjiSAfK3qwrBuecig0uN6ftK-ruyjtIHpW1o_RJzCPuUGZEpPvteaOz (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

Şen, E. (2017). *3 Temmuz Sözde Şike Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tiedemann, K. (2017). *Ekonomi Ceza Hukuku*, Çev. Ayşe Nuhoglu. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Tuzcuoğlu, E. (2011). Şike ve Teşvikte TFF Disiplin Yargılaması. *İstanbul Barosu Dergisi*, 85(5), 108-119. Tam metin için bkz.

<https://0964014d0ab50e27778abed2b29baac4a1454264.vetisonline.com/article/16900> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

Zelyurt, M. K. (2017). Sonuçları Açısından 3 Temmuz Şike Olayı. *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 16-32. Tam metin için bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/355522> (Erişim Tarihi: 12.11.2022)

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

G20 ÜLKELERİNİN LOJİSTİK PERFORMANSLARININ CRİTİC TABANLI GİA VE WASPAS UYGULAMASI İLE DEĞERLENDİRİLMESİ*

Musa TÜRKOĞLU¹

Doç. Dr.

Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: musaturkoglu@sdu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7662-9647

Gülhan DURAN

Dr.

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

E-mail: gulhanduran15@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5924-7724

Öz

Lojistik sektörünün uluslararası ve ulusal ekonomiye katkıları günden güne ivme kazanırken, firmalar açısından rekabet avantajı elde etmenin bir unsuru olarak değerlendirilmektedir. Buna bağlı olarak ülkelerin lojistik performanslarının değerlendirilmesi önem kazanmaktadır. Belirli aralıklar ile Dünya Bankası tarafından sunulan ülkelerin lojistik performansları bu bakımdan önemli görülmektedir. Lojistik performans endeksi (LPI) kapsamında; “Gümrük, Altyapı, Lojistik Kalitesi ve Yetkinlik, Zamanlama, Uluslararası Sevkiyat ve Takip”

* Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** musaturkoglu@sdu.edu.tr

Atf (APA): Türkoğlu, M. & Duran, G. (2023), G20 Ülkelerinin Lojistik Performanslarının CRİTİC Tabanlı GİA ve WASPAS Uygulaması ile Değerlendirilmesi, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 15 (1): 50-72., <https://doi.org/10.53881/hiad.1247196>

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

değişkenlerinin ülkeler açısından ortalamalarını ve sıralamalarını sunmaktadır. Çalışma kapsamında ilk adım olarak son yayınlanan raporda 2018 yılı lojistik performans endekslerini G20 üye ülkeleri kapsamında elde edilerek karar matrisi oluşturulmuştur. Söz konusu ülkelerin lojistik performans değişken endeksleri CRITIC yöntemi ile ağırlıkları hesaplanarak GIA ve WASPAS yöntemleri ile sıralama analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular; CRITIC yöntemine göre ağırlıkları sıralamasında "Lojistik Kalitesi ve Yetkinlik" en önemli değişken olduğu ve ilk üç ülke sıralamasında Almanya, Japonya ve Birleşik Krallık olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: G20, Lojistik Performans Endeksi, Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri.

Alan Tanımı: İktisat

EVALUATION OF THE LOGISTICS PERFORMANCE OF G20 COUNTRIES WITH CRITIC-BASED GIA AND WASPAS APPLICATION

Abstract

While the contributions of the logistics sector to the international and national economy are gaining momentum day by day, it is considered as an element of obtaining competitive advantage for companies. Accordingly, the evaluation of the logistics performance of the countries gains importance. The logistics performances of the countries presented by the World Bank at regular intervals are considered important in this respect. Within the scope of logistics performance index (LPI); It provides averages and rankings of the variables "Customs, Infrastructure, Logistics Quality and Competence, Timing, International Shipment and Tracking" in terms of countries. As the first step in the study, the latest published report has been determined by obtaining the logistics performance indices of 2018 within the scope of the G20 member countries. The logistic performance variable indices of these countries were weighted by CRITIC method and ranking analysis was performed with GIA and WASPAS methods. The findings obtained; According to the CRITIC method, it was determined that "Logistics Quality and Competence" was the most important variable in the ranking of weights and Germany, Japan and the United Kingdom were in the top three country rankings.

Keywords: G20, Logistics Performance Index, Multi-Criteria Decision Making Methods.

Jel Code: F41, D70, O40

1. GİRİŞ

Günümüzde ürün ve hizmetlerin bir yerden bir yere ulaştırılmasında ve tüketicilerin ihtiyaçları doğrultusunda en doğru şekilde yerine getirilmesinde lojistik kavramı önemli bir role sahiptir. Özellikle hammadde, yarı mamul, gerekli tedarik ekipmanlarının bir araya getirilmesi ile birlikte üretimin gerçekleştirilmesi ve üretim sonrasında taşıma, sigortalama, ambalajlama, stok ve depolama gibi hizmetlerin sunulmasında destekleyicidir. Bununla beraber üretim sürecinde ithal ürünleri ve çıktılarını farklı ülkelerdeki tüketicilere ulaştırılması söz konusuysa lojistik kavramı daha da önemli bir konuma ulaşmaktadır. 1905 yılında Albay Chauncey B. Baker tarafından ilk olarak kullanılan bu terim, silahlı kuvvetler için anlam kazanmaktadır. Askerî açıdan lojistik kavramı, “Krizde ve savaşta her türlü askeri ikmal maddelerini taşıma, tedarik, bakım, onarım, yenileme, depolama, emlak, sağlık, eğitim ve işletim hizmetleri ile birlikte orduların erzak ve mühimmat desteğinin sağlanması açısından makine ve aksanlarını içeren işlemlerin bütünü...” tanımı yapılmaktadır (Tanyaş ve Hazır, 2011: 136). Tüm dünyada geçerli olan tanımlamayı ise “Tedarik Zinciri ve Lojistik Yönetimi Organizasyonu” yapmaktadır. Lojistik, nihai müşterilerin ihtiyaçları doğrultusunda, hammaddelerin işlemlere tabi tutulmak üzere üreticilere ve son çıktı olarak tüketicilere ulaşana kadar malzemelerin, bilgi akışının ve birçok tedarik zinciri unsurunun gerçekleştirilmesi faaliyeti olarak tanımlanmaktadır (Yıldıztekin, 2007:10). Lojistik sektörü kapsamında birçok işlem faaliyetleri yer almaktadır. Temelinde taşımacılık faaliyetleri ile isimlendirilmiş olsa da internetin hayatımıza girmesi ile kodlama ve sistem organizasyonları ile faaliyet alanları modernleşmektedir. Lojistik sektörü işletmelerin verimlilik düzeylerini ve rekabet güçlerini ortaya koymak amacıyla temel hizmet alanları ön plana çıkmaktadır (Gülenç ve Karagöz, 2008:76). En yaygın olarak bilinenler taşımacılık ve depolama faaliyetleridir. Bu faaliyetlere ek olarak; talep planlama, elleçleme, ambalajlama, sigortalama, sipariş yönetimi, müşteri hizmetleri, stok yönetimi ve gümrükleme yer alırken talebe göre gelişen hizmetler de yer almaktadır (Mena, 2007:3). Uluslararası arenada söz sahibi olabilmenin ön koşulu lojistik sektöründe başarılı olmaktan geçmektedir. Lojistik sektörü bu açıdan uluslararası ticarete ön plana çıkmaktadır. Buna bağlı olarak ülkelerin ve organizasyonların ekonomik anlamda birbirini tamamlaması ve ticari faaliyetlerin yerine getirilmesi için lojistik sektörüne gereken önemi arttırmaktadır. Uluslararası alanda lojistik sektörünün ölçülmesi ve değerlendirilmesi faaliyetleri önemli görülmekte ve ülkeler arasında farklılıkların belirlenmesi noktasında gereksinim duyulmasına

neden oluşturulmaktadır. Ülkeler bu sayede lojistik yeterliliklerini görebilmekte ve ticaret performanslarına ne denli katkı sağladığını tespit etmektedir. Çalışmaya konu olan G20 ülkelerinin ekonomilerinin gelişmişlik düzeyleri ile lojistik performansları arasında güçlü bir yapı olduğu düşünülmektedir. G20 ülkeleri kapsamında 19 ülke ve Avrupa Komisyonu'nun da dahil olduğu uluslararası bir forumdur. Form 19 ülke ile sınırlı olmamakla birlikte toplantı görüşmelerine çeşitli uluslararası kuruluşlar ve davetli ülkeler dahil edilerek düzenlenmektedir. Uluslararası kuruluşlar arasında; Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler (BM), Uluslararası Para Örgütü (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (WTO), Dünya Bankası (WB), Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD), Finansal İstikrar Kuruluşu (FSB)'da yer almaktadır. G20 ülkeleri yer alan kuruluşlara finansal destek ve uluslararası ticaret ilişkileri noktasında söz sahibi konumundadır. Ticaret söz konusu olduğu için lojistik sektörü açısından da güçlü olan ülkeler, gelişmekte olan ülkelere kılavuz niteliğindedir. Dünya Bankası tarafından her dört yılda bir yayınlanan “Lojistik Performans Endeksi (LPI)” raporu ülkelerin hangi alanlarda daha etkin ve verimli olduğunu değerlendirmektedir. Dünya Bankası LPI raporunu her iki yılda bir ülkelere 1 ile 5 arasında puanlamalar yardımı ile anket uygulayarak listeleri oluşturmaktadır. 5'e yakınlık derecesine göre verimlilikleri değerlendirilen ülkeler 6 kategoride ayrı ayrı değerlendirilmektedir. Ülkeler açısından son derece önemli olan değerlendirme çalışması, ülkeler açısından lojistik düzeylerini diğer ülkeler nezdinde değerlendirme imkânı bulmaktadır. Bundan dolayı çalışmada gelişmiş ülkeler nezdinde LPI değerlerinin sıralanması için basit ve işlem adım sayısı az olan bir metodolojik model önermektedir. 2018 yılı kapsamında Dünya Bankası tarafından yayınlanan LPI verileri baz alınarak karar matrisi oluşturulmuştur. Literatüre dayanılarak “Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV)” teknikleri istatistiksel analizde kullanılmaktadır. ÇKKV yöntemlerinde belirlenen CRİTİC tabanlı GİA ve WASPAS yöntemleri karar alternatiflerine karşılık gelen önemlilik derecelerinin (ağırlık katsayılarının) hesaplanması noktasında önem arz etmektedir. Çalışmada G20 ülkelerine ait 6 değişkenin önemlilik dereceleri belirlenerek alternatif bir sıralama işlemi sunulmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışma kapsamında G20 ülkelerinin ticari güçleri ve lojistik performanslarının ülke ekonomilerine katkıları incelemeye konu oluşturmaktadır. “Lojistik Performans Endeksleri” kapsamında değerlendirilen üye ülkelerin performans değerleri ve sıralamaları “Çok Kriterli Karar Verme” yöntemleri kapsamında değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Öncelikle ÇKKV kapsamında LPI değişkenleri

ile önceden yapılan çalışmaların kısa bir özetine yer verilerek uygulanan yöntemler ve değerlendirilen değişkenlerin örneklendirilmesine yer verilmektedir.

Tablo 1. Çalışma Kapsamında Literatür İncelemesi

YAZAR	YIL	YÖNTEM	DEĞİŞKENLER
Shang ve Marlow	2005	Yapısal Eşitlik Modeli	Tayvan
Kunadhamraks ve Hanaoka	2008	BAHS	Tayland
Burmaoğlu	2012	Korelasyon Analizi	34 Ülke
Güner ve Coşkun	2012	Korelasyon	OECD
Martí vd.	2014	RANK	Kıtalar Arası
Erkan	2014	Regresyon	133 Ülke
Civelek vd.	2015	Regresyon Analizini	GÜ
Gergin ve Baki	2015	AHS- TOPSIS	Türkiye
Ojala ve Çelebi	2015	RANK	OECD
Uca Vd.	2015	Yapısal Eşitlik Modeli	Türkiye
D'Aleo	2015	Regresyon Analizi	AB
Chakraborty ve Mukherjee	2016	Değerlendirme	DTO
Canbolat	2016	Değerlendirme	Türkiye
Başar ve Bozma	2017	Panel	71 Ülke
Yapraklı ve Ünalın	2017	SWARA - EDAS	Türkiye
Çakır	2017	SAW-CRITIC-Bulanık Regresyon Yöntemi	OECD
Martí vd.	2017	VZA	AB
Kılıç ve Koçdemir	2018	CADF -ECM	15 Ülke
Ofluoğlu vd.	2018	Değerlendirme	AB- MENA
Orhan	2018	Entropi -EDAS	AB
Lin ve Cheng	2018	Doğrusal Regresyon	AGÜ
Santiteerakul vd.	2018	Karşılaştırma	AC-AB
Gök Kısa ve Ayçin	2019	SWARA-EDAS	OECD
Ulutaş ve Karaköy	2019	SD-WASPAS	G20
Khan vd.	2019	Nedensellik Analizi	15 Ülke
Yıldırım ve Mercangöz	2019	ARAS-SD	OECD
Candan	2019	AHP-GİA	OECD
Bozkurt ve Mermertaş	2019	Değerlendirme	G8
Eygü ve Kılınç	2020	EKK-Ridge Regresyon	OECD
Altıntaş	2021	CRITIC- WASPAS- COPRAS	AB

Literatürde yer alan çalışmalar ele alındığında lojistik performans endekslerinin konu alındığı birçok çalışma bulunmaktadır. Özellikle Çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılarak yapılan çalışmalar son yıllarda araştırmacılar tarafından tercih edildiği görülmektedir.

3.YÖNTEM

Çalışmada, veri seti olarak Dünya Bankası tarafından 2018 yılını kapsayan son raporu baz alınmaktadır. Değerler lojistik alanında birçok değişkenle puanlanma yapılarak yaklaşık 6000 adet ülke değerlendirmesi elde edilmektedir. Yerel hükümetler, OECD ve Birleşmiş Milletler gibi çok uluslu organizasyonlar tarafından da kabul görmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın künyesini G20 ülkelerine ait altı değişkenin baz alındığı LPI puanlarına ait verilerden oluşmaktadır. Çalışmada yer alan parametre kapsamı aşağıdaki tabloda belirtilmektedir.

Tablo 2. Çalışma Kapsamında Ele Alınan Performans Parametreleri

K1	Gümrük Yönetimi	Ülkelerin sınır ve gümrük işlemlerinin sınıflandırılması değişkenidir.
K2	Altyapı	Ülkelerin taşımacılık faaliyetlerinin altyapı donanımını nitelediği değişkendir.
K3	Uluslararası Sevkiyat	Ülkelerin uluslararası sevkiyat hizmetlerini düzenlediği değişkendir.
K4	Lojistik Hizmet Kalitesi	Ülkelerin lojistik hizmet kalitesini ve yetkinliğini düzenlediği değişkendir.
K5	Takip ve İzleme	Ülkelerin gönderilerinin takip ve izleme yeterliliğini yansıtan değişkendir.
K6	Zamanlama	Ülkelerin planlanan teslim süresi ve takip sürecini alıcıya ulaşmasını izleyen değişkendir.

Çalışmanın temel amacı G20 üye ülkelerinin lojistik performans endeks değerlerinin ağırlıklı önem derecelerini belirlemek ve hesaplanan değerlerin performans değerlerine etkisini belirleyen sıralamayı oluşturmaktır. Veriler Dünya Bankası tarafından yayınlanan “Lojistik Performans Endeksi” değerlerinden elde edilmektedir. Çalışmada 2018 verileri temel alınarak veri seti ve karar matrisi oluşturulmaktadır. Analiz işlemleri Microsoft Excel 2010 ofis programıyla yapılmaktadır. Uygulama yöntemleri literatür taraması değerlendirilerek “Çok Kriterli Karar Verme” yöntemlerinden CIRITIC, GIA ve WASPAS yöntemleri yardımı ile gerçekleştirilmektedir. Yöntemlerin belirlenmesi ve ağırlıklı ortalamalarının güvenilirlik analizleri yapılarak değerlendirme çalışması gerçekleştirilmektedir. Çalışma lojistik performansı hakkında çalışma yapacak araştırmacılara veri seti sunmaktadır.

Çalışma kapsamında sırasıyla uygulanan yöntemler CIRITIC, WASPAS ve GIA çok kriterli karar verme yöntemleri olarak belirlenmektedir. Ayrıca çalışmada kullanılan Microsoft Excel programı ile veriler uygun şekilde getirilerek analiz çalışması gerçekleştirilmektedir.

CRITIC Yöntemi: Çok kriterli karar verme yöntemleri arasında yer alan CRITIC (Criteria Importance Through Intercriteria Correlation) yöntemi, verilerin ağırlığının yani önem derecelerinin tespitinde kullanılmaktadır (Diakoulaki vd., 1995:764). Ele alınan değişkenlerin ağırlıklı önemlerinin belirlenmesi ile etkileme alanlarının tespiti yapılarak diğer çok kriterli karar verme yöntemlerinin uygulanmasında çatışma, zıtlık ve çelişki yoğunluğunun tespitine yardımcı olmaktadır (Zardari vd., 2015:33). Basit hesaplama tekniği olarak da sınıflandırılan bu yöntem, karar problemlerine dahil olan kriterleri için standart sapma ve kriterler arası korelasyonu da dahil ederek kriter ağırlıklarını belirlemektedir (Orakçı ve Özdemir, 2017:64). Yöntemin adımları aşağıda gösterildiği gibidir:

Tablo 3. Çalışma Kapsamında CRITIC Yöntemi²

1	Karar Matrisinin Oluşturulması
	$(Max(x_{11}: x_{i1})), (Min(x_{11}: x_{i1}))$
2	Karar Matrisinin Normalize Edilmesi
	$r_{ij} = x_{ij} - x_{jmin} / x_{jmax} - x_{jmin} \quad i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n.$ $r_{ij} = x_{jmax} - x_{ij} / x_{jmax} - x_{jmin} \quad i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n.$
3	Korelasyon Matrisinin Oluşturulması
	$V_{jk} = \frac{\sum (x_{ij} - \bar{x}_j) - (\sum x_{ik} - \bar{x}_k)}{m_i - 1} \sqrt{\frac{\sum (x_{ij} - \bar{x}_j)^2 \cdot \sum (x_{ik} - \bar{x}_k)^2}{m_i - 1} m_i - 1} (j, k, = 1, \dots, n)$
4	C_j Değerinin (Kriterlerin İçerdiği Bilgi Miktarının) Hesaplanması
	$C_j = \sigma_j \sum (1 - V_{jk})$
5	Kriter Ağırlıklarının Hesaplanması
	$w_j = c_j / \sum (C_k) \quad nk=1 \quad (j, k = 1, 2, \dots, n)$

WASPAS Yöntemi: 2012 yılında Zavadakas vd. tarafından geliştirilmiş WASPAS (Weighted Aggregated Sum Product Assessment) bir karar verme yöntemidir (Madic vd., 2014:80). WASPAS yöntemi “Ağırlıklı Çarpım Yönteminin (Weighted Aggregated Sum Product Assessment) WPM ve Ağırlıklı Toplam Yöntemi (Weighted Sum Model) WSM” yöntemlerinin bütünleşmiş halini temsil etmektedir (Karabasevic vd., 2016:5). Basit hesaplama yöntemi olarak da sınıflandırılan

²Ai: i. Karar Alternatifi

Cj: j. Değerlendirme Kriteri

xij: j. Değerlendirme Kriterine Göre İ. Alternatifin Değeri

xjmax: j. Kriteria Göre Karar Alternatiflerinin Maksimum Değeri

xjmin: j. Kriteria Göre Karar Alternatiflerinin Minimum Değeri

rij: j. Değerlendirme Kriterine Göre İ. Alternatifinin Aldığı Değer

pjk: Herhangi Bir J Kriteri İle K Kriteri Arasındaki İlişki Katsayıları

σj: j. Kriterin Standart Sapma Değeri (J= 1,2,...,N)

wj: j. Değerlendirme Kriterinin Ağırlığı (J= 1,2,...,N)

yöntem, sıralama ve sınıflandırma çözümünde kullanılmaktadır. Yöntem aynı zamanda yapılan sıralamanın doğruluğunu güvenilirlik düzeyinde belirtmektedir (Brauers ve Zavadskas, 2012:4).

Tablo 4. Çalışma Kapsamında WASPAS³

1	Karar Matrisinin Oluşturulması
	Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması
2	Fayda kriterleri için, $x_{ij} = x_{ij} / \max x_{ij}$
	Maliyet kriterleri için, $x_{ij} = \min x_{ij} / x_{ij}$
3	Ağırlıklı Toplam Modeline (WSM) göre i. Alternatifin göreceli önem değerinin hesaplanması
	$Q_i(1) = \sum \bar{x}_{ij} \cdot w_j$
4	Ağırlıklı Çarpım Modeline (WSM) göre i. Alternatifin göreceli önem değerinin hesaplanması
	$Q_i(2) = \prod (\bar{x}_{ij}) w_j$
5	WPM ve WSM için ağırlıklandırılmış ortak genel kriter değerinin hesaplanması
	$Q_i = 0.5Q_i(1) + 0.5Q_i(2) = 0.5 \sum \bar{x}_{ij} \cdot w_j n_j = 1 + 0.5 \prod (\bar{x}_{ij}) w_j$
	Alternatiflerin genel toplam göreceli öneminin hesaplanması
6	$Q_i = \lambda Q_i(1) + (1 - \lambda)Q_i(2) = \lambda \sum \bar{x}_{ij} \cdot w_j n_j = 1 + (1 - \lambda) \prod (\bar{x}_{ij}) w_j n_j = 1$ ($\lambda = 0,0.1,0.2, \dots, 1$)

GIA Yöntemi: Gri İlişkisel Analiz Yöntemi, Çok Kriterli Karar Verme yöntemlerinden biridir. Gün geçtikçe farklı disiplinler ve daha fazla alanlarda tercih edilen bir yöntemdir (Başdeğirmen ve Tunca, 2017:328). Deng tarafından geliştirilen Gri İlişkisel Analiz, Gri sistemler bütününe inceleme analizi yöntemidir. Analiz temelinde, çoklu faktörler ve değişkenleri farklı kümeler bütününden seçerek karmaşık ilişkilerin çözümünde kullanılmaktadır (Sallehuddin vd., 2008: 433). Teorinin temelinde kriterler arasındaki ilişkiyi ve karmaşıklığı nicel bir ayımla belirleyerek kriterler arasında ilişki kurmaktadır. Bu sayede benzerlikleri ve değişkenlerin seviyelerini belirlemektedir (Li, 2007: 24-25). Analizin temel hedefi veri serilerini belirleyerek geometrik benzerliğe ilişkin karşılaştırmayı gerçekleştirmektir (Dai vd., 2014:3). Analizin gerçekleştirilmesi beş aşamadan oluşmaktadır. Aşağıda yer alan tabloda işlem sıraları verilmektedir;

³m: Karar alternatifi sayısı (i=1,2,...,m)

n: Değerlendirme Kararı Sayısı (j=1,2,...,n)

x_{ij}: j. Değerlendirme Kriterine Göre i. Alternatifin Aldığı Değer (j=1,2,...,n)

x_{ij}*: j. Değerlendirme Kriterine Göre i. Alternatifin Aldığı Normalize Edilmiş Değer (j=1,2,...,n)

w_j: j. Değerlendirme Kriterinin Ağırlığı (j=1,2,...,n)

Tablo 5. Çalışma Kapsamında GİA⁴

1	Karar Matrisinin Oluşturulması
2	Karar Matrisinin Normalize Edilmesi
	$Xi'(j) = \frac{xi(j) - \min xi(j)}{\max xi(j) - \min xi(j)}$
	$xi' = \frac{\max xi(j) - xi(j)}{\max xi(j) - \min xi(j)}$
3	Referans Seviyesinin Belirlenmesi
	$x0' = (x0'(1), x0'(2), \dots, x0'(m))$
4	Mutlak Değer Matrisinin Oluşturulması
	$\Delta 0i(j) = x0'(j) - xi'(j) \quad i = (1, 2, \dots, m) \quad j = (1, 2, \dots, n)$
5	Farklı Seriler İçin Gri İlişkisel Katsayıların Hesaplanması
	$\gamma 0i(j) = \Delta \min + \delta \Delta \max \quad \Delta 0i(j) + \delta \Delta \max$
6	Gri İlişkisel Derecelerinin Hesaplanması
	$\Gamma 0i = \frac{1}{n} \sum \gamma 0i(j) \quad nj = 1 \quad i = (1, 2, \dots, n)$
	$\Gamma 0i = \sum wi \cdot \gamma 0i(j) \quad nj = 1 \quad i = (1, 2, \dots, n) \quad (i = (1, 2, \dots, n))$

Analiz öncelikle tüm alternatif kriterlerin dâhil edilerek performanslarının karşılaştırılabilmesine olanak sağlamaktadır. Gri ilişkisel analiz derecesi olarak nitelendirilen bu durum ideal amaç dizini olarak tanımlanmaktadır. İlişki dizini alternatif sıralamanın bir göstergesi ve önem derecelerinin sıralanmasında kullanılmaktadır (Kuo vd., 2008:80).

4. BULGULAR

4.1. CRITIC Yöntemi Değerlendirmesi

Araştırmada ilk adım olarak CRITIC yöntemine göre parametreler oluşturularak G20 ülkelerine ait LPI değerlerinden oluşan karar matrisi belirlenmektedir. Söz konusu karar matrisi değerlerinin normalize değerleri ve ağırlıklandırılması (rij) aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

⁴Max Xi(J)-J: Kriteri İçin Mak Değer
Min Xi(J)-J: Kriteri İçin Minimum Değer
Xi(J)-: Normalizasyondan Önceki Değer
Xi'-: Normalizasyondan Sonraki Değer
T: Gri İlişkisel Derece
Wi: Kriter Ağırlığı
Y: Gri İlişkisel Katsayı

Tablo 6. CRITIC Yöntemi Kapsamında Oluşturulan Karar Matrisi, Karar Matrisinin Normalizasyonu

Karar Matrisi							
Ülke	Kod	K1	K2	K3	K4	K5	K6
Germany	DEU	4,09	4,37	3,86	4,31	4,24	4,39
Japan	JPN	3,99	4,25	3,59	4,09	4,05	4,25
United Kingdom	GBR	3,77	4,03	3,67	4,05	4,11	4,33
United States	USA	3,78	4,05	3,51	3,87	4,09	4,08
France	FRA	3,59	4	3,55	3,84	4	4,15
Australia	AUS	3,87	3,97	3,25	3,71	3,82	3,98
Italy	ITA	3,47	3,85	3,51	3,66	3,85	4,13
Canada	CAN	3,6	3,75	3,38	3,9	3,81	3,96
Korea	KOR	3,4	3,73	3,33	3,59	3,75	3,92
China	CHN	3,29	3,75	3,54	3,59	3,65	3,84
South Africa	ZAF	3,17	3,19	3,51	3,19	3,41	3,74
Indonesia	IDN	2,67	2,90	3,23	3,10	3,30	3,67
Turkey	TUR	2,71	3,21	3,06	3,05	3,23	3,63
Mexico	MEX	2,77	2,85	3,10	3,02	3,00	3,53
Saudi Arabia	SAU	2,66	3,11	2,99	2,86	3,17	3,30
Brazil	BRA	2,41	2,93	2,88	3,09	3,11	3,51
Argentina	ARG	2,42	2,77	2,92	2,78	3,05	3,37
Russia	RUS	2,42	2,78	2,64	2,75	2,65	3,31
India	IND	2,96	2,91	3,21	3,13	3,32	3,50
Karar Matrisinin Normalizasyonu ve Ağırlıklandırılması (rij)							
Ülke	Kod	K1	K2	K3	K4	K5	K6
Germany	DEU	1,00	1,00	0,90	1,00	0,95	0,99
Japan	JPN	0,93	0,94	0,68	0,86	0,82	0,90
United Kingdom	GBR	0,78	0,82	0,74	0,84	0,86	0,95
United States	USA	0,79	0,83	0,62	0,73	0,85	0,78
France	FRA	0,66	0,80	0,65	0,71	0,79	0,83
Australia	AUS	0,85	0,79	0,41	0,63	0,67	0,72
Italy	ITA	0,58	0,72	0,62	0,60	0,69	0,82
Canada	CAN	0,66	0,67	0,51	0,75	0,67	0,71
Korea	KOR	0,53	0,66	0,47	0,56	0,63	0,68
China	CHN	0,88	0,91	0,75	0,86	0,80	0,90
South Africa	ZAF	0,88	0,78	0,63	0,81	0,91	1,00
Indonesia	IDN	0,82	0,80	0,66	0,74	1,00	0,92
Turkey	TUR	0,68	0,81	0,62	0,79	0,86	0,89
Mexico	MEX	0,74	0,80	0,55	0,82	0,74	0,90
Saudi Arabia	SAU	0,68	0,72	0,87	0,69	0,68	0,77
Brazil	BRA	0,61	0,64	0,55	0,62	0,75	0,69
Argentina	ARG	0,45	0,52	0,81	0,64	0,59	0,82
Russia	RUS	0,37	0,40	0,87	0,63	0,61	0,82
India	IND	0,62	0,61	0,50	0,67	0,54	0,67

Karar matrisi ve karar matrisi normalizasyon değerleri ağırlıklandırılarak değerler parametreler bazında birbirleri ile ilişkilendirilerek katsayıları 1 değerinden çıkartılır, aynı zamanda ilişki katsayı değerlerinde de aynı işlem uygulanarak hesaplanır. Hesaplanan değerler standart sapmaları (ζ) ile ilişki katsayı değerleri 1 değerinden çıkartılarak C_j değerleri hesaplanır. Hesaplanan C_j değerleri üzerinden dış ticaret performans değerine en çok etki eden değişkeni tespit ederek önemlilik derecesine göre (w_j : ağırlık katsayıları) belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Bu kapsamda tespit edilen değerler tabloda yer almaktadır.

Tablo 7. Parametreler Arasındaki İlişki Katsayısı (p), 1-(p), Standart Sapmalar, C_j ve w_j Değerleri

İlişki Matrisinin Oluşturulması (p)						
	K1	K2	K3	K4	K5	K6
K1	1,0000	0,9324	0,7123	0,8692	0,8931	0,8556
K2	0,9324	1,0000	0,7312	0,9222	0,9212	0,8632
K3	0,7123	0,8692	0,8931	0,8556	0,7572	0,8195
K4	0,8692	0,9222	0,7892	1,0000	0,9373	0,9111
K5	0,8931	0,9212	0,7572	0,9373	1,0000	0,9166
K6	0,8556	0,8632	0,8195	0,9111	0,9166	1,0000
1-(p)						
	K1	K2	K3	K4	K5	K6
K1	0,0000	0,0676	0,2877	0,1308	0,1069	0,1444
K2	0,0676	0,0000	0,2688	0,0778	0,0788	0,1368
K3	0,2877	0,1308	0,0000	0,1444	0,2428	0,1805
K4	0,1308	0,0778	0,2108	0,0000	0,0627	0,0889
K5	0,1069	0,0788	0,2428	0,0627	0,0000	0,0834
K6	0,1444	0,1368	0,1805	0,0889	0,0834	0,0000
Standart Sapmalar, C_j ve w_j Değerler						
Standart Sapma (ζ)	0,295701556	0,268869271	0,274662312	0,27561278	0,275314163	0,249495504
C_j	0,21805032	0,13222990	0,32701294	0,139074168	0,158195518	0,1581801495
w_j	0,1924	0,1167	0,2886	0,1227	0,1395	0,1396
Rank	2	6	1	5	4	3

Elde edilen sonuçlara göre lojistik performans bileşenlerinin önemlilik dereceleri sırasıyla; Uluslararası Sevkiyat (0,274662312), Gümrük Yönetimi (0,295701556), Zamanlama (0,249495504), Lojistik Hizmet Kalitesi (0,27561278), Takip ve İzleme (0,275314163) ve Altyapı (0,268869271) yer almaktadır.

4.2. WASPAS Yöntemi Değerlendirmesi

Araştırmada parametreler CRITIC yönteminde elde edilen ağırlık ortalamaları ile değerlendirilmeden önce karar matrisi normalize edilerek veriler hazırlanmaktadır.

Tablo 8. WASPAS Yöntemi Kapsamında Normalize Edilen Değerler

Ülkeler	Max K1	Max K2	Max K3	Max K4	Max K5	Max K6
DEU	1,0000	1,0000	0,9674	1,0000	0,9815	0,9955
JPN	0,9756	0,9725	0,8997	0,9490	0,9375	0,9637
GBR	0,9218	0,9222	0,9198	0,9397	0,9514	0,9819
USA	0,9242	0,9268	0,8797	0,8979	0,9468	0,9252
FRA	0,8778	0,9153	0,8897	0,8910	0,9259	0,9410
AUS	0,9462	0,9085	0,8145	0,8608	0,8843	0,9025
ITA	0,8484	0,8810	0,8797	0,8492	0,8912	0,9365
CAN	0,8802	0,8581	0,8471	0,9049	0,8819	0,8980
KOR	0,8313	0,8535	0,8346	0,8329	0,8681	0,8889
CHN	0,7995	0,7346	0,8195	0,7262	0,7407	0,8617
ZAF	0,8362	0,7460	0,7995	0,7077	0,7569	0,8390
IDN	0,8117	0,7094	0,8170	0,7309	0,7431	0,8617
TUR	0,6626	0,7346	0,7669	0,7077	0,7477	0,8231
MEX	0,6773	0,6522	0,7769	0,7007	0,6944	0,8005
SAU	0,6822	0,6865	0,7769	0,7285	0,6921	0,7120
BRA	0,6968	0,6247	0,6992	0,6868	0,7222	0,8277
ARG	0,6381	0,6110	0,7995	0,6659	0,7130	0,7188
RUS	0,6846	0,6819	0,6867	0,6241	0,6458	0,6531
IND	0,6430	0,5698	0,6967	0,6265	0,6852	0,7166
	K1	K2	K3	K4	K5	K6
Ağırlıklar	0,1924	0,1167	0,2886	0,1227	0,1395	0,1396

CRITIC yöntemi kapsamında ağırlıklı toplam (Q1) ve ağırlıklı çarpım (Q2) yöntemleri belirlenerek G20 ülkelerine ait LPI ağırlıklı dereceler belirlenmektedir.

Tablo 9. Ağırlıklı Toplam (Q1) ve Ağırlıklı Çarpım (Q2) Yöntemine Göre Ülkelerin Toplam Nispi Önemlilik Ortalaması WSPM

Ülkeler	WSM (Q1)	WPM (Q2)	WSPM AVERAGE	RANK
DEU	0,9869	0,9873	9,8708	1
JPN	0,9426	0,9426	9,4262	2
GBR	0,9355	0,9358	9,3563	3
USA	0,9113	0,9114	9,1134	4
FRA	0,9023	0,9026	9,0244	5
AUS	0,8781	0,8773	8,7770	7
ITA	0,8792	0,8792	8,7922	6
CAN	0,8734	0,8736	8,7350	8
KOR	0,8478	0,8480	8,4792	9
CHN	0,7888	0,7879	7,8835	10
ZAF	0,7626	0,7609	7,6176	11
IDN	0,7454	0,7433	7,4433	12
TUR	0,7406	0,7394	7,3998	13
MEX	0,7252	0,7238	7,2450	14
SAU	0,7209	0,7204	7,2067	15
BRA	0,7093	0,7078	7,0858	16
ARG	0,7063	0,7035	7,0492	17
RUS	0,6673	0,6674	6,6736	18
IND	0,6638	0,6626	6,6320	19

Söz konusu bölgelerin katsayıları WSPM (λ), bölgelerin ağırlıklı toplam WSM(Q1) ve çarpım yöntemlerine WPM(Q2) göre toplam nispi önemlilik derecesi değerleri üzerinden G20 ülkelerinin LPI performans değerleri tespit edilir. Elde edilen bulgulara tabloda ortalama değer olarak verilmektedir. WASPAS yöntemine göre bölgelerin performans değerlerindeki ilk 3 ülke Almanya (9,8708), Japonya (9,4262) ve Birleşik Krallık (9,3563) yer almaktadır. Son üç ülke ise Hindistan (6,6320), Rusya (6,6736), Arjantin (7,0492) yer almaktadır.

4.3. GIA Yöntemi Değerlendirmesi

Araştırmada parametreler CRITIC yönteminde elde edilen ağırlık ortalamaları ile değerlendirilmeden önce karar matrisi normalize edilmektedir. Daha sonra normalize edilen değerler ve daha önce CRITIC yöntemi kapsamında tespit edilen G20 ülkelerinin LPI performans bileşenlerinin önemlilik dereceleri ağırlıklandırılmış normalize değerlerin hesaplanması gerekmektedir.

Tablo 10. Normalize ve Uzaklık Karar Matrisi

Normalize						
Kod	K1	K2	K3	K4	K5	K6
DEU	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
JPN	0,0595	0,0750	0,2213	0,1410	0,1195	0,1284
GBR	0,1905	0,2125	0,1557	0,1667	0,0818	0,0550
USA	0,1845	0,2000	0,2869	0,2821	0,0943	0,2844
FRA	0,2976	0,2313	0,2541	0,3013	0,1509	0,2202
AUS	0,1310	0,2500	0,5000	0,3846	0,2642	0,3761
ITA	0,3690	0,3250	0,2869	0,4167	0,2453	0,2385
CAN	0,2917	0,3875	0,3934	0,2628	0,2704	0,3945
KOR	0,4107	0,4000	0,4344	0,4615	0,3082	0,4312
CHN	0,4762	0,3875	0,2623	0,4615	0,3711	0,5046
ZAF	0,5476	0,7375	0,2869	0,7179	0,5220	0,5963
IDN	0,8452	0,9188	0,5164	0,7756	0,5912	0,6606
TUR	0,8214	0,7250	0,6557	0,8077	0,6352	0,6972
MEX	0,7857	0,9500	0,6230	0,8269	0,7799	0,7890
SAU	0,8512	0,7875	0,7131	0,9295	0,6730	1,0000
BRA	1,0000	0,9000	0,8033	0,7821	0,7107	0,8073
ARG	0,9940	1,0000	0,7705	0,9808	0,7484	0,9358
RUS	0,9940	0,9938	1,0000	1,0000	1,0000	0,9908
IND	0,6726	0,9125	0,5328	0,7564	0,5786	0,8165
Uzaklık Karar Matrisi						
DEU	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000	1,0000
JPN	0,9405	0,9250	0,7787	0,8590	0,8805	0,8716
GBR	0,8095	0,7875	0,8443	0,8333	0,9182	0,9450
USA	0,8155	0,8000	0,7131	0,7179	0,9057	0,7156
FRA	0,7024	0,7687	0,7459	0,6987	0,8491	0,7798
AUS	0,8690	0,7500	0,5000	0,6154	0,7358	0,6239
ITA	0,6310	0,6750	0,7131	0,5833	0,7547	0,7615
CAN	0,7083	0,6125	0,6066	0,7372	0,7296	0,6055
KOR	0,5893	0,6000	0,5656	0,5385	0,6918	0,5688
CHN	0,5238	0,6125	0,7377	0,5385	0,6289	0,4954
ZAF	0,4524	0,2625	0,7131	0,2821	0,4780	0,4037
IDN	0,1548	0,0812	0,4836	0,2244	0,4088	0,3394
TUR	0,1786	0,2750	0,3443	0,1923	0,3648	0,3028
MEX	0,2143	0,0500	0,3770	0,1731	0,2201	0,2110
SAU	0,1488	0,2125	0,2869	0,0705	0,3270	0,0000
BRA	0,0000	0,1000	0,1967	0,2179	0,2893	0,1927
ARG	0,0060	0,0000	0,2295	0,0192	0,2516	0,0642
RUS	0,0060	0,0062	0,0000	0,0000	0,0000	0,0092
IND	0,3274	0,0875	0,4672	0,2436	0,4214	0,1835

Çalışmanın devamında normalize değerler ve ağırlıklandırılan değerler parametreler bazında birbirleri ile olan ilişki katsayıları ve ilişki katsayıları değerlerin 1 değerinden çıkarılmış değerleri hesaplanmaktadır. GIA yöntemine göre sıralamaları yapılan değişkenler, tamamıyla birbirleri ile tutarlılık göstermektedir.

Tablo 11. GIA İlişki Katsayısı ve Ortalama

Ülkeler	GRİ İlişki Katsayısı						AVERAGE-RANK	
	Max K1	Max K2	Max K3	Max K4	Max K5	Max K6	Max AVERAGE	Max RANK
DEU	0,3333	0,3333	0,3333	0,3333	0,3333	0,3333	0,994	1
JPN	0,3471	0,3509	0,3910	0,3679	0,3622	0,3645	0,862	2
GBR	0,3818	0,3883	0,3719	0,3750	0,3526	0,3460	0,766	3
USA	0,3801	0,3846	0,4122	0,4105	0,3557	0,4113	0,762	4
FRA	0,4158	0,3941	0,4013	0,4171	0,3706	0,3907	0,719	5
AUS	0,3652	0,4000	0,5000	0,4483	0,4046	0,4449	0,660	6
ITA	0,4421	0,4255	0,4122	0,4616	0,3985	0,3964	0,649	8
CAN	0,4138	0,4494	0,4518	0,4041	0,4066	0,4523	0,650	7
KOR	0,4590	0,4545	0,4692	0,4815	0,4195	0,4678	0,548	9
CHN	0,4884	0,4494	0,4040	0,4815	0,4429	0,5023	0,461	10
ZAF	0,5250	0,6557	0,4122	0,6393	0,5112	0,5533	0,459	11
IDN	0,7636	0,8603	0,5083	0,6902	0,5502	0,5957	0,426	13
TUR	0,7368	0,6452	0,5922	0,7222	0,5782	0,6228	0,429	12
MEX	0,7000	0,9091	0,5701	0,7428	0,6943	0,7032	0,399	15
SAU	0,7707	0,7018	0,6354	0,8764	0,6046	1,0000	0,392	16
BRA	1,0000	0,8333	0,7177	0,6965	0,6335	0,7218	0,369	17
ARG	0,9881	1,0000	0,6854	0,9630	0,6652	0,8862	0,364	18
RUS	0,9881	0,9878	1,0000	1,0000	1,0000	0,9819	0,333	19
IND	0,6043	0,8511	0,5170	0,6724	0,5427	0,7315	0,423	14

Dünya Bankası tarafından yayınlanan 2018 yılı LPI sıralamasına göre değerlendirilen veriler CRITIC tabanlı WASPAS ve GIA yöntemine göre farklı ortalamalar ve sıralama sunmaktadır. Fakat sıralamalar değerlendirildiğinde ülkeler arasında birbirine yakın değerlerde bir değişme görülmektedir. WASPAS ve GIA yöntemleri ile uygulanan sıralamanın anlamlı çıkması çalışmanın güvenilirliği açısından önemlidir.

Tablo 12. Yöntemleri Sıralama ve Oranlama Analizi

Ülkeler	WASPAS AVERAGE	WASPAS RANK	GİA AVERAGE	GİA RANK	LPI
DEU	9,8708	1	0,994	1	1
JPN	9,4262	2	0,862	2	2
GBR	9,3563	3	0,766	3	3
USA	9,1134	4	0,762	4	4
FRA	9,0244	5	0,719	5	5
AUS	8,7770	7	0,660	6	6
ITA	8,7922	6	0,649	8	7
CAN	8,7350	8	0,650	7	8
KOR	8,4792	9	0,548	9	9
CHN	7,8835	10	0,461	10	10
ZAF	7,6176	11	0,459	11	11
IDN	7,4433	12	0,426	13	13
TUR	7,3998	13	0,429	12	14
MEX	7,2450	14	0,399	15	15
SAU	7,2067	15	0,392	16	16
BRA	7,0858	16	0,369	17	17
ARG	7,0492	17	0,364	18	18
RUS	6,6736	18	0,333	19	19
IND	6,6320	19	0,423	14	12

Dünya bankası tarafından yayınlanan 2018 yılı LPI sıralamasına göre değerlendirilen veriler CRITIC tabanlı WASPAS ve GIA yöntemine göre farklı ortalamalar ve sıralama sunmaktadır. Fakat sıralamalar değerlendirildiğinde ülkeler arasında birbirine yakın değerlerde bir değişme görülmektedir. WASPAS ve GIA yöntemleri ile uygulanan sıralamanın anlamlı çıkması çalışmanın güvenilirliği açısından önemlidir. LPI performansları açısından değerlendirilen G20 ülkeleri, ağırlıklı olarak “Uluslararası Sevkiyat” değişkeninin etkisi ile değişim gösterdiği görülmektedir.

Tablo 13. CRITIC Tabanlı WASPAS ve CRITIC Tabanlı COPRAS Yöntemleri Arasındaki İlişki Değerleri (p<.01)**

Yöntemler	LPI	WASPAS	GIA
LPI	1	-----	-----
WASPAS	0,995**	1	-----
GIA	0,995**	0,995**	1

Tablo incelendiğinde; CRITIC tabanlı WASPAS ve GIA yöntemleri arasındaki ilişkilerin tümü, anlamlı, pozitif yönlü ve çok yüksek seviyededir. Önerilen yöntemler sonuçlarına göre sıralamada ilk üç de yer alan ülkeler şunlardır; Almanya, Japonya ve Birleşik Krallık yer almaktadır. Önerilen yöntemle göre sıralama ile orijinal sıralama arasındaki korelasyon Spearman Rho korelasyonu ile ölçülmüştür ve Spearman Rho korelasyon katsayısı 0,995 olarak bulunmuştur; bu da gösteriyor ki sıralamalar arasında çok yüksek korelasyon vardır. Sonuç olarak, önerilen yöntemin doğru sonuçlara ulaştığı tespit edilmiştir.

5.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küresel ticaretin hızlı gelişimi sonucunda son yıllarda lojistik sektöründe yaşanan hızlı değişim hem ülkelerin gelişmişlik seviyelerini hem de ekonomilerinde yaşanan gelişmeleri yakından takip etme imkânı sunmaktadır. Son yıllarda araştırmacılar lojistik sektörünün gelişmişlik düzeylerini ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile değerlendirdiği görülmektedir. Bu sebeple ele alınan çalışmada lojistik performans endeksleri ile ilgili yapılan araştırmalar ele alınmaktadır. Gelişmişlik seviyeleri göz önüne alınan G20 ülkeleri ve LPI değerleri arasındaki ilişki çalışmanın veri setini oluşturmaktadır. “Dünya Bankası” tarafından her dört yılda bir yayınlanan “Lojistik Performans Endeksi” değerleri 2018 raporu veri tabanından elde edilerek istatistiksel modelde değerlendirilmektedir. Çalışmanın temel amacı bu doğrultuda G20 ülkelerinin LPI performans değerlerinde ağırlıklı olarak hangi alanda güçlü etkiye sahip olduğu ve değişken sıralamalarında yaşanan değişim ele alınmaktadır. Elde edilen sonuçlar neticesinde; G20 üye ülkelere göre lojistik performansı bileşenlerinin önem dereceleri Uluslararası Sevkiyat (0,274662312), Gümrük Yönetimi (0,295701556), Zamanlama (0,249495504), Lojistik Hizmet Kalitesi (0,2756127), Takip ve İzleme (0,275314163) ve Altyapı (0,268869271) olarak sıralanmaktadır. Uluslararası sevkiyat bileşeninin önemlilik derecesi diğerlerine göre fazla olduğu tespit edilmektedir. Dolayısıyla G20 üye ülkeler küresel rekabet boyutunu dikkate alarak uluslararası sevkiyata daha çok önem vermektedirler. Bu durum, G20 üye ülkelerinin ülkeler arası ticaret hacmini genişletmek ve lojistik anlamda daha çok küresel rol almak istediklerini göstermektedir. Bulgulara istinaden ülkelerin lojistik performans değerleri ilk 3 ülke Almanya (0,994), Japonya (0,862) ve Birleşik Krallık (0,766) yer almaktadır. Son üç ülke ise Brezilya (0,369), Arjantin (0,364), Rusya (0,333) yer almaktadır. Elde edilen bulgularda bazı ülkelerin lojistik performans değerleri birbirlerine çok yakın değerlerde olduğu tespit edilmiştir. GIA yöntemlerine göre ülkelerin lojistik performans sıralamaları,

ülkelerin LPI değerlerin sıralaması ile 0,995 anlamlılık düzeyinde tutarlı olduğu tespit edilmiştir. LPI değerleri hakkında genel anlamda değerlendirmeler yapılabileceği sonucuna varılmaktadır. Ekonomik anlamda gelişmişliği bulunan G7 ülkelerinden Almanya, Fransa ve Birleşik Krallık G20 üye ülkelerdir ve 3 ülkenin lojistik performans değerleri ilk ülkeler arasında olduğu için bu durum ekonomik gelişmişlik ile lojistik performansın birbirleri ile ilişkili olduğu değerlendirilmektedir. Çalışmada elde edilen sıralama sonuçlarında Türkiye, G20 ülkeleri arasında GSYİH büyüme hedefleri dikkate alındığında lojistik sektörü açısından tatmin edici değildir.

Literatür değerlendirildiğinde, Çakır (2017), Gök Kısa ve Ayçin'in (2019), Orhan'ın (2019), Ulutaş ve Karaköy'ün (2019), Yıldırım ve Mercangöz (2019), Candan (2019) ve Altıntaş (2021) araştırmaları ile hem ülkelerin lojistik performanslarının LPI kapsamında ölçülmesi, hem de ölçümlerde ÇKKV tekniklerinden yararlanılması açısından büyük benzerlik göstermektedir. Bu kapsamda yapılan araştırmalarında lojistik performansı en iyi olan ülkenin Almanya olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik büyüme ve kalkınma açısından Almanya birçok ülkeye kıyasla iyi durumda olması, lojistik performans ile ekonomik gelişmişlik seviyesi arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğunu göstermektedir. Araştırma 2018 yılındaki verilere istinaden G20 üye ülkelere göre LPI'yı oluşturan bileşenlerin önemlilik derecelerinin tespiti ve söz konusu ülkelerin lojistik performans değerlerinin ve değerlerin sıralamalarının ekonomik ve lojistik alanında araştırmacılar için bir veri seti niteliği taşımaktadır. Gelecek çalışmalarda farklı ÇKKV teknikleri veya analiz yöntemleri ile lojistik sektörüne ilişkin performans değerlendirmeleri yapılabilir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Altıntaş F.F. (2021). Avrupa Birliği Ülkelerinin Lojistik Performanslarının CRITIC Tabanlı WASPAS ve COPRAS Teknikleri ile Analizi. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 25(1), 117-146.

Başar, S. İ., & Bozma, G. (2017). Ülkelerin Lojistik Performanslarının Belirleyicileri. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20, 447-458.

Başdeğirmen, A., & Tunca, M.Z. (2017). Lojistik Sektöründe Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının Gri İlişkisel Analiz ile Değerlendirilmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22(2), 327-340.

Bozkurt, C. & Mermertaş, F. (2019). Türkiye ve G8 Ülkelerinin Lojistik Performans Endeksine Göre Karşılaştırılması. İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 7(2), 107-117.

Brauers, W. K. & Zavadskas, E. K. (2012). Robustness Of Multimoora: A Method For Multi-Objective Optimization. Informatica, 23(1), 1-25.

Burmaoğlu, S. (2012). Ulusal İnovasyon Göstergeleri ile Ulusal Lojistik Performansı Arasındaki İlişki: AB Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma. Ege Akademik Bakış, 12(2), 193–208.

Canbolat, N. (2016). Küresel Rekabet Endeksinin Lojistik Performans Endeksinin Alt Boyutları Üzerine Modaretör Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Candan, G. (2019). Lojistik Performans Değerlendirmesi İçin Bulanık AHP ve GRİ İlişkisel Analiz Yöntemleri ile Bütünleşik Bir Yaklaşım. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(5) 277–286.

Chakraborty, D. & Mukherjee, S. (2016). How Trade Facilitation Measures Influence Export Orientation? Empirical Estimates With Logistics Performance Index Data. Journal Of Economics Library, 3(4), 554-569.

Civelek, M. E., Uca, N. & Çemberci, M. (2015). The Mediator Effect Of Logistics Performance Index On The Relation Between Competitiveness Index And Gross Domestic Product. *European Scientific Journal*, 11(13), 368-375.

Çakır, S. & Perçin, S. (2013). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Lojistik Firmalarında Performans Ölçümü. *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 449-459.

Dai, J., Liu, X. & Hu, F. (2014). Research And Application For Grey Relational Analysis In Multigranularity Based On Normality Grey Number. *The Scientific World Journal*, 14(2), 1-10.

D'aleo, V. (2015). The Mediator Role Of Logistic Performance Index: A Comparative Study. *Journal Of International Trade, Logistics And Law*, 1(1), 1-7.

Diakoulaki, D., Mavrotas, G. & Papayannakis, L. (1995). Determining Objective Weights In Multiple Criteria Problems: The Critic Method. *Computers & Operations Research*, 22(7), 763-770.

Erkan, B. (2014). The Importance and Determinants of Logistics Performance of Selected Countries, *Journal of Emerging Issues in Economics, Finance and Banking*, 3(6), 1237-1254.

Eygü H. & Kılınç A. (2020). OECD Ülkelerinin Lojistik Performans Endekslerinin RIDGE Regresyon Analizi ile Araştırılması, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 899-919.

Gergin, R. E. & Baki, B. (2015). Türkiye'deki Bölgelerin Lojistik Performanslarının Bütünleştirilmiş AHS ve TOPSIS Yöntemiyle Değerlendirilmesi. *Business and Economics Research Journal*, 6(4), 115-135.

Gök Kısa A.C. & Ayçin, E. (2019), OECD Ülkelerinin Lojistik Performanslarının SWARA Tabanlı EDAS Yöntemi ile Değerlendirilmesi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9 (1), 301-325.

Gülenç, İ.F. & Karagöz, B. (2008). E-Lojistik ve Türkiye'de E-Lojistik Uygulamaları, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 15(1), 73-91.

Güner, S. & Coşkun, E. (2012). Comparison Of Impacts Of Economic And Social Factors On Countries' Logistics Performance: A Study With Oecd Countries, *Research In Logistics & Production*, 2(4), 329-343.

Karabasevic, D., Stanujkic, D., Urosevic, S. & Maksimovic, M. (2016). An Approach To Personnel Selection Based On SWARA and WASPAS Methods. *Journal Of Economics, Management And Informatics*, 7(1), 1-11.

Khan, S. A. R., Jian, C., Zhang, Y., Golpîra, H., Kumar, A. & Sharif, A. (2019). Environmental, Social And Economic Growth İndicators Spur Logistics Performance: From The Perspective Of South Asian Association For Regional Cooperation Countries. *Journal Of Cleaner Production*, 214(11), 1011–1023.

Kılıç, M. & Koçdemir, S. U. (2018). Dış Ticaret ve Lojistik Arasındaki İlişki: Yükselen Piyasa Ekonomisindeki Ülkelerde Panel Veri Analizi. 1st International Economics And Business Symposium, 219-232.

Kuo, J.Y., Chiang, T.C., Hsu, R.Y., Liu, A.H., Huang, Y.C., Lee, C.C. & Lai, Y.T. (2008). Utilizing Grey Rational Analysis Method To Investigate The Evaluation Of The Equipment Suppliers. *International Conference On Advanced Information Technologies*.

Kunadhamraks, P. & Hanaoka, S. (2008). Evaluating The Logitics Performance Of İntermodal Transportation İn Thailand. *Asia Pacific Journal Of Marketing And Logistics*, 20(3), 323- 342.

Li, Y. (2007). Design For Product Adaptability. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Alberta: University Of Calgary.

Lin, P. C. & Cheng, T. C. E. (2018). The Diffusion and The International Context of Logistics Performance. *International Journal of Logistics Research and Applications*, doi:10.1080/13675567.2018.1510907.

Madic, M., Gecevska, V., Radovanovic, M. & Petkovic, D. (2014). Multi-Criteria Economic Analysis Of Machining Processes Using The Waspas Method. *Journal Of Production Engineering*, 17(2), 79-82.

Marti, L., Puertas, R. & García, L. (2014). The Importance Of Logistics Performance İndeks İn International Trade. *Applied Economics*, 46(24), 2982-2992.

Martí, L., Martín, J. C. & Puertas, R. (2017). A Dea-Logistics Performance İndex. *Journal Of Applied Economics*, 20(1), 169–192.

Mena, C. Et Al., (2007). *Innovation İn Logistics Services*, Cranfield, Nesta (National Endowment For Science, Technology And The Arts).

Ofluoğlu Öztürk, N. Ö., Kalaycı, C., Artan, S. & Çebi Bal, H. (2018). Lojistik Performansta Gelişmelerin Uluslararası Ticaret Üzerine Etkileri: AB ve MENA Ülkeleri Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(24), 92-109.

Ojala, L. & Çelebi, D. (2015). The World Bank's Logistics Performance Index (LPI) And Drivers Of Logistics Performance. *International Transport Forum, OECD Papers, Queretaro*.

Orakçı, E. & Özdemir, A. (2017). Telafı Edici Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Türkiye ve AB Ülkelerinin İnsani Gelişmişlik Düzeylerinin Belirlenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 61-74.

Orhan, M. (2019). Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkelerinin Lojistik Performanslarının Entropi Ağırlıklı EDAS Yöntemiyle Karşılaştırılması. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, (17), 1222-1238.

Sallehuddin, R., Shamsuddin, S. M. & Hashim, S. Z. (2008). Application Of Grey Relational Analysis For Multivariate Time Series. *Eight International Conference On Intelligent Systems Design And Applications*, 432-437.

Santiteerakul, S., Tippayawong, K. Y., Dallsasega, P., Nimanand, K. & Ramingwong, S. (2018). Logistics Performance Review: European Union And Asean Community. *Journal Of Applied Economic Sciences*, 13(5), 1175–1180.

Shang, K. C. & Marlow, P. B. (2005). Logistics Capability And Performance İn Taiwan's Major Manufacturing Firms. *Transportation Research Part E*, 41, 217-234.

Tanyaş, R. & Hazır, M. (2011), Lojistik Temel Kavramlar, Mersin: Çağ Üniversitesi Yayınları.

Uca, N., Civelek, M. E. & Çemberci, M. (2015). The Effect Of The Components Of Logistics Performance Index On Gross Domestic Product: Conceptual Model Proposal. Eurasian Business & Economics Journal, 1(1), 86–93.

Ulutaş A. & Karaköy Ç. (2019). G-20 Ülkelerinin Lojistik Performans Endeksinin Çok Kriterli Karar Verme Modeli ile Ölçümü, S.C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20(2), 1-14.

Yapraklı, T. Ş. & Ünalın, M. (2016). Küresel Lojistik Performans Endeksi ve Türkiye'nin Son 10 Yıllık Lojistik Performansının Analizi. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 31(3), 589-606.

Yıldırım, B. F. & Mercangoz, B. A. (2019). Evaluating The Logistics Performance Of OECD Countries By Using FUZZY AHP and ARAS-G. Eurasian Economic Review, 1(3), 1-19.

Yıldıztekin, A. (2007). Lojistiğin Önemi, İstanbul: Logisticus Dergisi.

Zardari, N. H., Ahmed, K., Shirazi, S. M. & Yusop, Z. B. (2015). Weighting Methods And Their Effects On Multi-Criteria Decision Making Model Outcomes In Water Resources Management. Springer International Publishing.

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

KAMU TERCİHİ PERPEKTİFİNDEN TÜRKİYE'DE PARTİ ENFLASYONU ve İTTİFAKÇILIK*

2023 Seçimleri: Seçim Fırsatçılığı ve Menfaatçilik
(Tabela Partileri, Küskünlerin Partileri, Merhum Siyasetçilerin Politik Mirası Üzerinden Menfaat Kollayan Partiler ve Diğerleri)

Coşkun Can AKTAN¹

Prof. Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

E-mail: ccan.aktan@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4294-2314

Öz

2017 yılında yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve 2023 seçimleri Türk siyasetinde iki önemli değişikliği gündeme getirmiştir: İttifak siyaseti ve parti enflasyonu. Bu çalışmada kamu tercihi perspektifinden parti enflasyonu ve ittifakçılık olgusunun ve uygulamasının bir eleştirisi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Parti Enflasyonu, İttifak, İttifakçılık

Alan Tanımı: Siyaset Bilimi, Kamu Tercihi

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** ccan.aktan@deu.edu.tr

Atf (APA): Aktan, C. C. (2023), Kamu Tercihi Perspektifinden Türkiye'de Parti Enflasyonu ve İttifakçılık - 2023 Seçimleri: Seçim Fırsatçılığı ve Menfaatçilik (Tabela Partileri, Küskünlerin Partileri, Merhum Siyasetçilerin Politik Mirası Üzerinden Menfaat Kollayan Partiler ve Diğerleri), Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 15 (1): 73-97., <https://doi.org/10.53881/10.53881/hiad.1310406>

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

POLITICAL PARTY INFLATION AND ALLIANCE POLITICS IN TURKEY FROM PUBLIC CHOICE PERSPECTIVE

Abstract

The Presidential government system that came into effect in 2017 and the 2023 elections brought two important changes in Turkish politics: Alliance politics and party inflation. In this study, this new phenomenon and practice of party inflation and alliance politics will be analyzed from the perspective of public choice.

Key Words: *Political Party Inflation, Alliance Politics, Log-rolling*

JEL Codes: *D7, D72*

İGİRİŞ

İsimleri şahane! Demokrasi, Cumhuriyet, Özgürlük, Hürriyet, Adalet, Eşitlik, Barış, Kalkınma... Parti isimlerinde bulunan tüm bu kelimeler evrensel düzeyde insanoğlunun ulaşmak istediği idealleri açıklıyor. Bu isimlere baktığımızda bir ideal uğruna kurulmuş siyasi partilerimiz olduğunu düşünüyoruz. İyi, Güzel, Doğru, Gelecek, Atılım, Güven, Aydınlık gibi isimleri olan siyasi partiler de bulunuyor. Belki biraz tuhafa kaçan isimler de var: Dayatmasız Yaşam, Cesur Düşünce, Al Sancak, Tuğra, Osmanlı ve saire...

Kimlikleri ve ideolojileri ise mütenevvi: sağcılık, solculuk, aşırı sağcılık, aşırı solculuk, milliyetçilik, ülkücülük, Türkçülük, Turancılık, Osmanlıcılık, Türk-İslam sentezciliği, muhafazakârlık, dindarlık, İslamcılık, ümmetçilik, Atatürkçülük, ulusalcılık, sosyalistlik, komünistlik, feministçilik, aşırı karşıtçılığı, göçmen karşıtlığı ve saire...

Sayıları ise mebzul... Hali hazırda 120 dolayında siyasi parti faal durumda... Bunların önemli bir kısmı miktar-ı mebzul... Çoğunluğu küçük, cılız ve ehemmiyetsiz tabela partileri... Bir kısmı merhum siyasetçilerin mirası üzerinden menfaat kollayan nepotik partiler... Diğer bir kısmı ise bir şekilde daha önceki partilerinden dışlanmış, ayrılmış ya da ihraç edilmiş siyasetçilerin kurduğu partiler...

Gelelim işin en ilginç ve canalıcı noktasına... Parti enflasyonu... 1983-2016 tarihleri arasında kurulan siyasi parti sayısı 65. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin uygulanmaya başlandığı 2017 yılından günümüze değin kurulan siyasi parti sayısı ise 56. Özetle, 33 yılda kurulan parti sayısı ile son 6 yılda kurulan parti sayısı neredeyse birbirine eşit... İşte bütün kilit mesele de burada gizli!

Bu kadar siyasi parti kurulmasının gayesi ne? 2017 yılından sonra parti sayısındaki anormal artışın bir açıklamasının olması gerekmiyor mu?

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin uygulanmaya başlandığı 2017 yılından sonraki yıllarda parti sayısındaki artışın tek bir gayesi var: İttifakçılık ve menfaatçilik... Aslında pek çoğu oy potansiyeli olmayan, siyasi teşkilatı bulunmayan tabela partileri... Partinin başındaki kurucu başkan ve etrafındaki yakın çevreden oluşan az sayıdaki kurucu üyeler dışında partinin gerisinde bir şey yok!..² Binası yok, araç-gereci yok, parası yok!.. Hatta tek bir üyesi bile bulunmayan birçok ehemmiyetsiz tabela partileri dışında özellikle yaşayan ya da vefat etmiş parti kurucusunun tanınırlığı ve popüleritesi üzerinden kendilerini palazlayarak iri ve güçlü göstermeye çalışan küçük partiler de bulunuyor. Bunların bir kısmı bir zamanlar Türk siyasetinde belirli bir oy oranına sahip olan siyasi partilerdir.³ Diğer bir kısmı bir zamanlar Türk siyasetinde yeri olan merhum siyasetçinin karizması ve ismi üzerinden yeniden diriltilmeye ya da yaşatılmaya çalışılan siyasi partilerdir.⁴ Diğer bir kısmı ise küskün tanınmış siyasetçilerin kurduğu partilerdir.⁵

Eskiden kurulmuş, fakat daha sonra gözden düşmüş ya da siyasetten silinmiş ve hali hazırda tabela partisi hüviyetindeki siyasi partiler ile yeni kurulan küçük siyasi partilerin neredeyse tamamı kendilerini görsel açıdan şık, güzel ya da yakışıklı, konuşması düzgün parti sözcüleri tarafından pazarlamaya çalışıyorlar.

² Yargıtay'ın web sayfasında yeralan bilgilere göre üye sayısı sıfır ya da sıfıra yakın sayıda olan siyasi partiler olması hayli ilginç. Bunlar arasında şu partiler bulunuyor: Adalet ve Özgürlük Partisi, Dayatmasız Yaşam Partisi, Liberal Parti, Devlet Partisi, Milli Parti, Kuvayı Milliye Partisi, Şahlanış Partisi, Yükseliş Partisi, Uyanış Partisi, Yeniden Diriliş Partisi, Türkiye Gençlik Partisi, Vatan Severler Partisi, Sevgi ve Saygı Partisi, Türkiye Yaşam Partisi, Türkiye'm Partisi, Yeni Yol Partisi.

³ Demokrat Parti, Demokratik Sol Partisi, Anavatan Partisi bunlar arasında sayılabilir.

⁴ Saadet Partisi ve Yeniden Refah Partisi.

⁵ Gelecek Partisi, Demokrasi ve Atılım Partisi, Memleket Partisi, Zafer Partisi "küskünler partileri"nin başlıcalarıdır.

Cumhur ittifakını destekleyen medya kanalları sadece destekledikleri parti mensuplarını ağırlıyorlar. Millet ittifakını ve diğer muhalif ittifakları destekleyen az sayıdaki televizyon kanalı ise cumhur ittifakını ve mevcut hükümeti eleştirecek kişileri programlarına davet ediyorlar. Çok ilginç gözlemler yapmak da mümkün. Örneğin, cumhur ittifakına dâhil televizyon kanalları küçük ve cılız tabela partilerinin genel başkanlarını ve retorik sanatını çok iyi icra edebilen seçilmiş sözcülerini sıklıkla programa davet ederek bunların cumhur ittifakını destekledikleri mesajını vermeye çalışıyor. Oysa hiçbir şekilde yüzde 1'in üzerinde bir oy alamayacak olan bu ehemmiyetsiz parti başkan ve sözcülerinin davet edilmesi tamamen algı yönetimi ile alakalı. Özetle, bir anlamda medya içinde de kesin ayrışma ve hatta ittifak oluşmuş durumda. Haber kanallarının istisnasız tamamı aşırı bir partizan dil kullanıyorlar ve tamamen taraflı yayın yapıyorlar.

Tüm bu siyasi partilerin tek gayeleri bir siyasi ittifaka dâhil olmaya çalışarak meclise girmek... Pek çoğunun bir kitle partisi, dava partisi olma gayeleri yok!.. Aslında siyasi bir iddiaları da sözkonusu değil! Tek, ama tek gayeleri parti başkanı ve onun etrafındaki birkaç siyasetçinin parlamentoya girmesi!... Bu ifadelerimizin sadece küçük-cılız-ehemmiyetsiz tabela partileri için geçerli olduğunu tekrar belirtmekte yarar görüyoruz.

II. İTTİFAK SİYASETİ

2017 yılında yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve önümüzdeki 2023 seçimleri Türk siyasetinde iki önemli değişikliği gündeme getirmiştir: İttifak siyaseti ve parti enflasyonu.

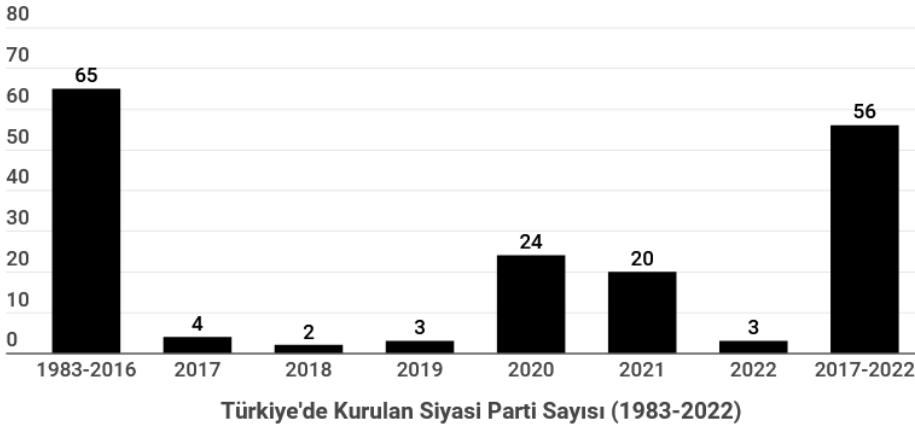
Yeni cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde devlet ve hükümet başkanı olarak görev yapacak cumhurbaşkanı adayının seçilebilmesi için geçerli oyların salt çoğunluğunu alması (en az yüzde 50 oran+1 oy) gerekmektedir. Eğer hiçbir aday salt çoğunluğu sağlayamazsa, ilk turda en çok oy alan iki aday arasında ikinci tur yapılır ve ardından salt çoğunluğu alan aday seçilir. Siyasal sistemimizde bu değişim neticesinde partili siyaset bir anlamda ittifak siyasetine dönüşmüş ve partiler arasında ittifakı adeta zorunlu hale getirmiştir. Bu gelişme neticesinde Cumhur İttifakı ve Millet İttifakı adı verilen iki ayrı ittifak Türkiye siyasetinde yerini almıştır.

İttifak siyasetinde seçimi kazanmak 50+1 oranına bağlanmış olduğundan büyük partiler küçük partilerin desteğine muhtaç durumdadırlar. Bir başka ifadeyle oy potansiyeli fevkalade düşük olan tabela partilerinin desteği iktidarı kazanma açısından bir öneme sahip olmuştur. Bu realitenin farkında olan bir kısım siyasetçiler 2023 seçimlerine yatırım yaparak 2017 yılından itibaren siyasi parti kurma çalışmalarını hızlandırmışlardır. İktidar partisi ve diğer siyasi partiler daha da güçlü görünmek için küçük partileri kendilerine dâhil etme yarışına girmişlerdir. İktidar partisinin ve diğer muhalefet partilerinin tabela partileri ile ittifak kurma istekleri siyasi parti enflasyonunu hızlandırmıştır.

III. İTTİFAK SİYASETİ ve PARTİ SAYISINDAKİ ANORMAL ARTIŞ: PARTİ ENFLASYONU

T.C. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı'nın web sayfasında yeralan verilere göre ülkemizde halen faal durumda olan toplam siyasi parti sayısı 121' dir. 1983-2016 tarihleri arasında yani toplam 33 yıl içerisinde kurulan siyasi parti sayısı 65' dir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin uygulanmaya başladığı 2017 yılından günümüze değin kurulan siyasi parti sayısı ise 56'dır. (bkz Grafik ve Tablolar)

Grafik-1: Türkiye'de Kurulan Siyasi Parti Sayısı (1983-2022)

Türkiye 2020 yılı başlarından itibaren çok yoğun olarak 2023 seçimlerini konuşmaktadır. Başta devlet ve hükümet başkanı olarak görev yapan cumhurbaşkanının 2023 seçimlerinde tekrar görevde kalma isteği sözkonusu seçimi Türkiye gündeminin başköşesine taşımıştır. Muhalefet partileri ise

geçtiğimiz 20 yıldan bu yana iktidarda bulunan siyasi partinin ülkeye büyük zararlar verdiğini ve tahribatın giderek büyüdüğünü ifade ederek 2023 seçiminin çok kritik ve hayati önem haiz olduğunu dile getirmektedirler. Deyim yerindeyse 2023 seçimleri şimdiden bir “meydan muharebesi” ne dönüşmüş durumdadır. 2023 seçimlerini bu açıdan bir “seçim muharebesi” olarak adlandırmayı uygun görüyorum.

2023 seçim muharebesine yönelik çalışmalar özellikle 2020 yılından bu yana hız kazanmış ve bu durum Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne girmek isteyen siyasetçilerin iştahını kabartmıştır. Nitekim verilerin çok açık olarak ortaya koyduğu üzere 2020 yılında toplam 24, 2021 yılında ise toplam 20 yeni siyasi parti kurulmuştur. Bu rakamlar oldukça çarpıcıdır. Önceki açıklamalarımızda belirttiğimiz üzere yeni parti kurma trendinin ortaya çıkmasının tek gayesi bir büyük ittifaka yanaşmak ve o ittifak içerisinde yer alarak ya da en azından dışarıdan destekleyerek meclise giriş yapma şansını elde etmektir. Siyasi parti kuranların ekseriyetinin gayesi tek kişi de olsa parlamentoda görev yapabilme imkânına kavuşabilme arzusudur.

Tablo-1: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Uygulanmaya Başladığı Tarihten Günümüze Değın Kurulan Siyasi Partiler (2017-2022)

2017 (Toplam 4 Parti)	
Parti Adı	Kuruluş Tarihi
Güven Adalet ve Aydınlik Partisi	03.10.2017
İyi Parti	25.10.2017
Türkiye İşçi Partisi	07.11.2017
Ötüken Birliğı Partisi	20.12.2017

2018 (Toplam 2 Parti)	
Parti Adı	Kuruluş Tarihi
Adalet Birlik Partisi	06.06.2018
Yeniden Refah Partisi	23.11.2018

2019 (Toplam 3 Parti)	
Parti Adı	Kuruluş Tarihi
Ülkem Partisi	09.05.2019
Türk ve Dünya Birliğı Partisi	12.09.2019
Gelecek Partisi	12.12.2019

2020 (Toplam 24 Parti)	
Parti Adı	Kuruluş Tarihi
Anadolu Birliği Partisi	02.01.2020
Aydınlık Geleceğin Partisi	10.02.2020
Merkez Ana Partisi	10.02.2020
Barış ve Eşitlik Partisi	10.02.2020
Güç Birliği Partisi	24.02.2020
Demokrasi Ve Atılım Partisi	09.03.2020
Toplumsal Özgürlük Partisi	09.03.2020
Yeniden Birlik Partisi	31.03.2020
Yeni Yol Partisi	04.05.2020
Değişim Ve Demokrasi Partisi	03.06.2020
Yenilik Partisi	20.07.2020
Cumhuriyet Ve İstiklal Partisi	10.08.2020
Güzel Parti	10.08.2020
Doğru Parti	26.08.2020
Büyük Türkiye Partisi	16.09.2020
Milli Parti	27.10.2020
Devlet Partisi	12.11.2020
Milliyetçi Cumhuriyet Partisi	12.11.2020
Devrim Hareketi	18.11.2020
Uyanış Partisi	04.12.2020
Türkiye Değişim Partisi	17.12.2020
Vatan ve Hürriyet Partisi	24.12.2020
Türkiye İttifakı Partisi	24.12.2020
Türkiye Yaşam Partisi	24.12.2020

2021 (Toplam 20 Parti)	
Parti Adı	Kuruluş Tarihi
Gelişim Ve Demokrasi Partisi	08.02.2021
Sevgi Ve Saygı Partisi	23.03.2021
Doğuş Partisi	05.04.2021
Cumhuriyet Ve Adalet Partisi	15.04.2021
Memleket Partisi	17.05.2021
Yeniden Diriliş Partisi	08.06.2021
Tuğra Partisi	28.06.2021

Aydınlık Demokrasi Partisi	03.08.2021
Zafer Partisi	26.08.2021
Bağımsızlık Partisi	07.09.2021
Liberal Parti	08.09.2021
Milli Birlik ve Gelişim Partisi	14.09.2021
Adaletin Aydınlığı Partisi	19.09.2021
Vatanseverler Partisi	20.09.2021
Al Sancak Partisi	30.09.2021
Yükseliş Partisi	21.10.2021
Türkiye Gençlik Partisi	03.11.2021
Dayatmasız Yaşam Partisi	17.11.2021
Adalet Ve Özgürlük Partisi	18.11.2021
Milli Yol Partisi	14.12.2021

2022 (Toplam 3 Parti)	
Parti Adı	Kuruluş Tarihi
Şahlanış Partisi	10.01.2022
Türkiye'nin Sesi Altınçağ Partisi	31.03.2022
Adalet Ve Demokrasi Partisi	05.05.2022

Kaynak: T.C. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı Faaliyette Olan Siyasi Partiler
<https://www.yargitaycb.gov.tr/kategori/108/faaliyette-olan-siyasi-partiler>

IV. PARTİ ENFLASYONU: YENİ SİYASİ PARTİLERİ KURANLAR KİMLER ve NEYİ AMAÇLIYORLAR?

Parti enflasyonu konusunda iki kilit sorunun cevabını vermeliyiz:

1.Soru: Siyasi parti kurma neden cazip hale gelmiştir ve parti kurmanın gerisinde yatan ana sebep nedir?

Bu ilk sorunun cevabını esasen yukarıda vermiş bulunuyoruz. İlk sorunun cevabı bize göre açıktır ve samimi bir dille ifade edilmelidir: Özellikle 2020 ve 2021 yılında ivme kazanan parti enflasyonun tek gayesi ittifak siyasetine dâhil olmak ve argo deyimle “*meclise kapak atmaktan*” başka bir şey değildir.

2.Soru: Siyasi partiler kimler tarafından kurulmaktadır?

İkinci sorunun cevabı da fevkalade önemlidir; bu soruya da yine dürüst ve samimi bir cevap verilmelidir. Öncelikle siyasi parti kurulmasına liderlik eden kişi ve yakın arkadaşlarının bir analizini yapmak gerekir.

Kariyer siyasetçileri. Geçmişten bu yana partizan siyasetin içerisinde yaşamlarını sürdürmüş olan bazı gedikli kariyer siyasetçileri mevcut siyasi partiler içerisinde kendilerine yer bulamadıkları için bir parti kurarak ittifak siyaseti yoluyla meclise girme hevesindedirler.

Dışlanmış siyasetçiler ve küskünler. Mevcut siyasi parti liderleri ile anlaşmazlığa düşen, tekrar aday gösterilmeyen, partiden dışlanan, partiden ihraç edilen vb. siyasetçiler bu grupta yer almaktadır. Bu gruptaki siyasetçileri “küskünler” olarak adlandırabiliriz. Bu küskün siyasetçiler 2023 seçimlerinde küçük ya da cılız partilerin dahi ittifak siyasetinde belirli bir siyasi güce sahip bulduklarının farkında oldukları için hızla partilerini kurmuşlar ve seçime katılabilme yeterliliğini yerine getirmek için çalışmalarını hızlandırmışlardır. Eski başbakan ve Dış İşleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun genel başkanlığını yaptığı Gelecek Partisi, Ali Babacan'ın genel başkanlığını yaptığı Demokrasi ve Atılım Partisi, Öztürk Yılmaz'ın kurduğu Yenilik Partisi, eski Yalova Milletvekili Muharrem İnce'nin kurduğu Memleket Partisi, İYİ Parti'den ayrılan Prof. Dr. Ümit Özdağ'ın kurduğu Zafer Partisi “küskünler partileri”nin başlıcalarıdır. (Tablo-2)

Tablo-2: “Küskünler” Tarafından Kurulan Siyasi Partiler (*)

Parti Adı	Kurucu Başkan	Kuruluş Tarihi
Gelecek Partisi	Ahmet Davutoğlu	12.12.2019
Demokrasi ve Atılım Partisi	Ali Babacan	09.03.2020
Yenilik Partisi	Öztürk Yılmaz	20.07.2020
Memleket Partisi	Muharrem İnce	17.05.2021
Zafer Partisi	Ümit Özdağ	26.08.2021

(*) Bu listeye ciddi manada tanınırlığı ve siyasi gücü olmayan az sayıdaki diğer küskün siyasetçilerin kurduğu partileri dâhil etmemiş bulunuyoruz.

Merhum siyasetçilerin politik mirasını devralan siyasetçiler tarafından kurulan ideolojik ve nepotik partiler. Türkiye’de ötedenberi lider eksenli bir siyasi kültür geçerli olmuştur. Karizmatik ve etkili siyasetçiler uzun süreli ve kalıcı siyasi liderliklerini sürdürmüşlerdir. Mütemedi siyasi liderliğin ülkemizde yaygın

olması “*oligarşinin tunç yasası*”⁶ ile de açıklanabilir. Türk siyasi kültüründe siyasi parti başkanlarının parti içindeki hegemonyaları “*lider diktası*” ya da “*lider sultası*” adı verilen bir sorunu ortaya çıkarmıştır. Öyle ki, bir siyasi liderin vefatından sonraki politik mirası bile bir değer taşımaktadır.

27 Şubat 2011'de hayatını kaybeden Necmettin Erbakan'ın siyasi mirasının siyasi partiler arasında paylaşılabilmesi gibi bir durumu öncelikle belirtmekte yarar görüyoruz. Türkiye'nin eski başbakanlarından Necmettin Erbakan'ın oğlu Fatih Erbakan 23 Kasım 2018 tarihinde Millî Görüş ilkesini benimseyen Yeniden Refah Partisi adını taşıyan bir siyasi parti kurmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti 8. Cumhurbaşkanı ve 19. Başbakanı Turgut Özal'ın en büyük oğlu Ahmet Özal da Fatih Erbakan gibi merhum Turgut Özal'ın siyasi mirasından menfaat elde etmeye çalışan bir başka siyasetçidir. Ahmet Özal halen Teknoloji ve Kalkınma Partisi (TEK) adını taşıyan bir siyasi partinin genel başkanlığını sürdürmektedir.

Bir üçüncü örnek 1993 yılında Muhsin Yazıcıoğlu tarafından kurulan Büyük Birlik Partisi'dir. Türk milliyetçiliği ve Türk-İslam sentezi ekseninde görüşleri benimseyen Yazıcıoğlu'nun popüleritesi ve dolayısıyla oy potansiyeli yol arkadaşları ve takipçileri tarafından heba edilmek istenmemiştir. Yazıcıoğlu'nun vefatının ardından Büyük Birlik Partisi Mustafa Destici başkanlığında yokluna devam etmiştir. Küçük ve cılız bir parti olmasına rağmen Büyük Birlik Partisi Cumhur İttifakı'na dâhil olarak gücünü artırmaya çalışmaktadır. Nitekim parti başkanı Mustafa Destici bir önceki seçimde Adalet ve Kalkınma Partisi listesinden aday gösterilmiş ve meclise girebilme şansını yakalamıştır.

Tablo-3: Merhum Siyasetçilerin Politik Mirasını Devralan Yakınları
Tarafından Kurulan Nepotik Partiler

Parti Adı	Kurucu Başkan	Kuruluş Tarihi
Yeniden Refah Partisi	Fatih Erbakan	23.11.2018
Teknoloji ve Kalkınma Partisi	Ahmet Özal	23.10.1998

⁶ Alman sosyolog Robert Michels'e göre oligarşinin tunç yasası “belirli bir zümre”nin egemenliği ifade eden bir organizasyon ya da yönetim biçimidir. Michels'in ünlü “*her kim bir organizasyondan sözediyorsa oligarşi'den söz ediyor*” sözleri “oligarşinin tunç yasası” olarak adlandırılmıştır. Bkz. Michels, Robert. [1911] 1968. *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. Trans. Eden and Cedar Paul. New York: Free Press.s. 365.

Büyük Birlik Partisi	Mustafa Destici	29.01.1993
----------------------	-----------------	------------

Yeniden Refah Partisi ve Teknoloji ve Kalkınma Partisi merhum siyasetçilerin siyasi mirası üzerine kuruldukları için “*nepotik partiler*” olarak adlandırılabilir. Nepotizm ve kronizm aslında iç içe kavramlar olarak düşünülebilir. Nepotizmde akrabalık; kronizmde ise arkadaşlık ve dostluk esastır. Muhsin Yazıcıoğlu liderliğinde kurulan Büyük Birlik Partisini ise “*kronizm*” kategorisinde değerlendirmek daha doğru olur. Parti, Yazıcıoğlu’nun yol arkadaşı Mustafa Destici liderliğinde yoluna devam etmektedir ve halen ittifak siyasetinde oynadığı rol dolayısıyla kendine bir rant arayışında başarılı olduğu söylenebilir.

V. MEVCUT SİYASİ PARTİLER, İTTİFAK SİYASETİ ve İTTİFAKÇILIK

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde halen 14 parti temsil edilmektedir. Bunlar; Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), İYİ Parti, Halkların Demokratik Partisi (HDP), Memleket Partisi, Türkiye İşçi Partisi (TİP), Demokrat Parti (DP), Büyük Birlik Partisi (BBP), Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA), Demokratik Bölgeler Partisi (DBP), Saadet Partisi (SP), Yenilik Partisi (YP) ve Zafer Partisi’dir. 14 siyasi partiden TBMM’nde grubu bulunan siyasi parti sayısı 5’tir geri kalan 9’unun TBMM’nde grubu bulunmamaktadır. (Bkz. Tablo- 4, Tablo-5)

Tablo-4: TBMM’nde Temsil Edilen Siyasi Partiler
(Grubu Bulunan Siyasi Partiler)

AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi	Recep Tayyip Erdoğan
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi	Kemal Kılıçdaroğlu
HDP	Halkların Demokratik Partisi	Mithat Sancar & Pervin Buldan
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi	Devlet Bahçeli
İYİ Parti	İYİ Parti	Meral Akşener

TBMM’nde temsil edilen 14 siyasi parti 2023 seçimlerine ittifak siyaseti uygulayarak hazırlanmaktadırlar. 2023 seçim yarışı için kurulmuş iki büyük ittifak bulunmaktadır: Cumhuriyet ittifakı ve millet ittifakı. (Tablo-6)

Cumhuriyet İttifakı 20 Şubat 2018 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) ile Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) arasında kurulan seçim ittifakıdır. Millet İttifakı

ise 5 Mayıs 2018 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), İYİ Parti (İYİ), Saadet Partisi (SAADET) ve Demokrat Parti (DP) tarafından kurulmuş bir ittifaktır. İttifaka daha sonra Gelecek Partisi (GELECEK) ve Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA) dâhil olmuştur.

Tablo-5: TBMM’nde Temsil Edilen Siyasi Partiler
(Grubu Bulunmayan Siyasi Partiler)

TİP	Türkiye İşçi Partisi	Erkan Baş
MP	Memleket Partisi	Muharrem İnce
DP	Demokrat Parti	Gültekin Uysal
BBP	Büyük Birlik Partisi	Mustafa Destici
DBP	Demokratik Bölgeler Partisi	Salihe Aydeniz & Keskin Bayındır
DEVA	Demokrasi ve Atılım Partisi	Ali Babacan
SP	Saadet Partisi	Temel Karamollaoğlu
YP	Yenilik Partisi	Öztürk Yılmaz
ZP	Zafer Partisi	Ümit Özdağ

(*) TBMM'de siyasi parti grubu oluşturmak için gerekli milletvekili sayısı 20'dir.

Tablo-6.1: Türkiye’de Mevcut Siyasi İttifaklar: Cumhur İttifakı

Cumhur İttifakı		
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi	Recep Tayyip Erdoğan
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi	Devlet Bahçeli
BBP	Büyük Birlik Partisi	Mustafa Destici
	Yeniden Refah Partisi	Fatih Erbakan
HÜDA PAR	Hür Dava Partisi	Zekeriya Yapıcıoğlu

Tablo-6.2: Türkiye’de Mevcut Siyasi İttifaklar: Cumhuriyet İttifakını Desteklediğini Beyan Eden Siyasi Partiler(*)

Cumhuriyet İttifakını Dışarıdan Destekleyen Ya da İttifak İçerisinde Yer Alma Çabası İçerisinde Olan Siyasi Partiler	
Anavatan Partisi	İbrahim Çelebi
As Parti	Cavit Kayıkçı
Güven, Adalet ve Aydınlik Partisi	Zeynep Göksu
Osmanlı Partisi	Habib Geleş
Vatan Partisi	Doğu Perinçek
Hür Dava Partisi	Zekeriya Yapıcıoğlu

(*) Listede yer alan siyasi partiler deyim yerindeyse Cumhuriyet İttifakı ile göz kırpmaya eğilimindedirler. Kendilerine bir alan buldukları takdirde desteklerini sürdürecekleri ya da ters bir siyaset izleyecekleri anlaşılmaktadır.

Tablo-6.3: Türkiye’de Mevcut Siyasi İttifaklar: Millet İttifakı

Millet İttifakı		
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi	Kemal Kılıçdaroğlu
İYİ Parti	İYİ Parti	Meral Akşener
SAADET	Saadet Partisi	Temel Karamollaoğlu
DP	Demokrat Parti	Gültekin Uysal
DEVA	Demokrasi ve Atılım Partisi	Ali Babacan
GELECEK	Gelecek Partisi	Ahmet Davutoğlu

Bu iki ittifak dışında kurulmuş *Emek ve Özgürlük İttifakı* ve *Sosyalist Güç Birliği* adı altında kurulmuş iki ayrı ittifak daha bulunmaktadır. Emek ve Özgürlük İttifakı 25 Ağustos 2022 tarihinde Halkların Demokratik Partisi (HDP), Türkiye İşçi Partisi (TİP), Emek Partisi (EMEP), Emekçi Hareket Partisi (EHP), Toplumsal Özgürlük Partisi (TÖP) ve Sosyalist Meclisler Federasyonu (SMF) tarafından kurulmuş bir siyasi ittifaktır. Sosyalist Güç Birliği ise 21 Ağustos 2022’de Türkiye Komünist Partisi (TKP), Türkiye Komünist Hareketi (TKH), SOL Parti ve Devrim Hareketi tarafından kurulmuş bir siyasi ittifaktır. Bu iki ittifak içerisinde yer alan siyasi partilerin hemen tamamı sol eksenli ideolojileri

(devletçilik, kamuculuk, sosyalizm, komünizm vb.) ve kamulaştırma, anti-kapitalizm, toplumsal eşitlik, laiklik, anti-emperyalizm gibi ilkeleri savunmaktadırlar. Bu iki siyasi ittifakın içerisinde yeralan bazı siyasi partilerin kuruluş gayesi ise kürt etnik siyaseti üzerinedir.

Tablo-6.4: Türkiye’de Mevcut Siyasi İttifaklar: Emek ve Özgürlük İttifakı

Emek ve Özgürlük İttifakı	
Emek Partisi	Ercüment Akdeniz
Emekçi Hareket Partisi	Hakan Öztürk
Halkların Demokratik Partisi	Mithat Sancar & Pervin Buldan
Türkiye İşçi Partisi	Erkan Baş
Toplumsal Özgürlük Partisi	Perihan Koca (Parti Sözcüsü)

Tablo-6.5: Türkiye’de Mevcut Siyasi İttifaklar:
Sosyalist Güç Birliği İttifakı

Sosyalist Güç Birliği İttifakı	
Türkiye Komünist Hareketi	Aysel Tekerek
Türkiye Komünist Partisi	Kemal Okuyan
SOL Parti	Önder İşleyen
Devrim Hareketi	Erçin Fırat

Tablo-6.6: Türkiye’de Mevcut Siyasi İttifaklar: Ata İttifakı

Ata İttifakı	
Zafer Partisi	Ümit Özdağ
Adalet Partisi	Vecdet Öz

VI. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Yaklaşık 30 yıldan bu yana Kamu Tercihi (Public Choice) alanında çalışmalar yapan bir araştırmacıyım. Kamu tercihi, siyaseti “*devleti yönetme sanatı*” değil,

“devleti yozlaştırma sanatı” olarak ele alır ve bu çerçevede inceler. Kamu tercihi açısından bir siyasi partinin ana gayesi herestetik sanatını iyi icra ederek iktidarı kazanmak ve daha sonra da imkânlar elverdiğinde devleti tamamen ele geçirmektir. Herestetik bir siyasi liderin ya da bir siyasi partinin muhtelif politik manipülasyonlar ve politik manevralardan yararlanarak iktidarı kazanma ve iktidarda kalma stratejileri (taktikleri) yürürlüğe koyması demektir.⁷ Kamu tercihi literatüründe log-rolling olarak bilinen ittifakçılık da herestetik bir aracı ve yöntemidir.⁸

Türkiye’de siyasetin yapılış tarzı ve siyaset pratiği kamu tercihi araştırma programı üzerine çalışma yapmak isteyenler için adeta bulunmaz bir labarotuvardır. Önemle belirtelim ki, 2023 seçim muharebesine doğru Türk siyasetindeki partizanlık ve ittifakçılık eğilimleri çok çirkin boyutlara doğru ilerlemektedir.

2017 yılında yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi sadece bugün için değil, gelecek nesillerin de katlanacağı çok ciddi maliyetler ortaya çıkarmıştır. Türk tipi başkanlık modeli olarak adlandırılan bu yeni sistem demokratik standartlarda büyük gerilemelere sebebiyet vermiş ve anayasal hukuk devleti ilkelerini ciddi manada tahribata uğratmıştır.

2017 yılında yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi geleneksel parti siyasetini de değiştirmiş ve ittifak siyasetini gündeme getirmiştir. Nihayetinde “*menfaatçilik*” anlamına gelen ittifak siyaseti (ittifakçılık) siyaset ahlakı açısından da çok ciddi bir deformasyon ve dejenerasyon yaratmıştır.

Hemen not edelim, parlamenter demokrasilerde seçim öncesinde veya sonrasında siyasi partiler arasında iş birliği anlamına gelen “siyasi ittifak” (political alliance) kavramı ile bizim bu çalışmada ele aldığımız ittifak olgusunu birbirinden tamamen ayırmamak, fakat aynı zamanda birbirine karıştırmamak da gerekir. Koalisyon hükümetleri bir genel seçim sonrasında hükümetin kurulamaması durumunda ülkede yaşanacak olan siyasi istikrarsızlığın ve yeniden seçim

⁷ Aktan, C. C., (2022), “Herestetik, Retorik ve Siyasi Mühendislik (Seçime Dayalı Demokrasilerde Siyasal İktidarın Kurumları Ele Geçirmesi ve Devlete Çökmesi: Kamu Tercihi Perspektifi)”, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 14 (1): 89-108., <https://doi.org/10.53881/hiad.1124565>

⁸ Aktan, C.C. (2019). “Logrolling, İttifak Ve Oy Ticareti (Kamu Tercihi Perspektifinden Siyasal Aktörler Arasında Menfaat Alış-Verişi)”, içinde: C.C.Aktan, Kamu Tercihi İktisadı ve Anayasal Politik İktisat, Ankara: Seçkin Yayınları.

yapılarak seçim harcamalarının tekrarlanmasının önüne geçilmesi amacıyla kurulur. Türkiye’de halihazırda gündemde olan “ittifak” meselesi “koalisyon” kavramından farklıdır. 2017 yılında yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin getirdiği bir zorunluluk olan ittifak konusunu “*koalisyon*” adı verilen siyasi iş birliği ve siyasi ittifaktan ayırmak gerekir.

2020 yılı başlarından günümüze değin ittifak siyasetinden menfaat elde etme ve rant kollama gayesine yönelik olarak çok sayıda yeni siyasi parti kurulmuştur. 2023 seçimleri adeta bir “seçim muharebesi”ne dönüşmüş durumdadır. Partizanlık ve ittifakçılık siyasi ahlak ilkelerini adeta yerle bir etmiştir.

İttifak siyasetinin ortaya çıkardığı ahlaki sorunun başında seçim fırsatçılığı gelmektedir. İttifakçılık ile menfaatçilik eş anlamdadır. “*Vatan, Millet, Sakarya*” edebiyatı ve hamaset siyasetinin gerisinde yatan menfaatçilikten başka bir şey değildir. “*Vatan*”, “*Millet*”, “*Memleket*” ve benzeri sıfatları kullanarak kurulmuş olan partilerin tamamının “*memleketçilik*” söylemleri hiç tereddütsüz özünde “*menfaatçilik*”ten başka bir şey değildir.

Bir parti kurulması için gerekli asgari kurucu ve üye sayısı dışında geniş bir üye ağı olmayan, bir apartman dairesinde parti merkezi olarak kiralanmış daire dışında ülke çapında il ve ilçe merkez binaları bulunmayan tabela partileri; merhum siyasetçilerin mirası ve gölgesinden istifade etmek için kurulan nepotik partiler; küskün siyasetçilerin kurduğu partiler; ideolojik partiler ve diğerleri ittifak siyasetinde yerlerini almışlardır.

Belli bir seçmen kitlesine sahip olmayan, başka bir ifadeyle ehemmiyetsiz bir oy potansiyeline sahip olan küçük ve cılız partiler ittifak siyasetine dâhil olmak için canla ve başla çalışmaktadırlar. Türkiye’de esamesi okunmayan ya da kıymeti harbiyesi olmayan kıytırık partiler rant kollama yarışı içerisindeyler. Seçim fırsatçısı tabela partilerinin “*log-rolling*” siyaseti ve “*at pazarlığı*”na benzeyen gayriahlaki pazarlıkları ülkemizde siyasi ahlakın geldiği noktayı gözler önüne sermektedir.

İttifak siyasetinde istisnasız her siyasi partinin gündeminde tek bir gaye vardır: menfaat. İttifakçılık siyasetinin gayesi menfaatçilikten başka bir şey değildir. Bu kadar siyasi parti kurulmasının sebebi nedir? 1983-2016 tarihleri arasında yani 33 yıl içerisinde kurulan siyasi parti sayısı 65; Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin uygulanmaya başlandığı 2017 yılından günümüze değin kurulan siyasi parti sayısı

ise 56 dır. 33 yılda kurulan parti sayısı ile son 6 yılda kurulan parti sayısının neredeyse birbirine eşit olmasını ne ile açıklayabiliriz?

Siyasi ahlak açısından sorgulanması gereken ana mesele “manfaatçilik”tir, fakat 2023 seçim muharebesinde bizim tespit edebildiğimiz bazı gözlemleri de burada not etmekte yarar görüyoruz:

- Tabela partilerinin kaç tane üyesi vardır? Oy potansiyeli nedir?
- Küskünlerin kurduğu siyasi partilerin gücü ve oy potansiyeli nedir? Partiyi kuran tanınmış kişi dışında partiyi temsil eden kadrolar kimlerdir ve nerededir? Estetik görsele sahip olan ve hitabet sanatını iyi bilen bir parti sözcüsü görüntüsel değil midir? Ortada siyasi parti lideri ve parti sözcüsü dışında ehil kadrolar var mıdır?
- Küskünler açısından sıklıkla sorulan bir başka soru: İktidardaki parti ve lideri tarafından eğer tarafınıza eski makamınıza eşdeğer bir makam sunulmuş olsaydı partiden ayrılır mıydınız? Biat ve itaatinizi sürdürmekten vazgeçer yine de bir siyasi parti kurma girişimini başlatır mıydınız?

Özetle ve sonuç olarak, her akşam televizyon kanallarında seyrettiğimiz filmlerin adı ve içeriği birbirine benzerdir:

- Seyrettiğimiz filmin adı: QUID PRO QUO⁹
- Oynadığımız oyunun adı (Oyun teorisindeki karşılığı) : TIT FOR TAT
- Siyaset bilimindeki adı: LOG-ROLLING
- Halk dilindeki karşılıkları: “*Sen benim sırtımı kaşı, ben de seninkini...*”, “*Sen benim kütüğümü yuvarla, ben de seninkini...*”

İşte, Türkiye siyasetinde aylardır konuştuğumuz ittifak kelimesinin gerisinde bunlar bulunuyor: QUID PRO QUO... TIT FOR TAT... İTTİFAK...

Çözüm Önerisi...

Türkiye’de mevcut siyasetin devleti yönetme sanatı olmaktan tamamen uzaklaşarak devleti yozlaştırma sanatına dönüşmesi, partizanlığın yaygınlaşması, toplumsal kutuplaşma ve ayrışmanın tehlikeli boyutlara ulaşması, iktidarda kalma

⁹ C. C. Aktan, “QUID PRO QUO -İttifak Siyaseti ve Demarşı-”

https://www.researchgate.net/publication/349110312_QUID_PRO_QUO_Ittifak_Siyaseti_ve_De_marsi

uğruna kurumların (müesseselerin) ele geçirilmesi, demokratik standartların gerilemesi, devletin keyfi ve günübirlik kararlarla yönetilmesi vb. sorunlar çok ciddi boyutlara ulaşmıştır.

Menfaatçiliğe dayalı parti siyasetinin (particilik/partizanlık) ve halen içinde bulunduğumuz ittifak siyasetinin (ittifakçılık) ortaya çıkardığı sorunların ve yozlaşmaların ortadan kaldırılmasının ana çözümünün “*partisiz demokrasi*” olduğuna inanıyorum. Bu çalışmanın yazarı modern demokrasilerin pek çok açıdan başarısız olduğuna inanmakta ve demokrasiye alternatif bir demarşi rejimini savunmaktadır.¹⁰ Birbirinin tamamlayıcısı iki farklı demarşi tasarımından söz edilebilir:

Anayasal demarşi. Devletin görev ve fonksiyonlarının, güç ve yetkilerinin formel ve informal kurallar ve kurumlarla etkin bir biçimde sınırlandırılmasını ifade eder. Anayasal demarşi önerisinde çok güçlü bir “*anayasacılık*” fikriyatı geçerlidir.¹¹

Sortisyonel demarşi. Devlet temsilcilerinin ve yöneticilerinin oylama yöntemi ile değil, kura ile rastgele seçilmesini ve aynı zamanda temsilcilerin/yöneticilerin görevde kalma süresinin belirli bir zaman dilimi ile dönemsel sınırlandırılmasını ifade eden bir öneridir.

Sortisyonel demarşi seçim, oylama, siyasi partilere vs. yer vermeyen bir partisiz demokrasi tasarımıdır. *Anayasal demarşi* ise güçlü bir anayasacılık felsefesine dayalı anayasal demokrasi savunusudur.

¹⁰ Demokrasi eleştirileri ve demarşi fikriyatı üzerine başlıca çalışmalarımız için bkz. Aktan, C.C. (1994). “Çoğunlukçu Temsili Demokrasi Fazilet Rejimi Değildir”, Demokrasi Gündemi, Sayı:18, 1994/2, s.69-70. ; Aktan, C.C. (1996). “İktidarın Sınırlandırılması ve Ekonomik Anayasa”, İşveren Dergisi, Cilt 35, Sayı 3, Aralık 1996. ; Aktan, C.C. (1998). “Demokrasi Despotizm Değil midir?”, Türkiye Günlüğü, Eylül-Ekim 1998. S. 65-68. ; Aktan, C.C. (1999). “Kahrolsun Demokrasi, Yaşasın Demarşi!...”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 1999. Yıl 5, Sayı 29. s. 201-207. ; Aktan, C.C. (ed) (2005). Demokrasi, Demarşi ve Poliarşi, Konya: Çizgi Kitabevi, 2005. ; Aktan, C.C. (2005). “Demokrasi Eleştirileri”, Sivil Toplum Dergisi. ; Aktan, C.C. (2017). Demokrasi Eleştirisi ve Demarşi, Ankara: Orion. ; Aktan, C.C. (2020). Davranışsal Politik İktisat, Konya: Litera Türk. ; Aktan, C.C. & D.Dileyici (2007). “Demokrasi Eleştirileri Ve Kamu Tercih Perspektifinden Demokrasinin Başarısızlığı”, İçinde: Coşkun Can Aktan & Dilek Dileyici., Kamu Tercih, Ankara: Seçkin Yayınları. ; Aktan, C.C. & A.Özen (2010). “Demokrasilerde Siyasal Gücü Sınırlayacak Hukuk Ve Hukuk-Dışı Kaynaklar Ve Kurumlar”, Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 1.

¹¹ Anayasal demokrasi ve anasayal demarşi kavramlarının benzerlik ve farklılıkları için bkz. Aktan, C.C. (2017). Demokrasi Eleştirisi ve Demarşi, Ankara: Orion.

Üzülerek ifade etmeliyim ki, bırakınız mevcut siyasetçilerimizi siyaset bilimcilerimizin ve popüler entellektüellerimizin tamamı henüz demarşı fikriyatını anlama ve tartışma aşamasından oldukça uzaktır. Bu sözlerimizin bir küçümseme ve aşağılama olarak değerlendirilmemesi gerekir. Türkiye’deki elit “*intelligentsia*” ya da “*intelligentia*” maalesef demokrasinin imkânsızlığını ve başarısızlığını henüz anlamış ve kavramış değildir. Demokrasinin ana sorunu kötü yöneticiler ya da kötü politikacılar değil; onları seçen milletin iradesidir. Seçim sandığından çıkan defolu akıl ve zihinleri aydınlatmak ve akıllandırmak imkânsızdır. Aynı şekilde seçim sandığındaki oy pusulalarının üzerindeki her mühür karakter bozuklukları ile dopdoludur. Bilgi, ahlak, erdem, dürüstlük, onur, şeref, haysiyet, adalet, hakkaniyet gibi değerleri olmayan insanlara “*siz oy kullanmayın*” diyerek sandığa gitmekten men edebilir misiniz?

Bugünkü sığ siyaset kültürümüzde “*partisiz demokrasi*” önerisini anlamaya çalışacak ve tartışacak tek bir siyasi lider dahi bulabilmek muhtemelen mümkün değildir. “*Menfaatçilik*” peşinde koşan siyasi liderlerin partisiz demokrasi gibi radikal bir siyasi rejim önerisine ilgi göstermelerini beklemek hayalcilik olur.

Partisiz demokrasi (demarşı) fikriyatı ahlak ve erdemle siyasetin buluşabileceği bir zaman dilimini beklemek zorundadır. Bu çalışma en azından ülkemizdeki ittifakçılığın nasıl bir ahlaksız siyasete dönüştüğünü ortaya koyması açısından itiraz edilemeyecek bazı tespitler sunmaktadır.

Demarşı önerimizin şimdilik çöp kutusunda beklemekten başka bir şansı bulunmamaktadır. Bunun pekâlâ farkındayız ve bilincindeyiz... Belki günün birinde o çöp sepetinde buruşturulmuş kağıt parçalarını bulup gün ışığına çıkaracak bilgili, ahlaklı ve erdem sahibi insanlar çıkar; bu fikriyat güçlü bir vizyon, adanmışlık ve kararlılık ifade eden bir misyonla buluşur ve ardından “*partisiz demokrasi*” adını verdiğimiz demarşı hayata geçirilmiş olur.

Sortisyonel demarşı bir ütopya ya da hayal değildir; fakat henüz zamanı gelmemiş bir fikriyat olarak kabul edilebilir. Menfaatçilik ve ittifakçılık peşinde koşan bir siyasi kültürde sortisyon, rotasyon, epistokrazi gibi kavramları içeren demarşı fikriyatını anlatmak doğrusu kolay değildir. Partisiz siyaset idealine ulaşınca kadar mücadele rotası siyasi iktidarın güç ve yetkilerini sınırlamaya dönük bir anayasacılık felsefesi ve anayasal demarşı olmalıdır.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar çalışmaya tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Aktan, C. C. (1994). “Çoğunlukçu Temsili Demokrasi Fazilet Rejimi Değildir”, Demokrasi Gündemi, Sayı: 18, 1994/2, s. 69-70.

Aktan, C. C. (1996). “İktidarın Sınırlandırılması ve Ekonomik Anayasa”, İşveren Dergisi, Cilt 35, Sayı 3, Aralık 1996.

Aktan, C. C. (1998). “Demokrasi Despotizm Değil midir?”, Türkiye Günlüğü, Eylül-Ekim 1998. s. 65-68.

Aktan, C. C. (1999). “Kahrolsun Demokrasi, Yaşasın Demarşi!...”, Yeni Türkiye Dergisi, Eylül-Ekim 1999. Yıl 5, Sayı 29. s. 201-207.

Aktan, C. C. (2005). “Demokrasi Eleştirileri”, Sivil Toplum Dergisi.

Aktan, C. C. (ed), (2005). Demokrasi, Demarşi ve Poliarşi, Konya: Çizgi Kitabevi.

Aktan, C. C. (2017). Demokrasi Eleştirisi ve Demarşi, Ankara: Orion.

Aktan, C. C. (2019). “Logrolling, İttifak Ve Oy Ticareti (Kamu Tercihi Perspektifinden Siyasal Aktörler Arasında Menfaat Alış-Verişi)”, içinde: C.C.Aktan, Kamu Tercihi İktisadı ve Anayasal Politik İktisat, Ankara: Seçkin Yayınları.

Aktan, C. C. (2020). Davranışsal Politik İktisat, Konya: Litera Türk.

Aktan, C. C. (2022). Herestetik, Retorik ve Siyasi Mühendislik (Seçime Dayalı Demokrasilerde Siyasal İktidarın Kurumları Ele Geçirmesi ve Devlete Çökmesi: Kamu Tercih Perspektifi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 14 (1): 89-108., <https://doi.org/10.53881/hiad.1124565>.

Aktan, C. C. (2021). “QUID PRO QUO -İttifak Siyaseti ve Demarşi-”
https://www.researchgate.net/publication/349110312_QUID_PRO_QUO_Ittifak_Siyaseti_ve_Demarsi

Aktan, C. C. & Dileyici, D. (2007). “Demokrasi Eleştirileri ve Kamu Tercih Perspektifinden Demokrasinin Başarısızlığı”, İçinde: Coşkun Can Aktan & Dilek Dileyici., *Kamu Tercih*, Ankara: Seçkin Yayınları.

Aktan, C. C. & Özen, A. (2010). “Demokrasilerde Siyasal Gücü Sınırlayacak Hukuk Ve Hukuk-Dışı Kaynaklar Ve Kurumlar”, *Hukuk Ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1.

Michels, R. [1911] (1968). *Political Parties: A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. Trans. Eden and Cedar Paul. New York: Free Press.

T.C. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı. Faaliyette Olan Siyasi Partiler
<https://www.yargitaycb.gov.tr/kategori/108/faaliyette-olan-siyasi-partiler>

Ek-1: Türkiye’de Faal Siyasi Partiler (1983-2022)

Parti Adı	Kısa Adı	Kuruluş Tarihi
Demokrat Parti	DP	23.06.1983
Milliyetçi Hareket Partisi	MHP	07.07.1983
Millet Partisi	MİLLET	22.03.1984
Demokratik Sol Parti	DSP	14.11.1985
Vatan Partisi	VATAN	02.03.1992
Cumhuriyet Halk Partisi	CHP	09.09.1992
Genç Parti	GENÇPARTİ	26.11.1992
Türkiye Sosyalist İşçi Partisi	TSİP	03.01.1993
Büyük Birlik Partisi	BBP	29.01.1993
Türkiye Komünist Partisi	TKP	16.08.1993
Sol Parti	SOL PARTİ	08.06.1994
Liberal Demokrat Parti	LDP	26.07.1994
Emek Partisi	EMEP	25.11.1996
Devrimci Sosyalist İşçi Partisi	DSİP	25.04.1997
Tek Parti	TEK PARTİ	23.10.1998
Saadet Partisi	SAADET	20.07.2001
Adalet Ve Kalkınma Partisi	AK PARTİ	14.08.2001
Bağımsız Türkiye Partisi	BTP	25.09.2001
Hak Ve Özgürlükler Partisi	HAK-PAR	11.02.2002
Yurt Partisi	YURT-P	14.03.2002
Bağımsız Cumhuriyet Partisi	BCP	24.07.2002
Sağduyu Partisi	SAGDUYU	04.09.2002
Ayyıldız Partisi	AYP	03.09.2003
Emekçi Hareket Partisi	EHP	05.01.2004
Halkın Kurtuluş Partisi	HKP	15.06.2005
Müdafaa-İ Hukuk Hareketi Partisi	MHHP	24.04.2006
İşçinin Kendi Partisi	İKEP	15.06.2006
Yüce Diriliş Partisi	YÜCE DİRİ-P	16.04.2007
Doğru Yol Partisi	DYP	28.05.2007
Devrimci İşçi Partisi	DİP	07.09.2007
Ebedi Nizam Partisi	ENPA	30.11.2007
Demokratik Bölgeler Partisi	DBP	02.05.2008

Hak Ve Hakikat Partisi	HAK PARTİ	29.07.2008
Yeni Dünya Partisi	YENİ DÜNYA	16.11.2009
Ezilenlerin Sosyalist Partisi	ESP	05.02.2010
Ulusal Parti		15.03.2010
Sosyalist Cumhuriyet Partisi	SCP	18.06.2010
Anavatan Partisi	ANAVATAN	07.09.2011
Özgürlük Ve Sosyalizm Partisi	ÖSP	21.12.2011
Toplumcu Kurtuluş Partisi	1920 TKP	07.02.2012
Hak Ve Adalet Partisi	HAP	27.04.2012
Halkların Demokratik Partisi	HDP	15.10.2012
Türk Birliği Partisi	TBP	07.11.2012
Yeşiller Ve Sol Gelecek Partisi	YEŞİL SOL PARTİ	30.11.2012
Hür Dava Partisi	HÜDA PAR	19.12.2012
Muhafazakâr Yükseliş Partisi	MYP	08.02.2013
Sosyalist Yeniden Kuruluş Partisi	SYKP	26.06.2013
Kadın Partisi	KP	26.06.2014
Turan Hareketi Partisi	TURAN	02.07.2014
Merkez Parti	MEP	07.07.2014
Hak Ve Huzur Partisi	HHP	15.07.2014
Komünist Parti		17.07.2014
Cihan Partisi	CİHAN	06.08.2014
Çoğulcu Demokrasi Partisi	ÇDP	15.08.2014
Türkiye Ekonomi Ve Kalkınma Partisi	TEKP	01.09.2014
Milli Mücadele Partisi	MMP	24.11.2014
As Parti	ASP	03.02.2015
İşçi Demokrasisi Partisi	İDP	21.08.2015
Türkiye Komünist Hareketi	TKH	21.08.2015
Birleşik Devrimci Parti	DEVİRİMCİ PARTİ	07.09.2015
Adalet Partisi	AP	09.10.2015
Sosyalist Emekçiler Partisi	SEP	21.04.2016
Demokrasi Zamanı Partisi	DEZA - PAR	09.05.2016
Osmanlı Partisi		31.08.2016
Güven Adalet Ve Aydınlik Partisi	GAAP	03.10.2017
İyi Parti	İYİ PARTİ	25.10.2017
Türkiye İşçi Partisi	TİP	07.11.2017
Ötüken Birliği Partisi	ÖTÜKEN	20.12.2017

Adalet Birlik Partisi	AB PARTİ	06.06.2018
Yeniden Refah Partisi		23.11.2018
Ülkem Partisi	ÜLKEM	09.05.2019
Türk Ve Dünya Birliği Partisi	TURKUVAZ IŞIK	12.09.2019
Gelecek Partisi	GELECEK	12.12.2019
Anadolu Birliği Partisi	ABP	02.01.2020
Aydınlık Geleceğin Partisi	AYGİP	10.02.2020
Merkez Ana Partisi	MAP	10.02.2020
Barış Ve Eşitlik Partisi	BEP	10.02.2020
Güç Birliği Partisi	GBP	24.02.2020
Demokrasi Ve Atılım Partisi	DEVA	09.03.2020
Toplumsal Özgürlük Partisi	TÖP	09.03.2020
Yeniden Birlik Partisi	YBP	31.03.2020
Yeni Yol Partisi	YYP	04.05.2020
Değişim Ve Demokrasi Partisi	DDP	03.06.2020
Yenilik Partisi	YP	20.07.2020
Cumhuriyet Ve İstiklal Partisi	CİP	10.08.2020
Güzel Parti		10.08.2020
Doğru Parti	DOĞRU	26.08.2020
Büyük Türkiye Partisi		16.09.2020
Milli Parti		27.10.2020
Devlet Partisi		12.11.2020
Milliyetçi Cumhuriyet Partisi		12.11.2020
Devrim Hareketi		18.11.2020
Uyanış Partisi		04.12.2020
Türkiye Değişim Partisi		17.12.2020
Vatan Ve Hürriyet Partisi		24.12.2020
Türkiye İttifakı Partisi	İTTİFAK	24.12.2020
Türkiye Yaşam Partisi		24.12.2020
Gelişim Ve Demokrasi Partisi	GDP	08.02.2021
Sevgi Ve Saygı Partisi		23.03.2021
Doğuş Partisi		05.04.2021
Cumhuriyet Ve Adalet Partisi		15.04.2021
Memleket Partisi	MEMLEKET	17.05.2021
Yeniden Diriliş Partisi		08.06.2021
Tuğra Partisi	TP	28.06.2021
Aydınlık Demokrasi Partisi		03.08.2021

Zafer Partisi		26.08.2021
Bağımsızlık Partisi	BAP	07.09.2021
Liberal Parti	LP	08.09.2021
Milli Birlik Ve Gelişim Partisi		14.09.2021
Adaletin Aydınlığı Partisi	ADAY	19.09.2021
Vatanseverler Partisi		20.09.2021
Al Sancak Partisi	AL SANCAK	30.09.2021
Yükseliş Partisi	YÜKSELİŞ	21.10.2021
Türkiye Gençlik Partisi		03.11.2021
Dayatmasız Yaşam Partisi		17.11.2021
Adalet Ve Özgürlük Partisi		18.11.2021
Milli Yol Partisi	MİLLİ YOL	14.12.2021
Şahlanış Partisi		10.01.2022
Türkiye'nin Sesi Altınçağ Partisi		31.03.2022
Adalet Ve Demokrasi Partisi	ADEPE	05.05.2022

Kaynak: Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı web sayfasından alınarak tarafımızca düzenlenmiştir.

TC. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, Faaliyette Olan Siyasi Partiler
<https://www.yargitaycb.gov.tr/kategori/108/faaliyette-olan-siyasi-partiler>

-ARAŞTIRMA MAKALESİ-

İKTİSAT VE HUKUK İLİŞKİSİ ÇERÇEVESİNDE GREV HAKKI VE ENGELLEMELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ*

Cem DİŞBUDAK¹

Prof. Dr.

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

E-mail: disbudak@mu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4231-9864

Serpil BOZKULAK

Avukat & Doktora Öğrencisi

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

E-mail: av.serpilbozkulak@gmail.com

ORCID ID: 0009-0009-0098-0284

Öz

Toplumsal hayatın bütününi göz önünde bulundurmadan yalnızca parçalara bakarak anlamaya çalışmak çok yanıltıcı bir analizdir. Bu yanılgıdan kurtulmak için disiplinler arası ilişki göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda, hukuk ve iktisat arasında güçlü bir karşılıklı etkileşim söz konusudur. Bu nedenle, iktisadi konular analiz edilirken bu karşılıklı etkileşim göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak bu analiz yapılırken hukukun her dönem evrensel birtakım yasalara tabii olduğunu düşünmek yerine sınıflar arası güç dengeleri ve sermaye birikim süreçlerinden etkilenen dinamik bir sistem olduğunu göz ardı etmemek gerekir.

* Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayım etiği ilkelerine uyulmuştur.

¹ **Sorumlu Yazar:** disbudak@mu.edu.tr

Atf (APA): Dişbudak, C. & Bozkulak, S., (2023), İktisat ve Hukuk İlişkisi Çerçevesinde Grev Hakkı ve Engellemelerinin Değerlendirilmesi, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, 15 (1): 98-129., <https://doi.org/10.53881/10.53881/hiad.1310555>

Lisans: Bu makalenin kullanım izni Creative Commons Attribution-NoCommercial-NoDerivs 3.0 Unported (CC BY-NC-ND3.0) lisansı aracılığıyla bedelsiz sunulmaktadır.

Hukukun farklı dönemlerde 'kılıç', 'kalkan' ve 'pranga' işlevleri gördüğünü iddia eden bu çalışma, kılıç ve kalkan işlevlerinin emek piyasalarında etkili olduğunu ileri sürmektedir. Hukukun kılıç ve kalkan olarak en etkili kullanımı emek piyasalarında grev hakkı ve yasaklarında gözlemlenmektedir. Hukukun bu tür kullanımları iktisadi işleyiş açısından önemli sonuçlar taşımaktadır. Ancak hukukun hangi yönde kullanılacağı keyfi değildir. Çalışmada, sınıflar arası güç dengesinin ve sermaye birikim sürecindeki gelişmelerin hukukun nasıl kullanılacağına en etkili unsurlar olduğu ileri sürülmektedir. Bu iddia, çalışmada Türkiye örneği özelinde tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İktisat, Hukuk, Grev, Türkiye

Alan Tanımı: Hukuk ve İktisat

EVALUATION OF RIGHT TO STRIKE AND BARRIERS IN THE FRAMEWORK OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMICS AND LAW

Abstract

It is a very misleading analysis to try to understand only by looking at the parts without considering the whole of social life. In order to get rid of this misconception, the interdisciplinary relationship should be considered. In this context, there is a strong mutual interaction between law and economics. Therefore, this interplay should be taken into account when analyzing economic issues. However, while making this analysis, instead of thinking that the law is subject to a set of universal laws at all times, it should not be ignored that it is a dynamic system that is affected by the power balances between classes and capital accumulation processes. Claiming that the law functions as a 'sword', a 'shield' and a 'fetters' in different periods, this study argues that the functions of sword and shield are effective in labor markets. The most effective use of law as a sword and shield is observed in the right and prohibitions to strike in labor markets. Such uses of law have important consequences in terms of economic functioning. However, the direction in which the law will be used is not arbitrary. In the study, it is argued that the balance of power between classes and the developments in the capital accumulation process are the most effective factors in how the law is used. This claim is discussed in the study specifically for the case of Turkey.

Keywords: Economics, Law, Strike, Turkey

JEL Codes: K12, K31, P10

1.GİRİŞ

Sosyal bilimlerin tarihsel olarak kuruluş amacı toplumsal yaşamın anlaşılması ve açıklanmasıdır. Kuruluş aşamasından günümüze kadar geçen süre içinde sosyal bilimlerin tüm alt dallarında anaakım analiz tarzı bütünü parçalara ayırarak incelemek biçiminde gerçekleşmiştir. Toplumsal hayatın bütünü göz önünde bulundurmadan yalnızca parçalara bakarak anlamaya çalışmak çok yanıltıcı bir analizdir (Wallerstein, 2011). Toplumsalı oluşturan iktisadi, siyasi, kültürel, akrabalık (Hahnel, 2004) ve hukuksal alanlar bir bütündür ve bunlar tek tek incelenemezler. Bu inceleme biçiminde ısrar etmek yalnızca eksik değil aynı zamanda hatalı sonuçlar verecektir (Wallerstein, 2011). Genel olarak bütünün tamamını aynı anda incelemek mümkün olmasa da bütünün belli parçaları arasındaki ilişkilere odaklanılabilir. Daha sonra bu parçalar ile parçalar arası ilişkiler bütünün içine yerleştirilerek ve bütün çerçevesinde ele alınarak analiz yapmak mümkündür. Bu nedenle, genel olarak ekonominin işleyişi ve özel olarak işgücü piyasası, sermaye birikimi veya teknoloji politikaları gibi konuları yalnızca iktisadi alanda incelemek yerine diğer toplumsal alanlarla ilişkileri ile birlikte değerlendirerek incelemek bizi bir illüzyondan çıkarıp gerçek olana daha da yaklaştıran bir yöntem olarak çok daha önemlidir. Örneğin sermaye birikimi sürecinde yalnızca iktisadi olana odaklanmak yerine diğer toplumsal alanlarla ilişkili olarak incelemek çok daha anlamlı olacaktır. Bu çerçeve içerisinde değerlendirildiğinde siyaset, sosyoloji ve hukukun ekonomik işleyiş ile çok yakından ilişkili olduğu çok açıktır. Diğer toplumsal alanlar da önemli olmakla birlikte, özellikle hukukun emek piyasası ve sermaye birikimi gibi iktisadi konular üzerindeki etkilerinin kapitalizm öncesi ve özellikle kapitalist dönem boyunca son derece etkili olduğu düşünülmektedir.

Hukukun siyasal ve toplumsal yapı ve süreç içerisinde üretilen, bazen rıza ve bazen de zor çoğu zaman da her ikisinin birleşiminin ilişkisel dinamiklerini içeren bir süreç olduğu ileri sürülebilir. Zorla uygulanan hukuk, çoğunlukla toplumda kabul görmeyen veya kabul gören ancak yasaklanan kuralların bireyler tarafından ihlal edilmesi durumunda devreye girer ve hukuk kuralları zor kullanılarak uygulanır. Örneğin, sendikal örgütlenmenin yasaklanması durumunda bu yasaya uymayanlar cezalandırılır. Rıza durumunda hukuk uygulaması ise, bir kişinin kendi iradesiyle bir şeyi yapması ya da yapmamasıdır. Hukukun uygulanmasında, rıza kavramı çok önemlidir ve olağan dönemlerde işlemlerin çoğu rıza ile gerçekleşir. Örneğin, bir

“iş akdi” sözleşmesi iki tarafın da rızası ile yapılır ve uygulanırken iki taraftan biri olan işçi üzerinde anlaşılan ücreti ve koşulları yeterli bulmasa bile, kendi rızasıyla sözleşmeyi imzalar. Ancak bazen rıza, kişi ve gruplara zorla dayatılabilir. Örneğin, bir grev kararı alınmasına rağmen “erteleme” kararı ile grev engellenir. İşçiler bu karara “zor” nedeniyle rıza göstermek durumundadır. Bu durumda “rıza” gerçek değildir ancak zora dayalı olduğundan istenilirse bile taraflar karara uymak zorundadır. Örneğin, grev erteleme kararı bu türden bir hukuki uygulamadır.

Grev erteleme gibi emek piyasasının işleyişi ve sermaye birikiminin sorunsuz sürdürülebilmesi amacıyla çıkarılarak, kaynak dağılımını etkileyen ve değiştiren her “hukuk kuralı” bu süreç içerisindeki aktörler arasında önemli bir çelişkiyi de tetiklemekte ve hem kapitalistler arası hem de kapitalistler ile emekçiler arasındaki çelişkiyi artırmaktadır. Kapitalistlerin kendi arasındaki ve kapitalistler ile diğer sınıflar arasındaki çelişki artışının ise hem ekonomik hem de siyasi sonuçları olması kaçınılmazdır. Hukuk yoluyla ekonomik işleyişe müdahalenin ortaya çıkardığı bu toplumsal ve ekonomik etkilerin toplum içerisinde önemli gerilimler yaratması da beklenebilir. Bir başka deyişle, ekonomik olan ve ekonomik olmayan süreçler toplumsal süreçleri birlikte belirleyerek, toplumsal yapının bugünü ve geleceğini etkileyerek, toplumsal yapıyı dönüştürücü bir güç olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda hukukun toplumsal ve ekonomik yaşamın değişiminde dönüştürücü bir rol oynadığı ileri sürülebilir. Ekonomik olan ile birlikte değerlendirildiğinde hukukun toplumsal yaşamı dönüştürücü gücü çok daha net görülmektedir.

Hukuk ve ekonomi arasında güçlü bir karşılıklı etkileşim söz konusudur. Ekonomik işleyiş ekonomi dışı alanları etkilerken ekonomi dışı alanlar da ekonomik işleyiş etkilemektedir. İktisat, anaakım ders kitaplarında kıt kaynaklar ile sınırsız insan isteklerinin karşılanması ile ilgilenen bilim dalı olarak tanımlanmaktadır (Eğilmez ve Kumcu, 2006). Bu dar tanımının yanı sıra, iktisat mal ve hizmetlerin üretilmesi, bunların ekonomideki bireyler arasında dağılımı ve gelirin bölüşümü olarak daha geniş biçimde de değerlendirilmektedir (Şenses, 2017). Gerek dar gerekse geniş tanım göz önünde bulundurulsun, bu süreçlerin dışında kalan alanlar “ekonomik olmayan” olarak ele alınır. Ekonomik olmayan alanları Hahnel’in (2004) sınıflamasına göre akrabalık, kültürel ve siyasi alanlar olarak ele alabiliriz. Özellikle siyasi alan ekonomi ile içiçe geçmekte ve ekonomik olan siyasi alanı siyasi olan da ekonomik alanı önemli ölçüde etkilemektedir. Siyasi alan en temelde bir toplumdaki birey ve grup davranışlarını kontrol etme, ayrıcalıklar elde etme ve bu yolla elde edilen ayrıcalıkların kaynak dağılımını etkileme süreçleri olarak değerlendirilebilir. Siyasi alanın bu süreçleri etkilemedeki en önemli aracının “hukuk sistemi” olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, iktisadi

analizin anlamlı olabilmesi için ekonomi ile “bir bütün olarak toplum” arasındaki ilişkilerin gözden kaçırılmaması ve başta hukuk olmak üzere bu ilişkilere özel bir önem verilmesi gerekir.

Sermaye birikimi kapitalizmin en temel işleyiş unsuru ve kapitalist işleyişteki istikrarın en önemli göstergesidir. Sermaye birikiminin istikrarı açısından da gönüllü veya zorla ama düzenli ve sorunsuz bir biçimde çalıştırılabilen emeğin varlığı en gerekli faktörlerden biridir. Teknik olarak üretim fonksiyonu olarak tanımlanan üretim sürecinde işçilerin çalıştırılmaması üretimin aksamasına ve kapitalist işleyişin ve sermaye birikiminin sekteye uğramasına neden olmaktadır. Bir ülkedeki sermaye birikiminin kendiliğinden işleyen piyasa kuralları çerçevesinde ekonomik alanda gerçekleştiğini ileri sürerek, hukuksal süreçlerin kapitalist işleyiş ve sermaye birikimi üzerindeki etkilerini görmezden gelen yaklaşımların anlamlı olmadığı bu çalışmanın temel savlarından biridir. Bu nedenlerden dolayı, bu çalışmanın temel amacı üretim ve sermaye birikimi sürecinde Türkiye ekonomisinde hukuksal süreçlerin oynadığı rolün grev ertelemeleri üzerinden somut olarak ortaya konmasıdır. Hukuksal süreçlerin üretim ve sermaye birikimi üzerindeki etkisinin yalnızca bir dönemde veya belli bazı dönemlerde etkili olmadığı aksine kapitalizmin en başından beri sıkça başvurulan bir uygulama olduğu değerlendirilebilir. Hukuk sistemi üzerinden birikim, günümüzde geçmişe oranla daha incelikli ve dolaylı ancak daha yoğun olarak gerçekleştirilmektedir. Bu çalışma iktisat ve hukuk arasındaki ilişkiyi bu ilişkinin sermaye birikimi sürecindeki rolünü devlet ve siyaset kavramlarını da göz önünde bulundurarak detaylı bir biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, makalede dünya ve özellikle Türkiye örnekleri ile grev ertelemeleri ve yasaklarının tarihsel süreç içerisinde, hukukun ekonominin bir parçası olan işgücü piyasasının işleyişindeki rolü açıklanmaya ve analiz edilmeye çalışılmaktadır.

Makalede öncelikle, devlet, hukuk, hukuk sistemi ve hukuk devleti kavramları tartışılmakta, sonrasında ise neoliberal dönemde ekonominin işleyişi ele alınarak hukuk ve iktisadi işleyiş grev hakkı, grev engellemeleri ve yasakları bağlamında ele alınmaktadır. Grev hakkının ortaya çıkışı ve grev yasaklarının tarihsel gelişiminin öncelikle ortaya konması konunun anlaşılması için son derece önemlidir. Sonuç ve değerlendirme kısmında ise hukuk ve iktisadın karşılıklı etkileşiminin değerlendirmesi yapılmaktadır.

2.DEVLET, HUKUK VE TOPLUM

2.1.Devlet

Devlet, bir topluluk için bir araya gelen, belirli bir hukuk kuralıyla desteklenen, belirli sınırlar içinde yaşayan, karşılıklı sınırlarını koruyan ve kendi içinde özerk bir yönetim olarak tanımlanmaktadır. Devlet, teorik olarak sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda kamu yararının sağlanması için, yasalar yaratma, uygulama ve uygulama yetkisine sahiptir. Bu nedenle, devlet bir yandan hukuksal olarak oluşturulmuş öte yandan da kendi hukukunu yaratan ve uygulanması konusunda zor kullanma tekeline sahip bir kurumdur (Jessop, 2009).

Devlet hem kapitalizm öncesi hem de kapitalist işleyişte her zaman önemli bir role sahip olmuştur ve bunu yalnızca belirli bir döneme sıkıştırmak doğru değildir (Harvey, 2012). Öte yandan devletin rolü bazı dönemlerde daha önemli hale gelmektedir.

Marx ve Engels, devlet görüşlerini Engels'in aşağıdaki ifadeleriyle ortaya koymuşlardır:

Öyleyse devlet, topluma dışardan dayatılmış bir güç değildir; Hegel'in ileri sürdüğü gibi, "ahlak fikrinin gerçekliği", "akılın imgesi ve gerçekliği" de değildir. Devlet, daha çok, toplumun, gelişmesinin belirli bir aşamasındaki bir üründür; bu, toplumun, önlemekte yetersiz bulunduğu uzlaşmaz-karşıtlıklar biçiminde bölündüğünden, kendi kendisiyle çözülmez bir çelişki içine girdiğinin itirafıdır. Ama, karşıtların, karşıt iktisadi çıkarlara sahip sınıfların, kendilerini ve toplumu kısır bir savaşın içinde eritip bitirmemeleri için, görünüşte toplumun üstünde yer alan çatışmayı hafifletmesi, "düzen" sınırları içinde tutması gereken bir güç gereksinmesi kendini kabul ettirir; işte toplumdan doğan, ama onun üstünde yer alan ve gitgide ona yabancılaşan bu güç, devlettir. (Engels, 1990: 175)

Marx ve Engels, devleti egemen sınıfın yani burjuvazinin hizmetinde bir yürütme organı olarak görmekle beraber, güç dengeleri eşitlendiğinde görece özerklik kazanabileceğini de ileri sürmektedir (Marx ve Engels, 2009). Ancak, Marksist görüşe göre, Engels'in ifade ettiği gibi devlet temel olarak hakim sınıfın devletidir. Devlet sınıf karşıtlıklarını kontrol altında tutma ihtiyacından doğduğu, ama aynı zamanda sınıflar arasındaki mücadelenin en şiddetli zamanında ortaya çıktığı için normal olarak en güçlünün, ekonomik açıdan hakim sınıfın, devletidir. Bu sınıf, devlet aracılığıyla politik açıdan da hakim sınıfa dönüşür ve böylece ezilen sınıfları sömürmek ve baskı altında tutmak için yeni araçlar elde eder. Antik devlet, her şeyden öte, köleleri baskı altında tutan köle sahiplerinin devletiydi. Aynı şekilde, feodal devlet köylü serfleri ve esirleri baskı altında tutmak için soyluların aletiyken

modern temsili devlet de ücretli emeğin sermaye yoluyla sömürülmesinin aracı olmuştur. Yine de savaştan sınıfların neredeyse eşit güce sahip olduğu olağanüstü dönemlerde, görünüşte aracı olan devlet iktidarı, bir anlığına her iki tarafa karşı da belirli bir bağımsızlık kazanır (Engels, 1990: 177).

Birikim rejimlerinin doğrudan doğruya devleti belirlediği iddiasına karşı çıkan Jessop, karmaşık toplumsal ve ekonomik ilişkilerin, devlet ile nasıl bir ilişki içinde olduğunu ortaya koyma çabasıdır. Devletin yalnızca sınıf ve sermaye ilişkileri çerçevesinde ele alınmaması gerektiğini savunan Jessop kapitalist devleti koşulsal ve biçimsel olarak belirlenmiş bir toplumsal ilişki alanı olarak ele almaktadır. Ona göre devlet, sınıflar arası mücadelenin değil kuramsal olarak kurgulanmış strateji ve projelerin mücadele alanıdır. Böylece, Jessop devletin sınıf ilişkileri kadar sınıf dışı ilişkileri de içerdiğini söyleyerek devlete farklı bir yerden bakmıştır. Başka bir deyişle, devlet ve ekonomi arasındaki ilişki zorunlu ve kendiliğinden gerçekleşmek yerine mücadele yoluyla gerçekleşir. Ekonomik olan ile siyasal olan karşılıklı olarak birbirlerini etkilemekte ve devlet koşula bağlı bir ilişki biçimi olarak ortaya çıkmaktadır (Jessop, 2009; Oğuz, 2018). Hukukun yapılması ve uygulanması ile birlikte hukuksallığın da bu çerçevede değerlendirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir.

Jessop'un bakış açısıyla devletin bir mücadele alanı olduğu ve buradaki kazanan sınıfın kendi ideolojisini meşrulaştıracağı varsayımı altında, kazanan sınıfın çıkarları hakim ideoloji aracılığı ile "kamu çıkarı" haline dönüştürülebilir. Bunun için soyut ideallerin "ortak faydaya" dönüştürülüp evrenselleştirilmesi gerekir. Reuten'e göre (2018) bu durum devletin varlık nedeni ve işleyiş biçimiyle ilgili olarak beş koşula dayanır. Bunlar, devletin (1) iktisadi aktörlerin uyumunu sağlamadaki meşruiyeti; (2) eylemlerini "genel çıkar" açısından konumlandırarak bu meşruluğu elde etmesi; (3) kendisini farazi olarak, karşıt özel ekonomik çıkarların üstünde ve dışında, dolayısıyla olağanüstü bir sosyal kurum olarak konumlandırması; (4) hakları herkese eşit olarak uygulayarak hukuk biçiminde ortaya koyması; (5) hukukun niteliği devletin tahkim ve yaptırım yoluyla hukuku sürdürmesi olarak sıralanabilir.

Gramsci'de, devleti "yöneten sınıfın sadece kendi üstünlüğünü meşrulaştırmasına ve sürekliliğini sağlamasına değil aynı zamanda yönetilenlerin aktif rızasını kazanmasına da olanak veren, pratik ve kuramsal edimler bileşkesinin tümü" olarak tanımlar (Gramsci, 1971: 244'den aktaran Jessop, 2005). Kapitalist sistemin içinde normalde kendi kendine ayakta kalamayacak olan "hakları" garanti eden hiçbir kurum yoktur. Devletin var olmasının zorunlu sebeplerinden biri de kendi kendine var olamayacak ve ayakta kalmayacak bu hakların sağlanması ve sürdürülmesi

olduğu söylenebilir. Devlet, talepleri özellikle hak şeklinde bahşederse, kapitalist bir devlet olarak tanımlanır. Kapitalist devlet, verilen bu hakların sınırlarını çizer ve onları destekler.

Devlet iktisadi aktörlerin uyumunun meşruiyetini sağlamak için kendi eylemlerini “genel çıkar” varsayımıyla konumlandırarak bu uyumu sağlayabilme kudretine sahiptir. Genel çıkara dayandırılan bu eylemler, belirli taleplerin bahşedilmiş haklar biçiminde öne sürülmesine ilişkindir. Diğer bir deyişle devlet, hakları ‘genel çıkar’ olarak kabul eder ve topluma da bu şekilde kabul ettirir. Bu hakların genel çıkar çerçevesinde öne sürülmesi verilen haklar çatıştığında özellikle güvencesiz hale gelir ve bu nedenle devletin bir hakkı diğerine göre önceliklendirmesi gerekir (Reuten, 2018). Bu nokta, devletin hukuk yoluyla emek piyasalarına veya sermaye birikimi sürecine müdahalesinde özel bir önem arz eder. Ortaya çıkan çıkar çatışmaları farazi bir tüm toplumu ilgilendirdiği varsayılan “genel çıkar” açısından ve aracılığı ile çözülür. "Genel çıkar" kavramı doğası gereği soyut olsa da fiili olarak uygulanmaktadır ve devletin eylemlerinin meşrulaştırıcı temeli olarak kullanılmakta ve kendi kendini de meşrulaştırmaktadır. Daha da ötesi, devlet yeni bir eylemle, yine genel çıkara atıfta bulunarak güçlü çıkar çevrelerince savunulan fikirleri kendi ortaya koyduğu “örtük genel çıkar” kavramını kullanarak daha da somutlaştırır.

Devletin sermaye birikim koşullarını iyileştirmesi için hem nicelik hem de nitelik olarak yeterli bir emek-kapasitesinin sağlanmasını teşvik etmesi gerekir. Niceliksel yön, devletin işçilerin çalışma gün ve saatlerini, grev hakkını, asgari ücreti, geçici işsizlik yardımlarının ve geçici çocuk yardımlarını düzenlenmesinde somutlaştırılır. Niteliksel yön, devlet tarafından finanse edilen genel eğitim ve sağlık hakkı ile somutlaşır. Devlet, özellikle asgari ücretin çelişkili karakteri karşısında, yürütmesini asgari ücret komisyonlarına veya meclislerine devretme eğilimindedir. Bu eğilim, devletin çekirdek idari yapısını çatışmadan arındırma ve tarafsız görünme çabasından kaynaklanmaktadır.

Devlet, eylemleri ve politikaları ile kaçınılmaz olarak aktörlerin büyük çoğunluğunun uyumunu sağlamak, meşruiyet aramak ve kazanmak zorundadır. Siyaseten zayıf ve bastırılmış işçi sınıfının toplumun büyük çoğunluğu oluşturduğu düşünülürse, özellikle onların rızasını ve itaatini de elde etmesi gerekir. Devletin buna benzer çabaları çeşitli sosyal güvenlik hükümlerinde somutlaştırılır ve bunların düzeyi olası çatışma derecelerine bağlıdır. Devletin meşruiyeti kapitalist sistemin varlığının olmazsa olmaz koşulu olduğundan, bu çabalar sermaye birikiminin de dolaylı bir koşuludur.

Yasama, yürütme ve yargı ayrımı toplumdaki/sınıflar arasındaki çatışmaların çözümü ve devletin meşruluğu açısından elzendir. Bu ayrım sayesinde devlet önemli ölçüde çatışmadan uzak tutulur; böylece devlet temel ekonomik hak taleplerinin yasa biçiminde ve hukuki olarak verilmesini sağlayarak ekonomik büyüme ve dolayısıyla sermaye birikimi için koşulların oluşmasını sağlar.

Kapitalist sistemin yeniden üretimi için gerekli olan ve şimdiye kadar ana hatları çizilen devlet politikalarının zaman zaman büyük iktisadi aktör gruplarının çıkarlarıyla çeliştiği gözlemlenmektedir. İlk olarak, devletin bazı vergilendirme uygulamaları, yasal tam mülkiyet hakkını kısmi olarak ihlal eder. İkincisi, vergilendirmenin somutlaştırılması, kaçınılmaz olarak devletin gelir ve servet dağılımı konusunda bir tavır almasını gerektirdiğinden, daha da çelişkilidir. Devletin bankaları kurtardığı ve böylece genel araçları belirli bir sektöre yeniden dağıttığı şiddetli bankacılık krizleri zamanlarında bu durum çok daha belirgin hale gelir. Üçüncüsü, devletin eylemleri ile sermaye birikiminin koşulları ve sosyal güvenlik desteklerinin sağlanması devletin ekonomide önemli bir paya sahip olduğunu gösterir. Devletin bu ağırlığı, iktisadi aktörler arasında gerilim yaratır, çünkü bazıları bunu endişe verici, diğerleri ise güven verici olarak algılar. Dördüncüsü, devletin iktisadi aktörlerin çıkarlarına hizmet eden eylemlerin büyük bir kısmı nesnel iktisadi aktörler ve sınıflar tarafından çıkar çatışması biçiminde deneyimlenmektedir. Sayılan bütün bu çelişkili durumlar devletin meşruiyetini tehdit etmektedir. Bununla birlikte, devletin meşrulaştırılması, kapitalist sistemin varlığı ve yeniden üretimi için mutlak bir gerekliliktir.

Uygulamadaki hukuktan sapmaların gerektirdiği düzeltmeler ve yaptırımlar ile tarafsız olma iddiasındaki devlet, çatışan hak iddialarına müdahil olur ve böylece hem genel çıkar referansını hem de olağanüstü tarafsız bir kurum olma iddiasındaki kendini aşındırır ve yıpratır. Bu sorun uygulama ve yaptırımın ayrı bir kurum olarak yargıya veya hukuka devredilmesiyle çözülmeye çalışılır ve devletin özü ile ilgili tartışmalardan kaçınılır.

Devletler yasa, kararname veya çeşitli hükümler (kanun hükmünde kararname) yoluyla hakları tanımlarlar. Kapitalizmde veya diğer sistemlerde de oyun kurucu olarak aktörlerin (birey ve firmaların) hareket etme çerçevesini tanımlayabilirler. Kapitalizmde bireyler özgürdür ancak devletin belirlediği çerçeve içerisinde hareket etmek zorundadırlar. Örneğin bireylerin özel mülkiyet hakları, üretim araçları üzerinde mülkiyet hakları, emek tarafından üretilen artık değere el koyma yoluyla işçi çalıştırma hakları, çalışanlara grev hakkı verme ve aynı zamanda bu hakkı engelleme ve erteleme gibi haklar bunlar arasında sayılabilir. Bu çalışma özellikle sonuncusu üzerine, grev engelleme ve yasaklamanın iktisadi mantığının

anlaşılmasına ve analizine odaklanmaktadır. Bunun anlaşılması için hukuksallık ve hukukun kullanımının detaylı bir analizine ihtiyaç vardır.

2.2.Hukuksallık: Kılıç, Kalkan ve Pranga olarak Hukuk

Tarihe maddi bakış açısı, insanların içinde bulunduğu toplumsal, doğal ve tarihsel koşulların etkilerini ve bunların gelişimini göz önünde bulunduran bir yaklaşımdır. Başka bir deyişle, bu yaklaşım toplumsal çevrenin ve yaşam koşullarının geçmiş ve bugünü birlikte ele alarak bunlar arasındaki bağlantıları ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu yaklaşım, toplumsal çevrenin ve yaşam koşullarının geçmişteki yapısının bugüne etkilerini ve bu etkilerin ortaya çıkma biçimlerini analiz etmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede, maddeci tarih anlayışı toplumsal yaşamı önemli ölçüde üretim araçları ve bu araçların geliştirilebilmesi ile sürdürülebilir bir süreç olarak değerlendirmektedir. Bu süreç tarih boyunca süreklilik göstermek zorundadır ve "doğal" ve "toplumsal" olmak üzere ikili bir yapı üzerine oturmaktadır. Doğal olan, insanlar ve doğa arasında belirli bir organik ilişkiyle gerçekleşir ve bu ilişki içindeki toplumsallaşmış insanların iş birliğini gerektirir. Gerçekten de yaşam standardının en azından geçimlik düzeyde üretimi, doğanın emek kullanımı ile dönüşümünü içermektedir. Bu çalışma, insanın "tür" olarak kendini yeniden üretiminin "toplumsal" analizine odaklanmaktadır. Toplumsal olan insan, hayati faaliyetlerini isteklerinin ve bilincinin bir amacı haline getirdiği ve bunları daha da iyileştirmeye çalıştığı için hayvandan ayırt edilebilir. İnsanın yaşamsal faaliyetleri bu nedenle bilinçli bir faaliyettir. İnsanlar hayati faaliyetlerini etkileyebilir, yorumlayabilir, doğal ve toplumsal biçimini değiştirebilirler. İnsan ve doğa arasındaki ilişki, insanlar arasındaki üretken ilişkilerle, "üretim güçlerinin" bir dizi kesin toplumsal ilişkiye karşılık gelen her bir gelişme aşamasıyla birlikte sembolik olarak gelişir. Bu toplumsal ilişkiler zorunlu olarak, ekonomik ve politik güçlerle düzenlenmiştir. Aynı zamanda, belli bir gelişme aşamasında, insan ilişkilerinin toplumsal olarak düzenlenmesi, özellikle kendiliğinden ortaya çıkan somutlaşmış ilişkiler yasal olarak belirlenerek hukuksal ilişkilere dönüştürülür (Mehring, 2008).

Liberalizm, hukukun nötr ve hukuk dışı alanlara karşı da tarafsız olduğunu ileri sürmektedir. Hukukun tüm bireysel çıkarlardan uzak ve toplumsal faydaya hizmet etmesi gerektiği de İleri sürülmektedir ancak yaşananlar durumun tam aksini göstermektedir (Cao, 1997). Hukuksallık, özellikle liberal yaklaşıma göre, bir ülkede vatandaşların yasalar tarafından korunması anlamına gelir (Yaylalı, 2018). Bu tanıma dayanarak, kişilerin haklarının ve özgürlüklerinin korunmasını ve hukuki usüllere uyulmasını sağlar. Hukuksallık, genel olarak yasaların önünde herkesin eşit statüye sahip olmasını ve tüm vatandaşların aynı hak ve özgürlüklere

sahip olmalarını sağlayan bir sistemdir. Bu dar ve genel anlamda değerlendirmenin yanı sıra hukuksallık, ekonomik işleyiş ile birlikte ele alınarak daha geniş anlamda da değerlendirilebilir. Hukuksallığın bu şekilde değerlendirilmesi hem hukukun hem de ekonomik işleyişin daha iyi anlaşılmasını böylece kapitalizmin de daha doğru anlaşılmasını beraberinde getirir.

Geniş anlamda ele alınan hukuksallık kavramı, iktisadi üretim ve toplumsal yeniden üretime göre daha geniş süreçler çerçevesinde hukuk sisteminin anlaşılmaya çalışıldığı bir pencere olarak düşünülmelidir. Bununla birlikte, bu yaklaşım aynı zamanda toplumsal ilişkilerin yasal arabuluculuğu ile ekonomik üretim süreçlerinin geliştirilmesinde ve dolayısıyla insanlık tarihinin ve sermaye birikim sürecinin açıklamasında, hukukun rolünün tartışılabilirdiği bir tartışma çerçevesi de sunar.

Marx, Amerika kıtasından altın ve gümüşün getirilmesini ve Afrika'nın hem doğal kaynaklarının kullanılması hem de insanların köleleştirilmesini kapitalist üretim sisteminin başlangıcının önemli unsurları olarak görmektedir. Bu kıtalardan Avrupa'ya getirilen hazinelerin sermayeye dönüşmesini de ilkel birikimin kaynaklarından saymaktadır (Marx, 1979). İkel birikim süreci aynı zamanda “sömürgecilik kanunları” ile hukuksallık çerçevesinde gerçekleşiyordu. Sömürgelerde el konulan topraklar ve doğal kaynaklar emperyalist devletlerin yarattığı hukuki çerçevede mülk ediniliyordu (Jones, 2019). Sonuç olarak hem az gelişmişlik ve hukuk hem de gelişme ve hukuk arasında güçlü bir bağ kurulabilmek mümkündür. Bu analiz çerçevesinde, hukuk ve hukuksallık kapitalizmin en başından beri rasyonel ve bilinçli bir tasarım ile ekonomik işleyişin merkezinde yer almaktadır.

Hukuk sisteminin toplumsal dönüşüm süreçlerindeki fonksiyonunun ne olduğu sorusu bu nedenle, aynı zamanda hukukun kapitalist sistemde, sermaye ve emek arasındaki siyasi mücadeleyi hangi çerçevede ele alacağı ve buna nasıl aracılık edeceği sorusudur. Bu soruları cevaplamaya çalışırken, üç kavram kullanılmaktadır: kılıç, kalkan ve pranga. Kavramların her biri, farklı bir perspektiften, yasaların kurumlar ve üretim ilişkileri üzerindeki rolünü ve ücretli emek ilişkisinin yasal açıklamasını farklı bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, bu kavramlar tarafından temsil edilen fonksiyonlar ne tam olarak açıkça tanımlanmakta ne de karşılıklı olarak birbirlerini dışlamaktadırlar. Bir bakıma, kavramlar birbirlerine sıkı sıkıya bağlı ve aynı zamanda aralarında geçişlilik söz konusudur (Clunie, 2015). Her üç kavram daima hukuk sisteminin çalışmasında gözlemlenir, ancak farklı sosyal ve tarihsel koşullarda biri veya diğeri öne çıkar ve sistemin o anki isteği doğrultusunda baskın olma eğilimindedir. Sonuç olarak, bu üç kavramın analizi ve birbirleri ile ilişkileri doğrusal bir şekilde ele alınmamalıdır.

2.3.Kılıç olarak Hukuk

Kapitalist üretim tarzı, doğal veya tarih-dışı değil; ekonomik ve sosyal dönüşümün etkileşimi ile çalkantılı süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sermaye, bir yanda üretim araçlarının sahipleri ve diğer yanda geçim araçlarına erişim karşılığında emek gücünü satmaya istekli emekçiler arasında sosyal bir ilişki olarak bulunur. Bu anlamda sermayenin sosyal bir ilişkiyi ifade ettiği söylenebilir. Kapitalizmle birlikte ortaya çıkan her iki temel aktör de köylü ve küçük toprak sahibi çiftçi, usta ve kalfaların yok olmasıyla ortaya çıkan emek fazlasından kaynaklanmıştır. Günümüzde, emekçilerin durumu bir ölçüde düzelmiş olmakla beraber aynı mantık hala işlemeye devam etmektedir.

Dünya çapında milyonlarca serbest ve adil bir emtia borsası üzerine inşa edilmiş kapitalist piyasaların rasyonel simetrik yapısının altını kazınca ortaya şiddet ve acımasız biçimde gerçekleşen “el koyma” faaliyetleri çıkmaktadır. Sermayenin tarih öncesi, çoğunluğu yoksullardan oluşan insan kitlelerinin üretim araçlarından zorla koparılması, meraların temizlenmesi ve ortak toprakların çitlenmesi ve büyük boyutlardaki tarım nüfusunun açlık tehdidiyle kendilerini bekleyen tarım, ticari ve sanayi kapitalistlerinin insafına bırakan kanlı bir hikâyedir. Zor, “yeni bir taneye hamile olan her eski toplumun ebesi ise ” (Marx, 2011), zorlama, çeşitli kurumsal çerçevelerle ifade edilen ve zamanın ruhuna uygun yeni ideolojik kumaşlara takılan farklı tarihsel dönemlerdir. Feodalizmden kapitalist üretim tarzına geçiş, toplumun konsantre ve organize kuvveti olarak devletin faaliyetleri ile gerçekleştirildi. Hukuk ise, devletin ortak dili olarak tarihin dişlilerini yağlıyordu (Clunie, 2015).

Devlet, kapitalizmle birlikte ortaya çıkan burjuvazinin hizmetine önemli ölçüde girdiğinden beri, sermaye birikimi için yeterli stokların mevcudiyeti de dahil olmak üzere, sermayenin birikimi için gerekli olan toplumsal koşulların kurumlarını ve devamının sağlamak için yeterli miktarda “özgür ve hakları olmayan” proleter sağlamak da dahil olmak üzere yasal araçlar kullanılmıştır. Proleter, özgürlüğü çift anlamda deneyimler: istediği bir efendiye veya kapitaliste emek-gücünü satarak bağlanma özgürlüğü ve herhangi bir üretim aracına sahip olmadığından işçiliğinin ve kendi üretiminin koşulları üzerinde herhangi bir kontrole sahip olmamak (Marx, 2011). Tüm üretim araçlarından mahrum kalan serf ve köylülerin hayatta kalabilmek için emek güçlerini satmaktan başka çareleri kalmamıştır. Ücrete dayalı emek piyasaları ilk defa sanayi devriminin gerçekleştiği İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Böylece emekçiler parasal ücret kazanmak ve hayatlarını böyle idame ettirmek zorunda kalmışlardır. Bu gelişme işgücü piyasalarındaki geleneksel ve teamüllere dayalı uygulamaların ortadan kalkmasını ve yeni tip yasaların uygulanmasını gerektirmiştir.

İngiltere’de 1550-1850 yılları arasında mülkiyet hakları ve ücretli emek konusunda çok sayıda yasa çıkarılmış ve bir hukuksal altyapı oluşturulmuştur. Bu süreçte ilk yapılan yasalar toprakların çitlenmesi ile ilgili olanlardır. Toprakların çitlenmesi köylüler üzerinde son derece olumsuz etkiler yaratmış ve köylülerin kırlardan göçerek kentsel proletaryayı oluşturmasında en önemli faktör olmuştur. 1723 yılında çıkarılan bir yasa ile ormanda geyik avlama, kozalak toplanması ve ağaç kesilmesi yasaklanmış ve bu yasağa uymayanlar ölüm cezası ile cezalandırılmıştır. 1823’te çıkarılan “Efendi ve Hizmetçi Kanunu” işveren ve işçilerin hak ve yükümlülükleri konusunda önemli asimetri içeren bir yasadır. Örneğin işveren sözleşmeyi ihlal ettiğinde bu “küçük kusur” sayılırken işçinin ihlali 3 ay hapis cezası ve ceza boyunca ağır işçilik ile cezalandırılıyordu. Bu yasa çıkarıldıktan sonra yılda yaklaşık 10 binden fazla cezalandırma olduğu anlaşılmaktadır (Clunie, 2015). Bu konuda Adam Smith’in yıllar önce yazmış olduğu öngörü yerindedir. Smith’e göre (2008) ne zaman işgücü piyasası ile ilgili bir yasa yapılırsa yasanın yapıcıları veya danışmanları daima işverenlerdir.

Bu örnekler de gösteriyor ki İngiltere’de emek piyasaları yasalarla düzenlenmiş ve hukuk üzerinden birikimin gerçekleşmesi kapitalizmin ilk dönemlerinden itibaren uygulanmıştır. Bu yasalar parasal ücrete bağımlılığı zorunlu hale getirerek ve artırarak, hem el koyma hem de birikimin sorunsuz gelişimini desteklemiştir. Kapitalist projenin merkezinde devlet gücünün, hukuk üzerinden birikimin yapılan yasalarla meşrulaştırılması için kullanılması yatmaktadır. Hukukun bu türden bir toplumsal dönüşüm için kullanılması hukukun “kılıç” olarak kullanılması olarak anlaşılmalıdır (Marx, 2011; Clunie, 2015).

Hukukun “kılıç” olarak kullanılması süreci yalnızca tarihte kalmış ve ilkel birikime özgüymüş gibi anlaşılması yerine tarih boyunca tekrar eden bir döngü olarak düşünülmelidir. Günümüzde de bu yöntem yoğun bir biçimde özellikle gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere dünyanın her yerinde kullanılmaktadır. Hukuk yoluyla ve hukuk üzerinden birikim kapitalizmin vazgeçilmezidir. Kitleleri ani ve zorla geçimlik araçlardan mahrum ederek bunlara “el koyma”, korumasız ve hakları olmayan proleterler olarak emek piyasalarına girmeye zorlama, insanlık tarihine ateş ve kanla yazılmıştır. Bu "ilkel birikim" süreci, farklı ülkelerde farklı yöntem ve kronolojileri takip ederken; ortak olan şey, yasaların tarımsal nüfusun topraktan koparılmasında kilit bir mekanizma olarak faaliyet göstermesidir (Clunie, 2015).

Bu tür el koyma eylemleri, her piyasa işlemi için temel bir çerçeve sağlayarak ekonomik ilişkiler içinde gömülü veya örtük olarak gerçekleşir. Modern işçinin üretim araçları üzerinde kontrol eksikliği ve bağımsız geçim araçlarına erişiminin olmaması, onu emeğini kapitaliste satmaya zorlayan şeydir. Bu bağlamda, yasalar,

ilkel birikimin "ilk günah" tarafından oluşturulan emtia değişiminin idealleştirilmiş eşitliğinin arkasındaki asimetrik güç ilişkilerini örtmek için çalışır. Bu nedenle hukuk sistemi ve yasalar, doğal olarak sömürücü olan ekonomik etkileşimleri meşrulaştırma ve ideolojik olarak rasyonelleştirici olarak görülebilir (Clunie, 2015).

2.4.Kalkan olarak Hukuk

Hukuk, bir toplumda yasaların yapılması, uygulanması ve ihlallerin cezalandırılması ile ilgilidir. Hukuk ve ekonomi arasındaki ilişki, hukukun ekonomik faaliyetleri düzenleyen ve koruyan bir sistem olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, hukuk sistemi, işletmeler arasında rekabeti koruyan yasaları, ticaret yasalarını, ticaret hukuku ve özel hukuk kurallarını içermektedir. Ayrıca, hukuk sistemi, özellikle vergi hukuku, ödemeler ve mali yükümlülükler gibi ekonomik konuları da düzenlemektedir. Bu nedenle, ekonomik faaliyetlerin etkili bir şekilde gerçekleştirilmesi için hukuk sisteminin işlevsel olması gerekir.

Hukuk bir yandan da emekçilerden artı değer elde edilmesi ve bu artı değer sermaye birikim sürecinde kullanılması için kurumlar ve bu kurumların toplumsal olarak yeniden üretimiyle ilgilidir. Hukuk sistemi işgücü başta olmak üzere tüm piyasaların kurucusudur; özel mülkiyet sistemine zorlayıcı bir temel sağlar ve toplumsal servetin kapitalist bir sistem altında dağılımını temelini oluşturan çok sayıda emtia değişimini serbest bir şekilde işlemlerini garanti altına almaya çalışır. Bununla birlikte, hukuk sistemi, burjuvazinin doğrudan kontrolünden bir ölçüde bağımsızdır. Ayrıca, ideolojik fonksiyonunu etkili bir şekilde yerine getirmek ve işlevsel ve kavramsal olarak tutarlı görünmesini sağlamak için en azından görünürde bu bağımsızlığı iddia etmek zorundadır.

Hukuk eğitimi hem teorisyenlerine hem de uygulayıcılarına bu karmaşık disiplinin temel değerlerine ideolojik bir bağlılık ve hukuki düşüncenin varsayımlarına uymak konusunda yoğun bir telkinde bulunur. Yasal düşüncenin varsayımlarına uyma iddiası hukukun ekonomik üretim, politikalar ve toplumsal yeniden üretim süreçleri içindeki rolünün tam olarak anlaşılmasına neden olur. Hukuk sisteminin oyuncularını, kendilerini sermayenin doğrudan çıkarlarına göre davranıyor olarak algılamazlar, ancak yasal sistemin mantığının devam ettirilmesi ve hukukun temel ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilen eylemleri, hukuksallık ve kapitalist ekonomi arasındaki yapısal ara bağlantı nedeniyle tam olarak bu etkiye sahip olabilmektedir (Clunie, 2015).

Siyasi güç üzerine hukuk sisteminin getirdiği kimi kısıtlayıcı koşullar, sınıf çatışması için belirli yasal güvencelere yaratarak emekçilerin nefes almasını da

sağlayabilir. İşçi sınıfı ve diğer siyasi aktörler, yasaların en azından görünürde resmi eşitliği sağlama rolü ile temel ekonomik yapının ortaya çıkardığı maddi eşitsizlik arasındaki çelişkiyi kullanarak anlamlı kazanımlar elde edebilirler. Bu durum, hukukun kalkan olarak işlev görmesi anlamına gelir (Clunie, 2015).

Hukukun kılıç ve kalkan olarak belirtilen iki fonksiyonunun bir arada durmalarını sağlayan simbiyotik bir ilişkisi söz konudur. Hukukun kalkan rolü görmesi güç ve rıza ilişkisinin meşruiyetini sağlayan en önemli unsur olarak öne çıkmaktadır. Hukukun aktörler üzerindeki kısıtlayıcı ve etkinleştirici fonksiyonlarının paradoksal birlikteliği; emeğin, sermayenin sömürsünün en insanlık dışı etkilerine karşı hukuk içerisinde mücadele etmesine ve korunmasına da olanak sağlayabilir.

Emekçilerin faydalanabileceği bu tür destekler hem ideolojik hem de yapısal düzeylerde ortaya çıkar. İdeolojik düzeydeki destek aynı zamanda hukuk sisteminin tarafsızlığını ve meşruiyet algısını desteklemiş olur. Yapısal destek ise sömürü koşullarını düzenleyerek sağlıklı ve nitelikli bir nüfus yapısının oluşmasına katkıda bulunur. Bu bağlamda, uygarlık ahlakı kavramı çerçevesinde burjuva reformist hareketleriyle, çıkarları ortaklaşan işgücü hareketleri, sermayenin birikim nedeniyle kendini zorlanmasıyla mevcut üretkenlik seviyelerinin altına inme tehlikesini de bertaraf edebilir. Böylece, sınıf mücadelesi yoluyla kazanılan imtiyazların kalıcılaştırılması, devlet aygıtının bencil bireysel sermayelerin toplam sosyal sermaye lehine aracılık etmek için kullanılabilmesinin yolu da açılabilir.

2.5.Pranga olarak Hukuk

Hukukun sosyal dönüşüm süreçlerine göre rolünün önemini anlamaya yardımcı olabilecek üçüncü kavram “pranga”dır. Bu bağlamda, analiz kapitalist üretim tarzına uygun sosyal düzenlemelerde olduğu gibi diğer üretim tarzlarında da geçerli ve katılmış yasal biçimlerin tarihsel koşullarının anlaşılmasına dayanır. Özellikle yasal sosyal düzenleme şeklinin köleci, feodal veya kapitalist üretim tarzına ilişkin tarihsel durumunun anlaşılması ve aşılma süreci açısından önem taşır. Yasal biçimin kapitalist toplumu karakterize eden ve bunlara karşılık gelen üretimin sosyal ilişkileri ile iç içe geçmiş hukuk sisteminin nihayetinde daha gelişmiş bir ekonomik biçime geçişteki ilişkilerle birlikte terk edilmesi gerekir (Clunie, 2015). Ancak mevcut hukuksal düzen bir pranga olarak kapitalist hukuksal ilişkilerin zaman içinde devamı için mücadele içine girer.

Hukuk sistemi kapitalist üretim ilişkilerini desteklediği ve yeniden üretimine katkı sağladığından, üretim güçlerinin daha da geliştirilmesi ve insanlığın çıkarları konusunda daha üst bir seviyeyi gösterebilecek yeniliklere karşı bir üst sınır çizerek değişimlere karşı durur. Bu bağlamda, hukuk sisteminin kapitalist üretim tarzına

geçişte yıkılmış feodal toplumun fikir ve kurumlarına benzer bir kader yaşadığı anlaşılmaktadır (Clunie, 2015). Bir diğer ifade ile feodal hukuk sistemi uzun bir süre boyunca kapitalist sisteme direnerek pranga rolü oynadığı gibi aynı durum kapitalist sistemin aşılma sürecinde de yaşanabilir.

Hukukun, kılıç, kalkan ve pranga olarak ifade edilen bu üç fonksiyonunun işlevsel bir araç seti olmasının yanı sıra, bu kavramların hukuki sistemin bütüncül çalışmasını anlamak için üç perspektif olarak görülmesi mümkündür. Kılıç olarak hukuk, sermaye birikimi için gerekli olan toplumsal koşulların inşasını ve yeniden üretilmesini sağlar. Kalkan olarak hukuk, kapitalist sistemdeki işgücü ve ezilen grupların sömürülmesinin en kötü etkilerine karşı mücadelelerini birleştirerek, hukuk sisteminin tarafsızlık ilkelerine sığınarak kapitalist sistemin yarattığı eşitsizliklere karşı mücadele edilmesini sağlar. Hukuki düzenle ile elde edilen siyasi kazanımların, işçi sınıfının sağlık ve yaşam standartlarını büyük ölçüde iyileştirme potansiyeline sahip olması gerçekten de önemli bir başarı olarak kabul edilmelidir.

Hukukun ekonomik işleyiş içerisinde pranga işlevinden daha çok kılıç ve kalkan olarak kullanılmasının analizi bu çalışmanın temel amaçlarından biridir. Ancak, sermaye birikimi ve grev yasakları çerçevesinde daha çok hukukun “kılıç” olarak kullanımı ele alınmaktadır.

2.6. Neoliberal Kapitalizmde Devlet ve Hukuk

Neoliberalizmin öncelikle, kapitalist birikim sürecinin diğer evrelerinde olduğu gibi, bir politik ve ekonomik pratikler yaklaşımı olduğunu düşünülmesi gerekir. Bu yaklaşıma göre toplumsal refahı ve sermaye birikimini artırmanın en iyi yolu güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasa ve serbest ticaretin temel alındığı bir kurumsal çerçeve içinde bireysel girişim, beceri ve özgürlüklerini serbest bırakmak olduğu iddia edilir. Böylece, devletin rolü, bu pratiklere uygun bir kurumsal çerçeve yaratıp, sonra o çerçeveyi yeniden kurmak ve savunmak olarak belirlenmiştir (Harvey, 2015). Bu bağlamda ele alındığında, neoliberalizmin ekonominin toplumsala ve siyasete üstünlüğü ve piyasanın toplum karşısındaki zaferi olarak değerlendirilebilir. Ancak daha da ötesi, birikim rejimi çerçevesinde refah ve toplumsal yeniden üretimin neoliberal dönemde daha önceki refah devleti döneminden çok daha farklı bir biçimde gerçekleşmesidir. Neoliberal politikalar sermayenin kesin bir zaferini ortaya koymuş daha ötesi başka bir alternatifin olmadığı da ilan edilmiştir.

Neoliberalizm süreci pek çok yıkım ve yenilik yaratan değişimi beraberinde getirdi. Yıkımlar sadece önceki kurumsal çerçeveler, hukuksal yapılar, iktidarlar ve refah devleti biçimleri değil; üretimdeki iş bölümleri, toplumsal ilişkiler, refah hizmetleri,

yaşam biçimleri, düşünce şekilleri, toprağa bağlılıklar ve en derin alışkanlıklarda da gerçekleşti. Piyasada gerçekleşen işlemlerin kapsamı ve sıklığının en yüksek düzeye taşınmasıyla toplumsal faydanın da en yüksek düzeye çıkarılacağı ileri sürüldü ve siyasi ve kültürel alanlar da dahil olmak üzere bütün insan eylemleri piyasaya alanına taşındı.

Yaşamın her alanının piyasalaşması sonucunda yoksul insanlara yönelik yerleşim yerlerindeki halk sağlığı merkezleri gibi her türden sağlık kurumu lağvedildi. Emek piyasası düzenleyici ve kurumsal kısıtlamalardan örneğin sendika hakkından önemli ölçüde arındırıldı. Diğer emekçi kurum ve kuruluşları da etkisizleştirildi. Bütün bu değişimler sonucunda ekonominin canlandırılması için yeni bir strateji ve taktik gerekiyordu. Öncelikle, Latin Amerika'nın ekonomik kalkınma girişimlerinde başı çeken ithal ikameci politikalar, özellikle de hiçbir zaman pek iyi işlemedikleri Şili'de, 1970'lerin ortasında gözden düşürülerek tüm kıta ülkelerinde bir "deney" uygulanmaya başlandı. Chicago Üniversitesi'nde ders veren ünlü liberal iktisatçı Friedman ve neoliberal teorilerine bağlılıklarından dolayı "Chicago'lu çocuklar" olarak bilinen bir grup iktisatçı, Şili ekonomisinin yeniden inşasına yardım etmeye çağrıldılar. Şili'de görev alan liberal iktisatçıların ilk önerileri IMF'yle borç pazarlığı ve işbirliği yapmaktı. Bu öneriler Şili'nin darbeci yöneticileri tarafından kabul edildi ve IMF'yle birlikte çalışarak ekonomiyi onların programlarına göre yeniden yapılandırdılar. Devletin ekonomideki rolünü küçülttüler, kamu varlıklarının tamamını özelleştirdiler, doğal kaynakları denetimsiz bir şekilde özel sektörün sömürüsüne sundular, sosyal güvenliği birkaç istisna dışında tamamen özelleştirdiler, yabancıların doğrudan yatırım yapmasını ve serbest ticareti kolaylaştırdılar. Yabancı şirketlerin karlarının tamamını kendi ülkelerine transfer etme hakları garanti altına alındı. İkinci Dünya Savaşından beri uygulanan ithal ikamesi yerine, ihracata dayalı büyüme stratejisine geçildi. Devlete yalnızca bakır sektörü bırakıldı çünkü bakırdan elde edilen gelirler doğrudan hazine gelirini oluşturuyordu ve bu gelir olmaksızın devlet bütçesinin ayakta kalması mümkün değildi (Harvey, 2015).

Bütün bu uygulamalar ve dış yardımlarla birlikte ve yüksek getirili yabancı yatırımlarla Şili'de sermaye birikimi bir süreliğine olumlu seyretti. Ancak, Şili ekonomisinde yaşanan ani canlanma kısa ömürlü oldu. 1982 Latin Amerika borç kriziyle birlikte büyüme oranları da düştü. Sonuç olarak takip eden yıllarda neoliberal politikaların daha az ideoloji güdümlü, çok daha pragmatik şekilde uygulanması oldu. 1980'lerin başında İngiltere ve ABD'nin öncülük ettiği neoliberal politikalar önce çevre ülkelerde uygulandıktan sonra gelişmiş ülkelerde de uygulamaya kondu. Bu politikaların tüm dünyada büyük bir hızla yayılmasının

arkasında ABD'nin gücünü yoğun bir şekilde kullanması yatmaktadır. Ancak, bu yayılmayı yalnızca ABD'nin gücüne atfetmek yanıltıcı olabilir. Bu politikalar daha karmaşık bir sürecin eseri olarak tüm dünyaya yayılmıştır (Harvey, 2015; Akgemci, 2015).

Ancak, bütün bunlar yaşanırken kamu-özel ayrımının güçlü bir eleştirisi de yapılmaya devam edildi ve sınırsız serbest piyasa söyleminin karşısında toplumun korunması için demokratik yollardan ortaya konabilecek bir sınırın mutlaka olması gerektiği söylemi de yaygınlaşmıştır. Bu sınır sermaye birikimi açısından değerlendirildi ve kapitalist üretim ve toplumun yeniden üretimi açısından bir denge kurulmaya çalışıldı. Temel amaç sermaye birikimin herhangi bir kesintiye uğramamasıydı. Bu dengeleme çabası devletin yasal yollarla toplumsal yeniden üretim ve artık değer üretimi arasında bir denge kurmaya çalışmasına neden oldu. Siyasetin bu şekilde yeniden tanımlanması siyasi güç ve iktisadi güçler arasında yeni bir dengenin kurulmasını gerektirdi. Bu gelişme, devletin hukuk sistemi aracılığıyla, sosyal ilişkilerin, özellikle de sermaye ve emek arasındaki temel çatışmalara kurumsal aracılık ederken tarihsel olarak sosyal dönüşümü yönlendirdiğini en azından kısmi olarak açıklamaktadır.

Daha ilkel birikim sürecinde bile küresel emtia piyasalarında rekabet gücü elde edebilmek uğruna işgücü piyasalarında emeğin metalaştırılması için hukuk devleti altında yasal zorlamaların yoğun biçimde kullanıldığı bilinmektedir. Hukuk devletinin bu fonksiyonu farklı ekonomik ve sınıf ilişkileri çerçevesinde kapitalist sistem içerisinde işgücü ve diğer bastırılmış sınıfların örtük bir biçimde yasalar yoluyla bastırılması, sermayenin kazandığı siyasi zaferin gözlerden uzak kalmasını sağlamış veya perdelemiştir. Uygulanan politikalar işgücü açısından değerlendirildiğinde, politikaların sağlıklı ve yeterince nitelikli bir çalışma nüfusunun sürdürülebilir artışını güvence altına alarak birikimi dengeleyebilir olduğu görülmektedir. Bu noktada devletin topluma karşı sorumluluklarının uzun vadeli birikimi garanti altına alma kaygısından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Hukukun sermaye-emek ilişkisine aracılık edilmesindeki rolünün değerlendirildiği bu perspektifte, yasal biçimlerin ekonomik süreçler ile yapısal ara bağlantıları ilgili toplumun tarihsel gelişimine bağlıdır. Hukuki ilişkilerin, toplumsal aktörlerin ilişkilerinin kurumsallaşmış şekli olduğu düşünüldüğünde, toplumsal ilişkilerin üretim süreçlerine engel olmasının bir parçası olduğu da ileri sürülebilir. Bir başka deyişle, hukuk, sosyal düzenleme şekli genel olarak, daha gelişmiş ekonomik ve politik örgütlenme biçimlerine geçişte kullanışlılık sağlar.

Neoliberal politikalar, ulusal düzeyde işçilerin pazarlık gücünün azaltılarak emeğin değersizleştirilmesi, örgütlü emeğin disipline edilmesi ve sosyal demokrat partilerle

işbirliği yoluyla siyasi müdahaleler ve yasal stratejileri izlemiştir. Bu bir ölçüde sendikalarla çatışma veya işbirliği içinde gerçekleştirildiği yasalar çerçevesinde grevlerin organize edilmesi veya engellenmesi ile gerçekleştirilmiştir. Ayrıca sendika bürokratları ile ilişkiler de bu süreç içerisinde önemli rol oynamıştır. Ancak bu politikaların hayata geçirilmesi, her ne kadar genel bir çerçeve içinde olsa da her bir ülkenin ulusal farklılıkları kapsamında değişik hukuki ve yasal çerçevede gerçekleştirilmiştir.

Neoliberal politikaların farklı ulus devletlerde farklı uygulamaları söz konusu olmuştur ancak neoliberal politikalar genel olarak çeşitli ülkelerde az veya çok aşağıdaki politika önlemlerinin farklı bir bileşimi şeklinde uygulanmıştır. İlk olarak, vergi yükü genellikle kurumlar vergisi, sermaye kazancı vergisi ve yüksek gelir grupları vergisi oranlarının düşürülmesi, muhasebe standartlarının gevşemesi ve kıyı ötesi vergi cennetlerine izin verilmesi yoluyla sermayeden emeğe doğru kaydırıldı. Ayrıca gelir yerine tüketimden vergi alınması genel bir kural haline geldi. İkincisi, “refah devleti” yaklaşımından “çalışma” yaklaşımına geçiştir. Bu kapsamda refah devleti uygulamalarının önemli bir kısmı ortadan kaldırılmıştır. Üçüncüsü, genel olarak, özel sektörün teşvik edilmesiyle birlikte, sağlık hizmetleri ve eğitim de dahil olmak üzere kamu hizmetlerinin özel sektöre devredilmesidir. Dördüncüsü, yaygın olarak taşıma ve ulaştırmanın özelleştirilmesi, kamu konut stokunun satışı ve kira kontrollerinin kaldırılmasıdır. Beşinci olarak, merkezi bankacılık fonksiyonlarının özelleştirilmesiyle kamu harcama denetçilerinin özelleştirilmesi ve etkisizleştirilmesiyle para ve maliye politikasının sermaye hizmetine sunulmasıyla yapılmıştır. Son olarak, genellikle sermaye kontrollerinin kaldırılması, ticari ve yatırım bankacılığı arasındaki düzenleyici ayırımın ortadan kaldırılması ve tüketici kredilerinin düzenlenmesinin serbest bırakılması gerçekleştirilmiştir.

Yukarıdaki önlemlerin her birinin, sermaye ve emek arasındaki güç dengesini değiştirerek kar oranlarını artırdığı gözlemlenmiştir. Ek olarak, neoliberal mutabakatın ortaya çıkmasının, kapitalist sınıfın başlıca fraksiyonu olan finans sermayesinin politik gücü ele geçirmesine neden olduğu söylenebilir. Ayrıca, bu politika önlemlerinden bazıları, uygulama biçimlerinden dolayı finansal karlılık ve üretken birikim arasında derin çelişkiler içeriyordu. Bu tür uygulama biçimleri, bu nedenle, ilgili devletin uluslararası parasal ve finansal sisteme entegrasyon şekline bağlı olarak finans sermayesinin gücü derecesinde en ağır biçimde ve daha rahat uygulanmış ve bu çelişkilerin daha keskin biçimde yaşanmasına neden olmuştur.

Hukukun ‘kılıç’ ve ‘kalkan’ olarak kullanımı tarihsel olarak belirli bir döngüsellığı içerir. Bu bağlamda, ilk olarak öne çıkan unsur sınıflar arası güç dengesidir ve bu

denge hukukun ne yönde kullanılacağını belirleyen en önemli unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Hukukun kullanımındaki bir diğer unsur ise sermaye birikim sürecinde sorunlarla karşılaşılıp karşılaşılmadığıdır. Öte yandan hukukun herhangi bir dönem de yalnızca kılıç veya kalkan özelliği ile değil ikisinin bir birleşimi olarak düşünülmesi gerektiği açıktır. Ancak bir dönem kılıç niteliği öne çıkarken bir başka dönem kalkan olarak kullanımı yaygındır. Neoliberal öncesi dönemde kalkan olarak hukukun daha çok görülür olduğu ancak neoliberal dönemde bu süreç tersine dönerek tüm dünya ve Türkiye’de kılıç olarak kullanım dışında uygulama alanları son derece sınırlı kalmıştır. Bunun yoğun ve açık biçimde görüldüğü alanlardan biri de grev yasağı haline dönüşen grev engellemeleridir.

3.TÜRKİYE’DE GREVLER

3.1.Grev Hakkı, Grev Engellemeleri ve Yasakları

Sendika, toplu iş sözleşmesi ve grev hakkı Anayasa’da sosyal haklar grubu içerisinde yer almakta ve bu haklar uzun zamandan beri anayasal düzeyde koruma altına alınmaktadır. Grev eğer bir hak olarak belirlenmiş ise bunun kullanımına siyasi erkin (hükümetin) veya devletin bu hakka müdahale etmeme yükümlülüğü vardır. Grev özgürlüğünde ise grev istenildiği zaman istediği şekilde kullanılırken başkalarının hükümetin/devletin buna müdahale etme yetkisi bulunmaktadır. Tuncay ve Kutsal'a göre grev her ne kadar toplu pazarlık süresince işçilerin elindeki en etkili silah olsa da sürecin bütün aşamaları kullanılmadan ve başarısızlıkla sonuçlanmadan uygulanamayan son çare olsa da ölçülülük kuralı çerçevesinde uygulanmalıdır ve sadece tarafları değil tüm toplumu ilgilendirdiği için de sınırsız bir hak olarak görülmemelidir (Tuncay ve Kutsal, 2012).

Grev hakkı Türkiye’de Anayasa'nın Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler başlığı altındaki 54. Maddesinde bir hak olarak düzenlenmiştir. Grev, 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun da 58. Maddesinde “(1) İşçilerin, topluca çalışmamak suretiyle işyerinde faaliyeti durdurmak veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amacıyla, aralarında anlaşarak veya bir kuruluşun aynı amaçla topluca çalışmamaları için verdiği karara uyarak işi bırakmalarına grev denir. (2) Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık çıkması hâlinde, işçilerin ekonomik ve sosyal durumları ile çalışma şartlarını korumak veya geliştirmek amacıyla, bu Kanun hükümlerine uygun olarak yapılan greve kanuni grev denir. (3) Kanuni grev için aranan şartlar gerçekleşmeden yapılan grev kanun dışıdır” şeklinde sınırları tanımlanmıştır. Ancak, örneğin Alman Hukukunda bazı eylemler grev şartlarını taşıyorsa bile eylemin hukuka uygunluğu varsa grev

saymaktadır. Tuncay ve Kutsal'a göre de bir sendikanın yapmış olduğu eylemlerde önemli olan sendikanın son çare olarak bu eyleme başvurup başvurmadığı ve ölçülülük ilkesine uyup uymadığı iken, bu ilkelere uyması durumunda grev kanun dışı sayılmamaktadır (Tuncay ve Kutsal, 2012: 394). Benzer bir şekilde Yargıtay da 2014 tarihli bir kararında barışçıl nitelikte olması, sadece siyasi nitelik taşımaması ve ölçülülük ilkesi uygun olması şartlarıyla demokratik nitelikte toplu bir protesto ve/veya ifade hakkının kullanılmasını da grev olarak değerlendirmiştir (Gülmez'den aktaran Tuncay ve Kutsal, 2012: 394).

İLO'nun denetim organlarının Türkiye'deki grev yasaklarının çok geniş olduğu ve sınırlandırılması gerektiği eleştirileri nedeniyle yasaklamalar bir ölçüde sınırlandırılarak sürekli grev yasakları Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu 62. maddesinde şu şekilde düzenlenmiştir: "*Can ve mal kurtarma işlerinde; cenaze işlerinde ve mezarlıklarda; şehir şebeke suyu, elektrik, doğal gaz, petrol üretimi, tasfiyesi ve dağıtımı ile nafta veya doğalgazdan başlayan petrokimya işlerinde; Milli Savunma Bakanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığınca doğrudan işletilen işyerlerinde; kamu kuruluşlarınca yürütülen iftaye ve hastanelerde grev ve lokavt yapılamaz*". Bu sınırlı sayıda sayılan işkollarında sürekli grev yasaklarını söz konusu iken maddenin 2. fıkrasında ise grev yasaklarını genişletme yetkisini siyasi erke vererek grev yasaklarının şu şekilde genişletilmesini sağlamıştır: "*Cumhurbaşkanı, genel hayati önemli ölçüde etkileyen doğa olaylarının gerçekleştiği yerlerde bu durumun devamı süresince yürürlükte kalmak kaydıyla gerekli gördüğü işyerlerinde grev ve lokavtı yasaklayabilir. Yasağın kalkmasından itibaren altmış gün içinde altı iş günü önce karşı tarafa bildirilmek kaydıyla grev ve lokavt uygulamasına devam edilir. (3) Başladığı yolculuğu yurt içindeki varış yerlerinde bitirmemiş deniz, hava, demir ve kara ulaştırma araçlarında grev ve lokavt yapılamaz*".

Türkiye'de kanun koyucu her iş bırakma eylemini grev kapsamına almadığından hukuki ve hukuki olmayan grev ayrımı söz konusudur. Bir grevin hukuki sayılabilmesi için çeşitli unsurların mevcut olması gerekir. Bu bağlamda grevin varlığı, işin bırakılmasına ilişkin maddi ve bu konuda anlaşma veya kuruluş kararına uymaya ilişkin psikolojik olmak üzere iki unsura bağlıdır. Maddi unsur, işi bırakanların işçi sıfatını taşıması, işin topluca bırakılmış olması ve işin fiilen bırakılmasından oluşmaktadır. Psikolojik unsurlar ise işyerinde faaliyeti durdurmak veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatma amacıyla işin topluca bırakılması ve toplu olarak işi bırakma kararının alınması veya bir kuruluşun kararına uyulmasını içermektedir (Bozkurt Yüksel, 2010). Bütün bu unsurların bir araya gelmesi ile birlikte gerçekleştirilen grevler hukuki olması nedeniyle

yasaklanamazken, çeşitli nedenlerle ertelenebilmekte ve grev ertelemeleri fiili olarak grev yasağına dönüşmektedir.

Grev hakkını yasalarla yasaklayamayan siyasi erkin elindeki diğer silah ise “erteleme” olmuştur. Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu 63. maddesine önce Bakanlar Kurulu'nun yetkisinde olan engelleme 2018 tarihinden itibaren Cumhurbaşkanına geçmiştir. Grev yasaklarından farklı olarak ertelemelerde ortada bir yasak yoktur grev kararı hukuka uygun olarak alınmış ve başlamıştır fakat belirli durumların varlığı nedeniyle siyasi erk, grevin devam etmesini engellemektedir. Kararı verilmiş ve devam etmekte olan bir grev çeşitli nedenlerle ertelenebilir (Tuncay ve Kutsal, 2012). Bu nedenler arasında, 1963 yılından beri var olan milli güvenlik ve genel sağlık gerekçelerinin yanı sıra 2016 yılından itibaren, büyükşehir belediyelerinin şehir içi toplu taşıma hizmetlerini ve bankacılık hizmetlerinde ekonomik veya finansal istikrarı” bozucu görülen grevleri erteleme yetkisi Bakanlar Kurulu kararına bırakılarak genişletilmiştir (Temiz ve Ünal, 2020). Böylece grevlerin anayasal hak olmaları nedeniyle bunları yasaklayamayan idare, erteleme adı altında fiili yasaklama hakkına sahip olmuştur.

3.2. Türkiye’de Grev Tarihi ve Yasaklamaları

Tarihsel olarak grev hakkının kullanılmasından bahsetmek oldukça zor olmasına rağmen çok erken tarihlerden itibaren işçilerin örgütlenerek iş bıraktıkları bilinmektedir. Örneğin, günümüzdeki işçilerden oldukça farklı olmalarına rağmen eski Mısır’da piramitlerin yapımında çalışan zanaatkarların yiyecek dağıtımının gecikmesi ve ailelerinin açlıkla karşı karşıya kalması sonucunda MÖ 1170 yılında iş bıraktıkları bilinmektedir (Harman, 2002). Piramitlerin yapımında iş bırakanların sonunun ne olduğunu bilmiyoruz ancak uzunca bir süre boyunca grev hakkının yasal olmadığını biliyoruz. Grev tarihi neredeyse Antik çağlara kadar uzanırken 18. yüzyılda grevler Birleşik Krallıkta ticaret hukukuna aykırı olması ve kurulu düzene karşı gelmesi nedenleriyle 1789 ve 1800 tarihlerindeki Combinations Act (Birleşme Kanunları) ile yasaklanmıştır (Tuncay ve Kutsal, 2012: 383). 1871 Trade Union Act'e (Sendikalar kanunu) kadar grev çalışma özgürlüğüne karşı işlenen bir suç olarak değerlendirmekteyken bu kanun ile artık grev özgürlüğüne geçilmiştir (Narmanlıoğlu'ndan aktaran Tuncay ve Kutsal, 2012: 383). Bu tarihten sonra grev hakkının kullanılması, tüm dünyada yaygınlaşmış günümüzde de, işçi haklarının korunması için yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir.

Türkiye’de ilk grev Birinci Meşrutiyet Döneminde tersane ve telgraf işçilerinin 1872 Ocak ve Şubat aylarında yaptıkları grevlerdir (Doğan, 2018). İkinci Meşrutiyetin ilanının sağladığı özgürlük ortamıyla sonrasında 23 grev yapılmış bu

grevlerin yayılmaya başlamasıyla da siyasi erk müdahale etmiş ve 25 Eylül 1908'de çıkarılan Tatil-i Eşgal Kanun-u Muvakkati ile kamu hizmeti niteliğindeki alanlarda grev yapmak yasaklanmıştır. Daha sonrasında bu geçici düzenleme 27 Temmuz 1909 tarihinde grevi yasaklamayan ama greve zorlamanın suç sayıldığı ilk hukuki düzenleme olan Tatil-i Eşgal Kanunu olarak yasalaşmıştır. Fakat Kurtuluş Savaşı'na kadar grevler devam etmiş ve Cumhuriyet'in ilanı sonrasında da Takrir-i Sükün Kanunu ile de sendikalaşma önlenmeye ve grevler de kısıtlanmaya başlamış (Tuncay ve Kutsal, 2012: 383); 1936'da çıkarılan İş Kanunu ile grev yasaklanmış ve 1947 tarihindeki İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun de sendikaların grev yapmaları ve greve teşvik etmeleri de yasaklanmıştır (Talas, 1997'den aktaran Güney ve Aslanova, 2014).

1961 tarihinde yeni Anayasası'nın özgürlükçü ruhuna uygun şekilde grev yasakları kalkmış ve 15 Temmuz 1963 tarihinde çıkarılan Sendikalar Kanunu ile de işçi hakları tanınmıştır (Güney ve Aslanova, 2014). Grev hakkı birçok ülkede olduğu gibi 1961 yılından itibaren Türkiye Cumhuriyeti anayasalarında da en temel sosyal ve ekonomik haklarından biri olarak tanınırken bunun kısıtlanması ve/veya yasaklanması da hukuken istisnai bir durum olarak değerlendirilmektedir (Urhanoglu ve Manav, 2011). Buna karşın bu hakkın kullanımı zaman zaman çeşitli nedenlerden dolayı hükümetler tarafından engellenebilmektedir.

1961 Anayasasının özgürlükçü anlayışıyla grev anayasal bir hak olarak tanımlanmış ve 1963 tarihli Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu'yla da yasal sınırlarını belirlenip düzenlenmiştir. Bu özgürlük anlayışı 1980 darbesine kadar devam etmiş ve darbe sonrasında grev yasaklanmış bu yasak da 1982 Anayasasının kabul edilmesine kadar devam ederken halen yürürlükte olan Anayasanın 54. maddesinde de grev hakkı tanımlanmıştır. 1980 darbesi ve 24 Ocak Kararları ile işçi hakları zayıflatılmış ve her ne kadar 1982 Anayasasında grev bir hak olarak kabul edilmiş olsa da sendikaların gücü son derece zayıflamış ve kanun koyucu emek karşısında sermayenin yanında yer aldığını açıkça göstermeye başlamıştır. 12 Eylül darbesi ve sonrasındaki bütün yasaklar, yeni anayasa ve siyasi erkin yürürlüğe soktuğu yeni yasalar, 24 Ocak 1980'de açıklanan ekonomik kararların kolayca uygulanmasını sağlayan ve bunun karşısında olan ve/veya olabilecek direnci kırmaya yönelik hazırlanmıştır.

Türkiye'de grev hakkının ulusal ve uluslararası hukuk kurallarınca tanınmış ama sınırları da keskin şekilde çizilmiş bir hak olarak değerlendirilebilir. 1980 darbesi sonrası neoliberal ekonomik modele uygun olarak hazırlanan yeni Anayasa dönemin ruhuna uygun olarak sosyal haklara ilişkin hemen hemen her şeye önemli kısıtlamalar getirmiştir. Bunlar arasında en önemlilerinden biri de işçi haklarının

sınırlanması ve grevlerin tamamen yasaklanmasıdır. 1983 tarihinde 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile de grev hakkı çok büyük oranda törpülenmiş ve işkollarının büyük bir kısmına da grev yasağı getirmiştir. İLO'nun normlarına tamamen aykırı olan 2822 Sayılı Kanun 2012 yılında kabul edilen 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu ile yürürlükten kalkmıştır. 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun gerekçesinde her ne kadar İLO normları dikkate alındığı belirtilmiş olsa da yeni kanunun grev yasakları/kısıtlamaları da İLO ile çelişmektedir (Güney ve Aslanova, 2014).

Darbe ile gelen askeri yönetim tarafından tüm sendikal faaliyetler durdurulmuş, sendikalar kapatılmış, grevler yasaklanmış ve toplu iş sözleşmesi askıya alınmıştır. Darbe sonrası yasaların yerini askıya alınmış olan anayasanın ve yasaların yerini alan Milli Güvenlik Konseyi kararlarının önemli bir kısmı da doğrudan sendikal hakları hedeflemiştir. MGK'nın 3 numaralı kararıyla da 14 işkolunda 178 işyerinde aylardır devam tüm grevler ve lokavtlar yasaklandı ve işçilerin 15 Eylül 1980 günü işe başlanması istenmiştir. Darbe sonrası grev yasakları 2 Ekim 1984'e kadar devam etmiştir (DİSK-AR, 2020). Bu süreçte askeri darbe ile yönetimi ele geçiren ve sonrasında da darbenin devamı olan kanun koyucu tarafından hazırlanan yeni anayasa ve yasalar emek eksenli değil sermayenin tarafında ve onun istekleriyle şekillenmiştir. *"12 Eylül askeri darbesi sendika ve grev hakları yanında bunların doğal bir sonucu olarak toplu pazarlık hakkını da hedef aldı. Toplu iş sözleşmesi hakkının askıya alınması işverenlerin en önemli taleplerinden biriydi. Nitekim Vehbi Koç darbeden hemen sonra 'Üç senelik bir iş barışı yapmak mecburiyetindeyiz. Grevlerle çok şey kaybettik. Maliyetlerimiz çok yükseldi. Üretimi artırmak petrol kadar önemli. İşçi, işveren, devlet ortaya gelsin. Enflasyona göre ne kadar zam vermek lazımsa işçinin ücretine o kadar zam yapılınsın' diyordu. Koç'un bu talebi askeri yönetim tarafından yerine getiriliyordu. Sendikal faaliyetlerinin durdurulması ve grevlerin yasaklanmasının ardından sıra toplu iş sözleşmesi hakkına müdahaleye gelmişti."* (DİSK-AR, 2020: 15).

24 Ocak Kararları ardından toplu iş sözleşmelerini koordine etmek amacıyla "Toplu Sözleşme Koordinasyon Kurulu" kurulmuştur. Bu kurulun amacı 1961 anayasası ile güvence altına alınmış olan sendikalaşma ve toplu pazarlık hakkının törpülenmesi ve bu haklara müdahale edilebilir hale getirilmesi olmuştur. 24 Ocak Kararları ardından yoğun bir şekilde grevlerin gündeme gelmesiyle de 12 Kasım 1979 ve 12 Eylül 1980 arasındaki Demirel Hükümeti 75 grev erteleme kararıyla fiili olarak grev yasağı kararı almıştır (DİSK-AR, 2020: 11). Her ne kadar grev erteleme kararları alınmıyor olsa da köklü bir dönüşüm olmadan 1961 Anayasası ile 24 Ocak Kararlarının uygulanabilir olmadığı hem sermaye kesimi hem de kanun

koyucu farkındaydı. Bunun için de özellikle sendikal hakların kısıtlanması ve ücretlerin düşürülmesi talepleri yoğun şekilde dillendirilmekteydi. 24 Ocak Kararlarını 1961 Anayasası gibi görece özgürlükçü bir anayasal sistem içinde uygulayabilmenin son derece güç olması ve var olan sosyal ve ekonomik hakların kaybına toplumsal muhalefetin tepki vermesi nedeniyle bunları uygulayabilecek bir yasal düzenlemeye darbe ile geçiş yapıldı. 26 Ocak 1982 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde Rahmi Koç 12 Eylül ile 24 Ocak Kararlarının tamamlayıcılığını şu şekilde özetlemektedir: *“12 Eylül harekâtından önce her şeyi demokratik bir sistem altında yapmak zorundaydık. Bu da karar almak, yasa ve yönetmelik çıkartmak için aylar geçmesini gerektiriyordu. (...) En büyük fark askeri yönetimin zamanında ve doğru kararlar almasıyla çok değerli zaman tasarrufumuzun olmasıdır”* (Cumhuriyet'ten aktaran DİSK-AR, 2020: 9). 1982 Anayasası 12 Eylül darbesinin ruhuna uyarak 1961 Anayasası ile sağlanan özgürlükleri kısıtlayan ve kazanılan sosyal hakları sınırlandırılan bir anayasadır. Bu anayasa hazırlanırken sosyal ve ekonomik haklar sermaye örgütlerinin talepleri esas alınarak düzenlenmiştir. TİSK'in 13. ve 14. genel kurullarına sunulan raporlarında yer alan isteklerinin çoğu 1982 Anayasasında ve 2821 ve 2822 Sayılı Sendikal yasalarda da yer almıştır (DİSK-AR, 2020: 21). 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanununun ile 2012 tarihinde darbe sonrası çıkarılmış olan 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu'ndaki grev yasakları daraltılmış olsa da İLO normlarına aykırılıklar halen bulunmaktadır. İLO'nun grev hakkı ve grev kapsamını belirlediği açık bir tavsiye kararı ve sözleşmesi olmamasına rağmen Türkiye'nin de 1993 tarihinde onaylamış olduğu Sendika Özgürlüğüne ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına ilişkin 87 sayılı Sözleşme ile korunmaktadır (Güney ve Aslanova, 2014: 266). Doğrudan bir düzenleme bulunmamakta ama bu birçok sözleşme ve tavsiye kararlarında grevin işçiler ve işçi örgütleri için temel bir hak olduğu belirtilmiştir.

1961 Anayasasında grev ertelemesine ilişkin bir madde bulunmamaktaydı. Grev ertelemesine ilişkin düzenleme 1963 yılında çıkarılan 275 sayılı yasa ile düzenlenmiştir. Hukuki olarak Türkiye'de grev yasağı uygulaması bulunmamakla birlikte grev ertelemesinin yasaklamaya dönüşü 1982 Anayasası ile hayatımıza girmiştir. Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu Madde 33'e göre, *“Karar verilmiş veya başlanmış olan kanuni bir grev veya lokavt genel sağlığı veya milli güvenliği bozucu nitelikte ise Bakanlar Kurulu bu uyuşmazlıkta grev ve lokavtı bir kararname ile altmış gün süre ile erteleyebilir. Erteleme süresi, kararnamenin yayımı tarihinde işlemeye başlar. Bakanlar Kurulunun erteleme kararları aleyhine Danıştay'da iptal davası açılabilir ve yürütmenin durdurulmasına karar verilmesi istenebilir. Olağanüstü halin ilan edildiği bölgelerde grev ve lokavt ertelenmesi*

kararlarına ilişkin davalarda yürütmenin durdurulmasına karar verilemez” demektedir. Kanuna göre taraflar gün içinde anlaşamazsa uyuşmazlık yüksek hakem kuruluna gider aksi takdirde sendikaların yetkisi düşer. Yüksek hakem kurulunun verdiği karar ise toplu iş sözleşmesi niteliğinde ve kesindir. Özetle bu durum her ne kadar grev erteleme olarak nitelendirilse de grev yasağı haline dönüşmektedir çünkü erteleme durumunda ertelemeye neden olan durum ortadan kalktığında greve devam edilmesi gerekmektedir. Ancak pratikte yaşananlar böyle bir duruma evrilmediğini göstermekte ve grev hakkı fiili olarak ortadan kalkmaktadır.

Grev yasağı Türkiye’de hukuken tanımlanmadığı için grev hakkına müdahalenin yasal yolunu grev ertelemeleri oluşturmuştur. Temel hakkın kullanılması durumlarında erteleme ve yasaklamanın çok dar olarak tanımlanması ve son çare olması gerekirken yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. 1980 darbesinden sonra sendikal haklar önemli ölçüde sınırlandırılmış bu sınırlamalar 2000’li yıllarda da devam etmiştir. 1963-1980 döneminde toplam 252 grev erteleme kararnamesi yayımlanmış; bu kararnamelerin 154’ü milli güvenlik, 42’si memleket sağlığı ve 55’i ise memleket sağlığı ve milli güvenlik gerekçelerine dayandırılmıştır (Çelik, 2008). Grev ertelemelerinin ezici çoğunluğu ekonomik sorunların yoğunlaştığı, sermaye kesiminin büyük sorunlar yaşadığı 1970’li yılların ortalarından itibaren ve özellikle sonlarına doğru gerçekleştiği göze çarpmaktadır. Temelde milli güvenlik ve sağlık gerekçelerine dayandırılan bu ertelemelerin daha çok ekonomideki sorunlardan kaynaklandığını söylemek yanlış olmayacaktır². 1983-2007 yılları arasında grev ertelemelerinde önemli ölçüde azalma görülmüş ve yalnızca 27 grev erteleme kararnamesi alınmıştır. Grev erteleme kararname sayısındaki azalmanın nedenleri arasında bunların çok sayıda işyerini aynı anda içermesinden dolayı olduğu öne sürülmektedir (Çelik, 2008). Bu dönemdeki grev erteleme kararları da iktisadi sorunların en ağır yaşandığı 1991, 1995 ve 2000 yıllarında yoğunlaştığı görülmektedir.

2003-2020 yılları arasını içeren AKP hükümetleri döneminde toplam 17 grev erteleme kararı alınmıştır. Bunlardan 5 tanesi 2003-2005 yılları arasında alınırken, 2014 yılına kadar bir erteleme kararı söz konusu olmamıştır. 2014 yılından sonra iktisadi ve siyasi sorunların artmasıyla beraber hem grev sayısında hem de erteleme kararında artış söz konusu olmuştur (DİSK-AR, 2020). Diğer dönemlerde olduğu

² Mart 1979’da Soda grevinin ertelenmesi sırasında istifa eden Mersin’de kurulu Soda Sanayi A.Ş. Genel Müdür Suat Özyerli bir basın toplantısı düzenleyerek “Hükümet sodayı bahane ederek DİSK’i cezalandırmak istedi. Hükümet tarafından gösterilen grev erteleme sebebi uydurmadır” dedi, Cumhuriyet, 11 Nisan 1979. (Aktaran Çelik, 2008)

gibi bu dönemde de grev erteleme kararları milli güvenlik ve genel sağlık gerekçesi ile alınmıştır.

Türk-İş tarafından 13.2.1991 tarihinde Danıştay'a sunulan dava dilekçesinde aşağıdaki ifade yer aldı:

“Erteleme kapsamına giren grevlere konu işyerlerinin bir kısmında “tuvalet kağıdı”, “kağıt mendil”, “tül perde”, “mobilya”, “porselen tabak”, “tuğla”, “konserve kutusu”, “döşemelik kumaş” , “fitilli kadife” üretimi yapılmaktadır. Anılan işyerlerinde grev nedeniyle üretimin belli ölçüde durmuş olmasının milli güvenliği bozucu ve tehdit edici nitelikte olduğu ve durdurulmasında kamu yararı bulunduğu iddiası, içinde bulunduğumuz çağdaş dünyada ‘komik’ olmanın dışında hiçbir anlam taşımaz.” (Aktaran Çelik, 2008)

1980'den beri milli güvenlik nedeniyle getirilmiş olan bütün fiili grev yasakları Danıştay ve AYM kararlarında da belirtildiği gibi herkes için farklı anlamlar içerebilen ve denetlenebilen kavramlar olmaktan uzaktır. Bir grev ertelemesinin hangi gerekçelerle ve hangi somut olaylardan hareketle millî güvenliği ya da sağlığı tehlikeye sokacağını da belirtmesi de gerekir. Ancak bu gerekçeyi ileri sürebilmek yukarıdaki dilekçede belirtildiği gibi anlamlı olmayabilir. Türk-İş Sendika dilekçesinde “komik olma”nın yanı sıra sermayenin ve sermaye birikiminin yanında olmayı eklemesi uygun bir ifade olabilirdi. Ki bu durum Danıştay'ın 1995 tarihli milli güvenlik ve genel sağlık gerekçeleriyle kısıtlanmış olan grev ertelemelerine ilişkin bir kararı oldukça çarpıcı bir şekilde görülmektedir:

“Türkiye’de kâğıt üretiminin aksaması basın yayın kuruluşlarının yanı sıra ambalaj kâğıdı gereksinimi dolayısıyla ihracat sektörünü, ülkeye döviz girişini, yoksun kalınan döviz dolayısıyla milli güvenliğe ilişkin malzemeler de dahil ülkemiz için gerekli ihtiyaç maddelerinin dışalımını baltalamaktadır. İhracata dönük üretim yapan çiftçi ve sanayicinin dolayısıyla milli ekonominin göreceği zarar telafi edilemez boyutlara yaklaşmış milli güvenliği ve halkın genel sağlığını da etkilemiştir” (Danıştay 10. Dairesi, Esas No 1995/6508 ve 20.11.1995 tarih).

İdeal bir durum olarak görülen grev hakkı dahil olmak üzere tüm haklar sermaye birikimi söz konusu olduğunda görmezden gelinmektedir. Türkiye örneğinde olduğu gibi, yasa koyucu olarak devlet bu hakların kullanımını genel çıkar gerekçesi ile hukuki olarak erteleme ancak fiili olarak yasak haline getirebilmektedir. Bu uygulamalara sermaye birikiminin sorunsuz olduğu dönemlerde daha az başvurulurken sermaye birikimin kesintiye uğradığı ve sorunlu olduğu yıllarda daha yoğun olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir. Yukarıda

değınildiği gibi hukukun kılıç olarak kullanılmasının tesadüf olarak değeriendirilmemesi gerekir.

Tüm dünya ve Türkiye’de neoliberal politikaların başladığı 1980’li yılların başında sermaye birikim sürecini aksatan grevler doğrudan yasaklanmıştır. Sonraki yıllarda demokratikleşme işe birlikte grev sayısı artmaya başlamış ve ancak grev ertelemeleri kullanılarak fiili olarak grevler tekrar yasaklanmaya başlamıştır. Sermaye birikiminin görelı olarak sorunsuz olarak işlediği 2000’li yılların başlarında grev ertelemeı en aza inmiştir. Ancak 2010’lu yıllarda ortaya çıkanlar grev ertelemeı ve yasaklarını tekrar gündeme getirmiştir.

Hukukun bu grev erteleme ve yasaklarının, ilgisi olmasa bile “milli güvenlik” gerekçesine dayandırılması kimi çevreleri şaşırtmaktadır. Ancak bu çalışmanın da temel iddiası olan “hukuk üzerinden birikim”e dayanan sermaye ve siyasi iktidarlar kendisine dayanak bulma konusunda da sıkıntı çekmezler.

Bu çerçeve içerisinde gerekçenin anlamsızlığı üzerine iddia ve tartışmalar yerine emekçilerin yönetim sürecine müdahil olma çabalarının toplumsal barış ve adalet için gerekli görülmektedir. Aksi takdirde her iktisadi durgunluk döneminin yükü diğer unsurların yanı sıra hukukun kılıç işlevi ile emekçilere yüklenecektir.

4.SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Hukukun toplumsal yaşam ve iktisadi işleyişteki rolü ve önemli tartışmalara konu olmaktadır. Özellikle hukuk ve ekonomik işleyiş arasındaki ilişki oldukça karmaşık ve analize muhtaçtır. Bu makalenin temel amacı iktisadi işleyiş sürecinde hukukun rolünün bütüncül bir çerçeve içerisinde ortaya konulmasıdır. Bütüncül çerçeve içerisinde değerlendirirken toplumsal, siyasal, ekonomi ve hukukun bir bütün içerisinde analiz edilmesi önerilmektedir. Aksi takdirde ekonominin kendiliğinden işleyen bir alan olduğunu ve diğer toplumsal ilişkilerin bu işleyiş içerisinde rolünü ihmal söz konusu olur. Bir yandan hukukun egemen sınıfların çıkarını koruyan bir araç olduğunu ileri süren sosyal bilimciler varken öte yandan, hukukun taraflar arasında nötr bir konuma sahip olduğu ve siyasal işleyişin ve dolayısıyla devletin bu işleyiş içerisinde rolü olmadığı sosyal bilimciler tarafından ileri sürülmektedir.

Devletin ve iş adamlarının iktisadi işleyişteki rolünün hem Smith hem de Marx farkındadır. Farklı ideolojik yaklaşıma sahip olmalarına rağmen her iki iktisatçı da kapitalistlerin iktisadi işleyişı kendi çıkarları için kullandıkları konusunda hemfikirdir denilebilir. Bu nedenle, konu hakkında detaylı analizler yapmış olan iktisatçıların, farklı görüşte olsalar bile hukukun ve devletin tarafsızlığı konusunda kuşkulu olduğu söylenebilir.

Hukukun bir bütün değil farklı pencere ve perspektiflere sahip bir disiplin olduğu dolayısıyla toplumsal aktörler ve bunların güç dengesinden etkilendiği göz önünde bulundurulmalıdır. Hukuk ve hukuksallık bu anlamda üç perspektif çerçevesinde ele alınabilir: Kılıç, kalkan ve pranga. Hukukun kılıç olarak kullanılması yönetici sınıf olarak kapitalistlerin geniş yığınlar üzerindeki tahakkümünü ortaya koymaktadır. Kalkan olarak kullanılması ise geniş yığınların görece olarak güçlendiği dönemler olarak ele alınabilir. Pranga olarak hukuk ise üretim tarzlarındaki geçiş dönemlerine işaret etmektedir. Kalkan olarak hukuk tüm dünyada ve Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı sonrası refah devleti dönemlerinde hakimken, kılıç olarak kullanılması ise 1980 sonrası neoliberal döneme işaret etmektedir.

Hukukun kılıç veya kalkan olarak kullanılması ekonomideki birikim rejimiyle de yakından ilişkilidir. Sermaye birikiminin sosyal yardımlar, emekçi hakları, düşük gelirli vatandaşlara yardım gibi sosyal haklar döneminde de kesintisiz sürdürülebilir olduğu dönemlerde hukuk kalkan olarak yoğun biçimde kullanılabilir. Öte yandan sosyal devlet uygulamalarının sermaye birikimine engel olduğu dönemlerde hukuk yaygın olarak kılıç işlevini görmektedir.

Hukukun kalkan ve kılıç olarak işlev gördüğü örnek olarak 1980 öncesi ve sonrası Türkiye emek piyasasından verilebilir. Neoliberal öncesi dönem diyebileceğimiz ve 1961 Anayasası ile işçilere sağlanan grev hakları, 24 Ocak 1980 ile tarihlenen Türkiye’deki neoliberal uygulamaları ile kesintiye uğramıştır. İşçilerin grev hakları genellikle meşru olmayan gerekçelerle ertelenmekte ve bu ertelemeler ise fiili olarak yasağa dönüşmektedir. Hakkı olan bir uygulamadan yararlanmaya çalışan işçilerin karşı karşıya kaldığı bu uygulamalar sermaye birikiminin kesintiye uğramaması için hukukun kılıç olarak kullanılması olarak değerlendirmek gerekir. Anayasal bir hak olan grevin erteleme gerekçesiyle bir anlamda yasaklanması hukuka uygun ancak meşruluğu tartışmalı kararlar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle 1980’li yıllardan itibaren grev erteleme kararlarının ilgisiz sektörlerde bile milli güvenlik ve sağlık gerekçesi ile ertelenmesi ve yasağa dönüşmesi düşündürücüdür. Son derecede ilgisiz sektörlerde bile yoğun bir grev erteleme kararı hukukun kılıç olma işlevi sermaye birikimine katkıda bulunması ile açıklanabilir.

Hukuk, siyaset ve ekonomi arasındaki ilişki, hukukun siyaset ve ekonomi gibi diğer alanları etkileyen ve düzenleyen bir sistem olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, hukuk sistemi, siyasetin öngördüğü politikaları ve yasaları uygulamaktadır. Ayrıca, hukuk sistemi, ekonominin işleyişini düzenleyen yasaları, özellikle ticaret hukuku, mali yükümlülükler, vergi hukuku, mali kaynakların

kullanımı gibi konuları içermektedir. Bu nedenle, hukuk sistemi, siyaset ve ekonominin etkili bir şekilde işleyebilmesi için gerekli olan düzenlemeleri sağlamaktadır. Bu düzenlemeler güç dengelerinden bağımsız olmadığından çalışanlarda da dahil olmak üzere korunmaya daha muhtaç kesimlerin farklı sermaye birikim rejimlerinde bile hukukun uygulanmasındaki güç dengelerini etkileyebileceklerinin farkında olması gerekir.

YAZARLARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

Akgemci, E. (2015). Neoliberalizmin Laboratuvarında Direniş: Şili Kısı'nın Penguenleri. Mülkiye Dergisi, 39 (2), 179-216.

Bozkurt, Y. & Armağan E. (2010). Hukuki Grev Kavramı. Sicil İş Hukuku Dergisi, Aralık, (20), 111-122.

Clunie, G.J. (2015). From 'feral' markets to regimes of accumulation: the state and law in neoliberal capitalism. PhD thesis, University of Glasgow. <https://theses.gla.ac.uk/6436/>

DİSK-AR. (2020) "Emeğe Karşı Sermaye Darbesi, 12 Eylül İşçi Haklarını Nasıl Yok Etti?" Editör: Aziz Çelik. file:///C:/Users/user/Desktop/D%C4%B0SK-AR-12-Eyl%C3%BCI-RAPOR-SON.pdf

Doğan, H. (2018). Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Grev Hakkı ve Ta'til-i Eşgâl Kanunu. Belleten Dergisi, 82 (293) 265-294. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ttkbelleten/issue/52441/687831>

Eğilmez M. & Kumcu E. (2004). Ekonomi Politikası (Teori ve Türkiye Uygulaması). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Engels, F. (1990) Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni. Çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları.

Güney, A & Aslanova, K. (2014). Türk Hukuku'nda Grev Yasakları ve İLO Normları. Çalışma ve Toplum, (40), 257- 272.

<https://www.calismatoplum.org/makale/turk-hukukunda-grev-yasaklarive-ilonormlari>

Harvey, D. (2015). Neoliberalizmin Kısa Tarihi. Çev. Aylin Onacak, İstanbul: Sel Yayıncılık

Çelik, A. (2008). Milli Güvenlik Gerekçeli Grev Ertelemeleri. Çalışma ve Toplum, 18 (3), 87-132.

Jessop, B. (2005), “Kapitalist Devlete Dair Yeni Kuramlar”, içinde Hegemonya, Post-Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Devlet. İstanbul: İletişim Yayınları.

Jones, H. (2019). Property, Territory and Colonialism: An International Legal History of Enclosure. Legal Studies., 39 (2),187-203.

Marx, K. (1979). Ekonomi Politüğın Eleştirisine Katkı, Çev. S. Belli. Ankara: Sol Yayınları.

Marx, K. (2011). Kapital I. Cilt. Çev. M. Selik ve N. Satlıgan. İstanbul: Yordam Kitap.

Marx, K. & Engels F. (2009). Komünist Manifesto. 4. Baskı. Çev. Rekin Teksoy. İstanbul: Oğlak Yayınları.

Mehring, F. (2008). Tarihsel Maddecilik Üzerine. Çev. Halil Çelik. İstanbul: Prinkipo Yayıncılık

Oğuz, C. (2018). Bob Jessop, Post-Fordizm ve Devlet. Politik Ekonomik Kuram, 2(1), 19-34.

Reuten, G. (2019). In The unity of the capitalist economy and state: A systematic-dialectical exposition of the capitalist system (Vol. 186, p. I–IV). Brill. <http://www.jstor.org/stable/10.1163/j.ctvrk34c.1>

Şenses, F. (2017). İktisada (Farklı Bir) Giriş: Giriş İktisadı Öğrencileri ve İktisada İlgi Duyanlar için Yardımcı Kitap. İstanbul: İletişim Yayınları.

Tuncay, A.C. & Kutsal, F.B. (2017). Toplu İş Hukuku. İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Wallerstein, I. (2011). Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş. Çev. Ender Abadoğlu & Nuri Ersoy. İstanbul: Bgst Yayınları.

Yaylalı, M. (2018). Hukuk Devleti ve Hukukun Üstünlüğü Kavramları: Albert Venn Dicey ve Hans Kelsen. *Liberal Düşünce Dergisi*, Yaz-Güz, 23(91-92), 93-109.

6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu